

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

EMOCIONALITA A EXPRESIVITA MEDIÁLNÍHO TEXTU

(SE ZAMĚŘENÍM NA LEXIKÁLNÍ JAZYKOVÉ PROSTŘEDKY)

The Emotionality and The Expressivity of Written Media with Special Focus on
Lexical Language Means

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Michaela Žondrová

Studijní obor: Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma „Emocionalita a expresivita mediálního textu (se zaměřením na lexikální jazykové prostředky)“ vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 3. 5. 2018

Podpis

Děkuji Mgr. Darině Hradilové, Ph.D., za odborné vedení magisterské diplomové práce, vstřícnost, ochotu a poskytování cenných rad a připomínek.

Obsah

Úvod	8
1 Propagační kampaň v Rudém právu	9
1.1 Význam kampaně	9
1.2 Účinek procesu na veřejnost a úspěšnost manipulace	10
1.3 Propaganda v komunistickém tisku	11
2 Role periodika Rudé právo	12
2.1 Propaganda v Rudém právu	12
2.2 Podoba Rudého práva	13
2.2.1 Grafická podoba.....	14
2.2.2 Charakteristika článků periodika	14
2.2.3 Charakteristika článků pojednávajících o procesu s Miladou Horákovou	14
2.2.3.1 Styl a lexikum.....	17
3 Vztah emocionality a expresivity	22
3.1 Emocionalita	23
3.1.1 Emocionalita v pojetí Rudolfa Šrámka	23
3.1.2 Emocionalita v pojetí Moniky Schwarz-Frieselové.....	24
3.1.2.1 Emotionsbezeichnete Wörter	25
3.1.2.2 Emotionsausdrückende Wörter	26
3.2 Expresivita	27
3.2.1 Expresivita v pojetí Jaroslava Žimy.....	27
3.2.1.1 Expresivita inherentní	28
3.2.1.2 Expresivita adherentní	30
3.2.1.3 Expresivita kontextová	34
4 Analýza vybraných komunikátů	35
4.1 Metodika analýzy	35
4.1.1 Zkoumané aspekty	36
4.1.1.1 Model zkoumaných aspektů.....	37

4.2	Cíl analýzy a výzkumné otázky.....	37
4.3	Klasifikace emocí k interpretaci výskytů slov popisujících emoce.....	38
4.4	Publicistika a zpravodajství v dobovém kontextu	39
4.4.1	Publicistický styl.....	40
4.4.2	Zpravodajský styl.....	41
5	Analýza emocionálních lexikálních jednotek v textech Rudého práva....	43
5.1	Emocionální lexikální jednotky v titulcích zkoumaných článků	43
5.2	Lexikální jednotky popisující emoce.....	43
5.2.1	Lexikální jednotky popisující negativní emoce.....	44
5.2.2	Lexikální jednotky popisující pozitivní emoce	46
5.3	Lexikální jednotky zprostředkovávající emoce.....	47
5.3.1	Vyvolání nenávisti vůči obžalovaným a jejich příznivcům	48
5.3.2	Vyvolání dojmu maximální organizace skupiny	49
5.3.3	Vyvolání šoku z údajné činnosti a zločinů a z toho plynoucí nenávisti vůči obžalovaným	51
5.3.3.1	Zločin, zločinný/zločinecký	51
5.3.3.2	Špionáž, špionážní, špioni.....	52
5.3.3.3	Illegální, illegalita.....	53
5.3.3.4	Rozvrat, rozvratný	53
5.3.3.5	Imperialismus, imperialistický	54
5.3.4	Vyvolání pocitu strachu z potenciální budoucí války.....	55
5.3.4.1	Připomínka války jako forma zastrašování.....	56
5.3.5	Vyvolání pocitu strachu užitím výrazů s tematikou smrti.....	57
5.3.6	Vypěstování negativního vztahu k emigraci	58
5.3.7	Ostatní slovní zásoba	59
5.3.8	Hodnotící výrazy.....	60
6	Analýza expresivních lexikálních jednotek v textech Rudého práva.....	62
6.1	Expresivní lexikální jednotky v titulcích zkoumaných článků	62
6.2	Expresivita inherentní.....	62
6.2.1	Zpravodajství – článek uvádějící monstrproces	64
6.2.2	Zpravodajství – průběh přelíčení a zachycení jeho atmosféry	64
6.2.3	Zpravodajství – reakce a emoce lidu	64

6.2.4	Publicistika	64
6.3	Expresivita adherentní	65
6.3.1	Zpravodajství – článek uvádějící monstrproces	65
6.3.2	Zpravodajství – průběh přelíčení a zachycení jeho atmosféry	66
6.3.3	Zpravodajství – reakce a emoce lidu	67
6.3.4	Publicistika	67
6.4	Expresivita kontextová	67
6.4.1	Zpravodajství – článek uvádějící monstrproces	68
6.4.2	Zpravodajství – průběh přelíčení a zachycení jeho atmosféry	68
6.4.3	Zpravodajství – reakce a emoce lidu	68
6.4.4	Publicistika	68
	Literatura.....	76
	Přílohy	83
	Příloha č. 1: Titulky veškerých článků týkajících se procesu	83
	Příloha č. 2: Celá znění titulků článků vybraných k analýze	87

Motto: „Svůj trest nesu odevzdaně a podrobuji se mu pokorně, před soudem svého svědomí jsem obstála ...“ Milada Horáková

Úvod

Expresivita patří k základním stavebním kamenům studia lingvistiky, emocionalitě však již tolik pozornosti věnováno není. Diplomová práce se proto snaží věnovat především mírně opomíjené emocionalitě, a to prostřednictvím analýzy komunikátů Rudého práva. Jako zdroj výzkumu slouží články z období konce května a začátku června roku 1950, u nichž je předpokládán zvýšený výskyt emocionálních jednotek.

Cílem teoretické části práce je přehledně podat teoretické poznatky o expresivitě i emocionalitě, zvláštní důraz je přitom kladen na jejich vzájemný vztah a následné odlišení, v oblasti lingvistiky prozatím ne zcela jasně vymezenou problematiku. Teoretická východiska práce i samotná analýza pracují se Zimovým rozlišením expresivity na expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou, emocionální jednotky jsou pak rozlišovány podle toho, zda emoci popisují či zprostředkovávají. Cíl teoretické části práce spočívá rovněž v postižení problematiky propagandy a manipulace v totalitním režimu 50. let. Všechny uvedené oblasti jsou ve velmi úzkém vztahu, a proto jsou pojímány provázaně.

V analytické části diplomové práce jsou zpracovány zaznamenané expresivní a emocionální lexikální jednotky, průběžné výsledky analýzy jsou interpretovány primárně z jazykovědného hlediska, přihlíženo je však i k dobovým souvislostem, převážně k účinku manipulace. Analytická část práce je založena na četném množství příkladů konkrétních emocionálních a expresivních lexikálních jednotek, uvedených v kontextu.

V úvodu analýzy jsou stanoveny dvě základní výzkumné otázky, doplněné o dvě výzkumné podotázky. Analýza četnosti výskytů jednotlivých emocionálních jednotek je prováděna samostatně v rámci různých druhů komunikátů. Na základě předpokladů byly komunikáty rozděleny do čtyř skupin: nejprve je analyzován samostatně článek ze dne 31. 5. 1950, který čtenáře seznamuje s procesem a u kterého je tedy předpokládána vyšší míra jeho ovlivňování, následně jsou analýze podrobeny články líčící průběh procesu a interpretující výpovědi obžalovaných, přičemž je odlišována interpretující část navozující iluzi objektivního zpravodajství od vlastních výpovědí. Předmětem zkoumání jsou dále články pojednávající o údajných reakcích a emocích lidu, jako poslední skupina jsou analýze podrobeny články publicistického charakteru.

Cílem analýzy je interpretací kvantitativních údajů dostatečně zodpovědět nastolené výzkumné otázky a rovněž vyslovit závěry v souvislostech s dobovou propagandou a manipulací s adresáty.

1 Propagační kampaň v Rudém právu

V Československu se v letech 1948–1954 uskutečnilo po sovětském vzoru několik set vykonstruovaných politických procesů, charakteristických neúměrně přísnými tresty. Procesy neznamenal v totalitním režimu nic jiného než velmi účinný prostředek komunistické propagandy, která měla za úkol především upevnit komunistickou moc, sevřít národ a vystrašit jej před projevy nesouhlasu s režimem prostřednictvím tvrdých potrestání těchto aktivit. Příznačně o tomto jevu hovoří Svobodová (2016, s. 62): „Adresátům vnějšího komunikačního okruhu se těmito procesy předávalo implikované sdělení, že stejný osud jako obviněné čeká každého, kdo by se chtěl protivit nastavenému politickému uspořádání.“

Cíle konstruování procesů charakterizuje výstižně rovněž Kaplan (1995, s. 62): „Konstrukce procesu musela nezbytně splňovat dvě zásady: 1. ukázat velikost nebezpečí nepřátelské činnosti pro stát a „pracující lid“ (...) 2. cíle a metody ilegální aktivity musely být prezentovány veřejnosti v nejhrůznějších barvách a rozměrech: zničení existujícího režimu z pokynu imperialistů muselo figurovat jako její cíl a v rejstříku obvinění nesměla chybět špionáž, vlastizrada, příprava teroristických akcí a vražd, sabotáže (...).“

V kontextu zinscenovaných procesů svým významem a dosahem vyniká největší vykonstruovaný proces – proces s Miladou Horákovou, čítající 13 obviněných a posléze odsouzených¹, při němž byla Horáková dne 8. června 1950 odsouzena za „zločin vyzvědačství“ (Ivanov 1991, s. 248) a „zločin velezrady“ (Tamtéž, s. 248) společně s Janem Buchalem, Oldřichem Pečem a Závěšem Kalandrou k trestu smrti.²

Zinscenovaný proces, oficiálně zvaný *Vedení záškodnického spiknutí proti republice*, se od ostatních politických procesů liší hned v několika ohledech – představuje jediný politický proces, v němž byla odsouzena k trestu smrti žena, jediný politický proces s mezinárodními přesahy, ale taktéž jediný proces, na nějž reagovaly světové osobnosti. (Kaplan 1995, s. 193)

1.1 Význam kampaně

Pro dosažení požadovaného efektu vykonstruovaného procesu hrála zásadní roli kampaň, o jejíž důležitosti hovoří Kaplan (Tamtéž, s. 143) následovně: „Propagační kampaň byla více než součástí politického procesu, tvořila nezbytnou podmínku každého monstrprocesu. Rozhodnutí se týkala využití sdělovacích prostředků, připuštění

¹ V rozsudku, který si obžalovaní dne 8. června 1950 vyslechli, byli obviněni mimo jiné ze spolčování se navzájem i s dalšími osobami, z pokusu o zničení samostatnosti republiky, ze zničení a rozvrácení jejího lidově demokratického zřízení a společenské a hospodářské soustavy republiky, zaručené ústavou. (Radotínský 1990, s. 81)

² Plné znění rozsudku až po jeho provedení viz Radotínský 1990, s. 81–87.

zahraničních novinářů, vytvoření „speciální komise pro přípravu materiálu z procesu k tisku.“

Kampaň manipulující s veřejností se rozrostla do obrovských rozměrů. Výsledkem důsledně provedené kampaně bylo docílení komunistických záměrů plynoucí z vyvolané nenávisti veřejnosti vůči obžalovaným. Tento odpor k obviněným, vedoucí ke spokojenosti veřejnosti s výší trestů, komentuje Kaplan (1995, s. 157) následovně: „Kampaň schůzí a rezolucí, k nimž docházelo podle pokynu komunistického ústředí krajům z 1. června, se rozhořela v plné síle a předčila očekávání iniciátorů. (...) Projevy řečníků i rezoluce obsahovaly nejhrůznější pojmenování obžalovaných, nadávky a urážky se stupňovaly. Stejně tomu bylo i na stránkách novin, v komentářích rozhlasu. Vlna zvlčivosti se valila zemí a převládalo v ní volání po krvi.“ Z uvedeného lze tedy konstatovat, že samotná veřejnost lačnicí po popravách se stala jakýmsi druhým „soudcem“³, jenž oficiálním soudcům a prokurátorům usnadnil vynesení těch nejpřísnějších rozsudků.

1.2 Účinek procesu na veřejnost a úspěšnost manipulace

Vykonáním trestů politický proces zcela neskončil. Doloženo je množství materiálu hodnotícího nejen jeho průběh, ale zejména požadovaný účinek na veřejnost. K procesu se ve velké míře vyjadřovali zúčastnění prokurátoři a soudci, kteří shodně vyjadřovali spokojenost s efektem „vyrobeného“ procesu.⁴

Za veškeré projevy všech prokurátorů a soudců vystihuje společný postoj příznačně Burešovo stanovisko: „Proces v zásadě v tom pojetí, jak byl podán, což jistě mělo své závažné důvody jak politické, tak věcné, splnil plně všechny předpoklady. Byl natolik přesvědčivý a dokumentární, že přesvědčil o vině a záměrech obžalovaných celou širokou veřejnost a že dokonce přesvědčil, jak mám zjištěno, i osoby, o nichž se v žádném případě nedá říci, že by byli příznivci lidově demokratického zřízení.“ (Kaplan 1995, s. 179) Z Burešova komentáře vyplývá pravý charakter procesů – úsilí o přesvědčivost nepravdy.

Kaplan (1995, s. 173) dále shrnuje dopad monstrprocesu následovně: „Všichni však uznávali velký význam procesu. Splnil podle nich oba hlavní úkoly, které jeho výrobci obdrželi: být politickou školou pracujících a odhalit a trestat nepřátele režimu a socialismu.“ Po skončení procesu byla vydána také zmanipulovaná tzv. „šedá knížka“, reflektující údajný průběh procesu.

³ Nepřímou participací veřejnosti na odsouzení dokládá článek spisovatele Jana Drdy nazvaný příznačně *Před soudem lidu* (RP, 8. 6. 1950)

⁴ Vybrané pasáže hodnocení soudců a jiných představitelů justice viz Kaplan 1995, s. 173–185.

1.3 Propaganda v komunistickém tisku

Komunistický tisk⁵ hrál v totalitním režimu velmi důležitou roli, svým persvazivním charakterem totiž účinně fungoval jako prostředek k manipulaci veřejnosti. Propaganda nebyla nijak zastírána, ba naopak – profilovala se jako jeden ze základních stavebních kamenů periodického tisku: „Periodický tisk je v socialistické společnosti pramenem poznání, nástrojem agitace a propagandy a prostředkem politické i odborné výchovy pracujících.“ (Jelínek 1957, s. 5)

Společně s dalšími sdělovacími prostředky vytvářel umělou atmosféru, která měla za úkol vzbudit ve veřejnosti obavy z možného vzniku třetí světové války. Z této hrozby zákonitě vyplývala nezbytnost tvrdých trestů proti „záškodníkům národa, jeho zrádcům apod.“, realizovaných právě vykonstruovanými procesy. (Kratochvíl 1990, s. 16–17)

Úsilí vyvolat ve veřejnosti pocit rizika propuknutí třetí světové války lze pozorovat např. na následujících příkladech:

- (1) Chtěla, aby byla bombardována Praha (RP, 2. 6. 1950, titulek)
- (2) Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid. (RP, 1. 6. 1950, titulek)

Formování žádané atmosféry probíhalo na základě tajné *Směrnice ÚV KSČ k organizování ohlasu procesu s M. Horákovou a spol.*, v níž byl krajským výborům, vedoucím krajským tajemníkům a kult. prop. tajemníkům nařízen postup v informování veřejnosti o procesu. Směrnice čítala šest pokynů⁶, přičemž pro potřeby diplomové práce je třeba vyzdvihnout zejména bod pátý, na rozdíl od ostatních výborem dokonce graficky zvýrazněný – 5. *Organizujte podávání zpráv. O usneseních, projevech a akcích podávejte neprodleně zprávu Rudému právu a ostatnímu tisku.* (Kaplan 1995, s. 284)

⁵ Vedle Rudého práva spadala do komunistického tisku např. následující periodika: Nová svoboda (Ostrava), Rovnost (Brno), polsky psaný Glos Ludu, měsíčník Nová mysl, týdeník Život strany, v krajích pak obdeníky nebo týdeníky, dále i organizační časopisy pro všechny úrovně stranické a propagandistické činnosti. (Bednařík, Jiráček a Köpplová 2011, s. 259)

⁶ Vedle pokynu „Organizujte podávání zpráv“ směrnice příkazující vytváření atmosféry obsahovala tyto body: 1. Organizujte zpravodajství o procesu 2. Rozvíňte agitaci o procesu 3. Široce podchyťte ohlas procesu 4. Boj proti velezrádné reakci je věcí celé Národní fronty 6. Zvyšte bdělost. (Kaplan 1995, s. 283–284)

2 Role periodika Rudé právo

Periodikum *Rudé právo*, koncipované podle zásad a metod sovětského tisku, zaujímalo v kontextu hromadných sdělovacích prostředků výsadní postavení. Jeho redakci komentuje Končelík a kol. (2010, s. 140) následovně: „(...) redakce Rudého práva, obsazená prověřenými novináři-komunisty, ale i obdařená mimořádnou důvěrou režimu a právem určovat mediální agendu.“

O podobě tisku pojednává sborník (Hoření 1976), nazvaný *KSČ o tisku, rozhlasu a televizi*. Referáty uveřejněné ve sborníku reflektují podobu médií v letech 1945–1975. „Posuzujeme-li úroveň našeho tisku, je třeba se zvlášť zabývat úrovní Rudého práva. Rudé právo je ústředním orgánem KSČ, je prvním listem v naší zemi. Má proto být příkladem všemu našemu tisku svou vysokou ideovostí, bojovností, nesmiřitelností ke všem nepřátelským ideologiím, ke všemu starému v našem životě.“ (Hoření 1976, s. 73)

V referátu *Rudé právo – každodenní bojový nástroj strany* je podána charakteristika činnosti periodika v několika sférách: snaha bojovat za mír, proti plánům imperialistů o rozpoutání nové války; úsilí o socialistickou výstavbu v rámci průmyslu a zemědělství; problematika stranické práce; ideologická práce, ale i zaměření na kulturu. (Hoření 1976, s. 77–88)

Rudé právo cílilo na „pracující lid“, soustředilo se na jeho „blaho“, ztělesněné v „úspěšných“ pětiletkách i v „boji za mír“. Účinným nástrojem podávajícím veřejnosti obraz ideálního režimu – socialismu se staly články vychvalující zdařilou činnost mládeže. Vnucováním iluzí dokonalého stavu společnosti⁷ se komunistický režim snažil upevnit svoji moc a přízeň ze strany veřejnosti.

2.1 Propaganda v Rudém právu

Komunistická propaganda je specifickým typem propagandy, jež s sebou nese řadu charakteristických znaků – „už neoperuje ve volném diskurzu (a tedy i soutěži) otevřeném pro kohokoliv ani se nesnaží primárně přesvědčit lidi v situaci, kdy je sama monopolním vyjádřením názorů a idejí vládnoucí kliky (...) Mimo jiné jí už nezáleží příliš na standardnosti a uměřenosti argumentace, může si dovolit i způsoby jiné, demagogické i násilné.“ (Čermák, Cvrček a Schmiedtová, s. 31)

Propaganda, již byla veřejnost při četbě Rudého práva dennodenně vystavována, patřila ke stěžejním úlohám periodika a komunistického tisku vůbec – o to paradoxněji působí nejasnost v pojetí komunikačních partnerů, jak ji charakterizuje Fidelius (1998, s. 12):

⁷ O „budování socialismu“ blíže viz Dolejší 1951, s. 139–147.

„Máme tu co činit se zvláštním druhem jazykové komunikace, kde především není namnoze jasné, *kdo vlastně mluví ke komu*. Kdo promlouvá v úvodnicích *Rudého práva* (...) Strana? Ústřední výbor? Nebo prostě „my“? (...) Stejně mlhavý a neurčitý je i adresát těchto jazykových projevů. Zdá se, jako by si komunistická řeč spolu se svým obrazem světa konstruovala rovněž adresáty, o nichž předpokládá, že její „svět“ plně sdílejí, že jsou již přesvědčeni, že už „vědí“.

Fidelius (1998, s. 62) upozorňuje rovněž na paradox související s komunistickým pojetím „pracujícího lidu“ – komunistický režim alibisticky poskytuje veřejnosti pocit, že je subjektem řízení společnosti, na druhou stranu však konstatuje, že je zároveň procesu řízení podřízena. „Lidu“ je tedy dána „pravomoc“ řídit společnost, nicméně s omezením v podobě podřízenosti.

Zakořeněnost a důležitost propagandy v komunistickém režimu dokládá vznik knihy nazvané *Komunistická propaganda – otázky teorie a metodiky* (1977), která podává zevrubný popis metod a principů, na nichž je propaganda založena.

Významnost propagandy v Rudém právu potvrzuje rovněž existence tzv. *oddělení propagandy*, zajišťujícího ideologickou činnost, k níž se ÚV KSČ vyjadřovalo takto: „Proti nepřátelským ideologiím je třeba bojovat na konkrétních jejich projevech v našem životě ostrou polemickou formou.“ (Tamtéž, s. 81)

V souvislosti s propagandou kladl komunistický režim největší důraz právě na tisk: „V propagandě marxismu-leninismu se musí stát hlavním a rozhodujícím nástrojem tisk, noviny a časopisy. Je třeba pozvednout úlohu tisku v propagandě marxismu-leninismu i odborných znalostí a soustředit kolem tiskových orgánů nejkvalifikovanější propagandisty.“ (Tamtéž, s. 76)

2.2 Podoba Rudého práva

Periodikum Rudé právo bylo založeno roku 1920. Jeho činnost trávající po celou dobu vlády Komunistické strany Československa nezankla ovšem ani po sametové revoluci v roce 1989 – deník byl však přejmenován na *Právo*. Jak uvádí Končelík a kol. (2010, s. 259), „deníky měly středoevropský formát, pouze Rudé právo a Zemědělské noviny vycházely ve formátu světovém.“

Pro potřeby diplomové práce bude pozornost zaměřena na podobu deníku v měsíci červnu roku 1950. Z hlediska periodicity lze vyzpozorovat její pravidelnost: v červnu vyšel deník celkem 26×, vždy denně kromě pondělí. Z hlediska rozsahu platí, že každé nedělní vydání čítalo celkem 8 stran, ostatní vydání zpravidla méně. Skutečnost, že Rudé právo kladlo značný důraz na kampaň během procesu, lze vyvodit i z rozsahů jednotlivých

výtisků. Zatímco první polovina měsíce (1. 6. 1950 – 15. 6. 1950), v níž se politický proces odehrával a také dozníval, čítala celkem 86 stran, druhá polovina měsíce, informace o procesu již neobsahující (16. 6. 1950 – 30. 6. 1950), čítala výrazně méně stran, přesně 66.

2.2.1 Grafická podoba

Samotný název periodika na titulní straně doprovází v každém vydání výzva „Proletáři všech zemí, spojte se!“⁸, navíc zvýrazněná kurzívou a podtrhnutím. Některé články jsou, ovšem spíše marginálně, doplněny fotografiemi. Jako členící prostředek k oddělení jednotlivých sloupců ve sloupcové sazbě i k oddělení jednotlivých článků navzájem jsou užity čáry, a to jak vertikálně, tak horizontálně. Samotné články se vyznačují dlouhým rozsahem (vyjma krátkých oznámení) a nahutněností textu, způsobenou užitím velmi drobného písma. Pro zřetelnější odlišení článků byly redakcí voleny titulky různých fontů, velikostí a dalších úprav.

2.2.2 Charakteristika článků periodika

Stěžejní část článků Rudého práva je zaměřena informativně – články pojednávají o již proběhnutých nebo plánovaných akcích, zejména mládežnických (např. manifestační průvod apod.), ale rovněž zemědělských či průmyslových. V nemalé míře jsou otiskovány články orientované na zahraniční dění, sporadicky se objevují také rozhovory. Vedle informativně zaměřených článků zahrnuje Rudé právo v krátkosti také různá oznámení, inzerce či sportovní rubriku.

2.2.3 Charakteristika článků pojednávajících o procesu s Miladou Horákovou

Postoje k zinscenovanému procesu s Miladou Horákovou byly veřejnosti předkládány různou formou, a to od počátku procesu ode dne 31. 5. 1950 přes celý proces až po doznívání jeho účinků (13. 6. 1950). V periodiku se nacházejí jednak články reflektující přímo průběh přelíčení, tj. výpovědi obžalovaných (i ty jsou ovšem ve srovnání se skutečným průběhem líčení úpravami zmanipulovány) a svědků, jednak články vyjadřující negativní postoj k procesu. Otištěny byly rovněž četné rezoluce (před procesem i po něm), ale také dojmy přímo z procesu. Velmi emotivní dojem z procesu vyjádřila spisovatelka J. Glazarová v příspěvku stojícím na pomezí reportáže a komentáře, nazvaném *Nad procesem*, publikovaném dne 11. 6. 1950.

Procesu je téměř v každém výtisku věnován veškerý prostor třetí strany (nezřídka s pokračováním), v některých případech v podobě výpovědi obžalovaných či svědků, v jiných pak ve formě sloučení dílčích článků. Na titulní strany se články související s procesem dostaly až od vydání ze dne 2. 6. 1950, tedy až v jeho průběhu. Ačkoliv byla tisková

⁸ O heslech a institucionalizovaných zvoláních viz Čermák, Cvrček a Schmiedtová 2010, s. 25–26.

kampaň předem velmi důsledně zorganizována, v předběžné formě v periodiku až na krátký úvodník otištěna nebyla – komunistické straně se těmito kroky podařilo veřejnosti zatajit, do jak velké míry jsou novináři v procesu zaintegrovaní, a vzbudit tak lživý dojem, že tisk se o tomto procesu dozvídá, stejně jako čtenář, teprve v průběhu.

Čtenáři článků pojednávajících o procesu byli soustavně vystavováni manipulaci s emocemi, zejména se strachem. Manipulací s emocemi se do značné míry zabývá Kathleen Taylorová (2006, s. 187) ve své knize *Brainwashing: Manipulace s myšlením*. Emocím přikládá status jedné z „nejsilnějších zbraní v arzenálu vymývačů mozku.“ Síla působení emoce spočívá v tom, že v recipientovi nefungují pouze v přítomném čase, ale „připomínají nám, že při posledním setkání s podobnou situací jsme se cítili tak a tak.“ (Tamtéž, s. 191)

V této souvislosti nejsou náhodná explicitní pojmenování emocí – fungují v tak silně negativním kontextu, že adresátovi dávají de facto „návod“, jak se cítit, jakou konkrétní emoci prožívat, z nespočtu příkladů např. probudit opovržení (3), vyvolat rozhořčení (4) či podnítit hněv a odpor (5):

(3) Nesmírné **opovržení** našeho lidu stihá zrádce (RP 9. 6. 1950, titulek)

(4) Pracující lid vyjadřuje své **rozhořčení** nad zločiny velezrádců (3. 6. 1950, titulek)

(5) Odpovědí našeho lidu byl spravedlivý **hněv** vůči těmto zločincům. (...) Zločiny obžalovaných vyvolaly **odpor** skutečně spontánní. (RP, 9. 6. 1950)

Že budou čtenáři danou emoci spolehlivě prožívat, zajišťují novináři informacemi o reakcích lidu, zejména četně uváděnými rozolucemi – na takové podněty reagoval lid pravděpodobně souhlasně. Výsledné chování recipienta odpovídá le Bonovým myšlenkám o psychologii davu, v němž „nápodoba je jedním z klíčových procesů, na němž je davové chování založeno“ (Sedláček 1995, s. 372) – z faktu, že davu – tj. „pracujícímu lidu“ bylo de facto permanentně předkládáno konstantní negativní stanovisko společnosti, navíc velmi emocionálně, příp. i expresivně pojaté, logicky vyplývá, že adresáti se s tímto davovým chováním přirozeně ztotožňovali, ať už více či méně dobrovolně. Této skutečnosti přispívá i fakt, že „v davu jedinec sestupuje na nižší úroveň civilizace, stává se bytostí pudovou, a proto barbarskou a primitivní.“ (Tamtéž, s. 372)

Sílu působení uváděných reakcí lze odhadnout například z následujících příkladů komentujících chování davu, s jehož smýšlením se recipient ztotožňuje i proto, aby ukojil svou potřebu být součástí společenství, nikoliv jeho vyděděncem:

(6) Celou zemí zní rozhodný hlas lidu: Republiku si rozvracet nedáme! (RP, 4. 6. 1950, titulek)

(7) Mladoboleslavští škodováci rázně odsoudili činnost špiónů a zrádců (RP, 8. 6. 1950, titulek)

(8) Pracující ČKD Sokolovo žádají přísný a spravedlivý trest zrádcům národa (RP, 3. 6. 1950, titulek)

V rámci manipulace s emocemi vyvíjeli novináři snahu působit na city – tohoto efektu je v článcích dosahováno nejrůznějšími způsoby, např. použitím kvalitativních deminutiv (9) či akcentem na zranitelnou věkovou skupinu, převážně děti (10), (11) a seniory (12). Všechny uvedené postupy se snaží vyvolat v recipientech soucit.

(9) Pamatuje si (pozn. jedenadvacetiletý soudruh Šimáček), jak jeho **maminka** prala prádlo, které ušpinila rodina milostpánů za šest neděl a ona dostala za tu dřinu 10 korun. (RP, 3. 6. 1950)

(10) Potom hovořil o nelidských cílech reakce, která ústy Horákové dala najevo, že by si přála bombardování Prahy, že by docela klidně snášela **nevinně prolitou krev dětí**, jen aby mohla znovu dosíci pohodlného a bezpracného života. (RP, 8. 6. 1950)

(11) Hejdové mně dali nezaměstnanost a bídu, vzali chleba mým **dětem**, lidová demokracie mně dává vše. (RP, 3. 6. 1950)

(12) V úterý, v šestý den procesu s vedením záškodnického spiknutí proti republice začaly výpovědi svědků. **Hluboký dojem** zanechala slova dvou **starých** horníků, kteří pracovali v dolech, kde dříve neomezeně vládl obžalovaný kapitalista Pecl. (RP, 7. 6. 1950)

K propagandě a manipulaci textů v totalitních režimech se vyjadřuje v pořadu *Fokus Václava Moravce* Pavel Suk (2018, 42:10), který hovoří o tzv. „zrnku pravdy“: „Tento zákeřný manipulativní postup spočívá v tom, že do zprávy, kterou chcete ty čtenáře zmanipulovat, vložíte pravdivou informaci, kterou si čtenář může ověřit (...) Snáze bude věřit tomu dalšímu obsahu.“ Problematika vykonstruovaných procesů představuje oblast, v níž je tato manipulativní metoda velmi dobře aplikovatelná – zvláště v článcích reflektujících průběh přelíčení jsou podávány „objektivní“ informace, jevící se jako nevyvratitelné pravdy (místní a časové údaje, vystižení atmosféry ad.), množství faktů si čtenář může navíc ověřit, ať už na základě vlastní přítomnosti u přelíčení, či zprostředkované informovanosti. Požadovaný efekt plní tento typ výpovědi nejfunkčněji na samém počátku článku – již od prvních vět si totiž čtenář podvědomě vytváří předpokládaný obraz zprávy. V případě následující úvodní pasáže důvěryhodnost výpovědi roste poznámkou o důkazech, navíc umocněnou užitím hyperboly:

(13) **Před státním soudem v Praze byl ve středu ráno za přítomnosti zástupců pracujícího lidu z celé republiky zahájen proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice.** Na lavici obžalovaných **usedla třináctičlenná skupina**, která představuje zločinný komplot od vyvlastněných továrníků přes politické ztroskotance až k trockistickým záškodníkům a zavilým nepřátelům pracujícího lidu a jeho lidově demokratické republiky. (RP, 1. 6. 1950)

Jako nezpochybnitelná skutečnost se jeví podtitulek ze dne 1. 6. 1950. Efekt pravdivosti je v tomto případě dán užitím přítomného času, který jen „nezaujatě“ popisuje průběh přelíčení:

(14) První den přelíčení: Obžalovaná Horáková **se přiznává** k nejtěžším zločinům (RP, 1. 6. 1950)

Jak ovšem uvádí Lotko (2009, s. 153), problematika pravdivosti se netýká pouze ověřitelných faktů, ale také faktů vytvářející dojem ověřitelnosti: „ (...) řada nepravdivých výroků je nám předkládána, jako by šlo o výroky pravdivé a účastníci komunikace na tento trik často naletí.“

2.2.3.1 *Styl a lexikum*

Stylovou ani lexikální stránku *Rudého práva* i samotných článků pojednávajících o procesu s Miladou Horákovou nelze oddělovat od jejich persvazivní a manipulativní funkce – ba naopak: vyjadřovací prostředky jsou totiž voleny záměrně tak, aby efektivně přiměly recipienty zejména ke sjednocenému smýšlení ryze v duchu komunistické ideologie, sloužící k udržení a upevnění komunistické moci.

Jazykové a stylové stránce textů ovlivňujících myšlení a jednání lidí se věnuje Karel Šebesta ve vysokoškolské učebnici nazvané *Jazyk a styl propagačních textů* (1983). Principy jazykové i stylové výstavby sice nejsou založeny na příkladech textů ideologického charakteru, nýbrž na studiu hospodářské propagace (v současnosti reklamní texty), avšak svojí podstatou mají tehdejší propagační (dnešní reklamní) texty společné stylové rysy s texty ostatních projevů publicistického stylu: „Těmito společnými rysy jsou především sama veřejnost sdělování (a masovost šíření těchto projevů) a funkce přesvědčovat, působit na příjemce, ovlivňovat myšlení, postoje a chování lidí ve společnosti. Do této oblasti se řadí kromě projevů propagačních především projevy *žurnalistické* a také *řečnické*.“ (Šebesta 1983, s. 5–6)

Šebestovy poznatky potvrzuje i *Současná stylistika* (Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 275), jež reklamním textům (tj. za totalitního režimu propagačním) vedle funkce persvazivní explicitně přisuzuje tendenci k **manipulaci**; uvedeným směrem se ubírá také Jiráček s Köpplovou (2007, s. 157): „Na možnosti dosáhnout předem naplánovaných účinků, čili cíleně ovlivnit působení médií, je založena i reklama, tedy snaha dosáhnout u příjemců (...) nějakého chování žádoucího z hlediska zadavatele reklamy.“

Stylovou oblast, resp. různé druhy výstavbových prostředků, které Šebesta publikace (1983) ilustruje, lze proto velmi dobře vztáhnout na projevy politické. V rámci jazykové stylizace se publikace mj. zaměřuje právě na pojmenování emocionální a expresivní, které zahrnuje do jedné kapitoly společně s pojmenováními hodnotícími. Pojmenování

emocionální jsou chápána jako pojmenování citově zbarvená, která nevyjadřují postoje hodnotící, nýbrž citové. Naopak expresivitu spojuje publikace s projevem subjektivního zaujetí autora.

Jako hlavní prostředek zvyšování hodnotící nebo citové působivosti propagačního projevu označuje Šebesta (1983, s. 52) hromadění, projevující se jednak zvýšením frekvence hodnotících výrazů rozptýlených po celém textu, jednak nahromaděním hodnotících výrazů (na malé ploše textu) realizovaném vytvářením několikanásobných větných členů. Právě několikanásobné větné členy patří k dalším frekventovaným jevům jazykového materiálu:

(15)Několikanásobný subjekt: Spravedlivý je rozsudek! V něm je i můj **hněv** a **nenávist**, v něm je **hněv** i **nenávist** všech pracujících našeho závodu. Všichni s ním souhlasíme. (RP, 10. 6. 1950)

(16)Několikanásobný predikát: „Spolu s nimi **odsuzuje** však náš lid a **stíhá** opovržením i zrádnou emigraci, od níž přijímají pokyny k svým zločinům a která hraje v zahraničí stejnou úlohu, jakou oni hráli zde, spolu s nimi **odsuzuje** i jednání imperialistických diplomatů, kteří byli se záškodníky v přímém spojení. Spolu s nimi **odsuzuje** náš lid všechny imperialistické osnovatele války. (RP, 9. 6. 1950, po vynesení rozsudku).

(17)Několikanásobný objekt, atribut kongruentní a predikát: „Proti **pokusům** o rozpoutání nové války, proti **sabotáži, špionáži, teroru a vraždám** stavíme něco mnohem mocnějšího než všechny tyto špinavé zbraně útočníků. Stavíme proti nim ještě *lepší, obětavější, uvědomělejší práci* pro výstavbu socialismu v naší zemi, protože **tím posilujeme** svou milovanou republiku, **tím posilujeme** světový mír, **tím zasazujeme** nejtěžší rány válkychtivým šilencům. (RP, 10. 6. 1950)

Z hlediska repertoáru lexikálních prostředků hovoří publikace rovněž o řídkém používání silně citově zbarvených pojmenování, resp. expresivních, a to zvláště v případě velmi silně záporně zbarvených výrazů. Propagační texty obsahují zmíněných výrazových prostředků méně než texty žurnalistické, nicméně i v případě *Rudého práva* je ve srovnání s výrazy emocionálními očekávan výrazně nižší výskyt čistě expresivně zbarvených slov: „V souvislosti s lexikálními prostředky můžeme hovořit (pozn.: v oblasti propagace společensko-výchovné a zejména agitační) spíše o zvyšování frekvence citově zbarvených pojmenování v těchto textech než o užívání slov vysloveně expresivních.“ (Tamtéž, s. 54)

Zřetelnou snahu manipulovat s postojí adresátů lze vypožorovat na základě užití ironie. Tato stylistická figura se v komunikátech vyskytuje spíše sporadicky, nicméně i přesto je dostatečně funkční. Ironie využili novináři například v následujících případech:

(18)Tátu, lakýrníka, propustili **páni** fabrikanti vždy po sezóně, aby mu nemuseli vyplácet remuneraci. (RP, 3. 6. 1950)

(19) V tom je vysvětlení toho, proč se bývalí vedoucí funkcionáři různých, dříve >konkurenčních< stran **tak dojemně** shodli v jednotné záškodnické organizaci, která stála v čele spiknutí proti republice a lidově demokratickému řádu. (RP, 8. 6. 1950)

Periodikum *Rudé právo* se vyznačuje svojí vlastní „řečí“ zahrnující rovněž specifické, pro totalitní režim charakteristické lexémy, kolokace apod. Lexémům tvořícím základ slovní zásoby komunistické řeči věnuje zvláštní zřetel Fidelius (1998) – primárně tak v publikaci akcentuje lexém *lid*, zejména s „empaticky“ znějícím přídomek *pracující*, pleonasmus *lidová demokracie*, ale rovněž další typicky komunistické výrazy, např. *strana* a její *vedoucí úloha*, *dělnická třída*, *socialistická demokracie* ad.

Právě lexém *lid* fungoval v článkách pojednávajících o procesu jako účinná zbraň manipulující veřejností – obžalovaní byli totiž permanentně stavěni do přímé konfrontace se zranitelným *lidem*, právě tento faktor útočící na nejnižší pudy vyústil v nenávist nevídaných rozměrů vůči obžalovaným. Zmíněný jev lze výrazně zpozorovat již v pouhých titulcích, které podávají obraz procesu jako velmi nebezpečné ohrožení lidu, jež musí být „nutně“ a „bez milosti“ potrestáno. Z nesčetného množství titulků užívajících k manipulaci s lidem paradoxně samotný *lid* lze uvést např. následující:

(20) **Pracující lid** vyjadřuje své rozhořčení nad zločiny velezrádců (RP, 4. 6. 1950)

(21) V bahně zrady, stíhání **opovržením všeho pracujícího lidu** (...) (RP, 6. 6. 1950)

(22) Celou zemí zní rozhodný **hlas lidu** – republiku si rozvracet nedáme (RP, 4. 6. 1950)

Tato manipulativně velmi funkční metoda útočila na nejzranitelnější místa lidu, totiž na samotnou jeho existenci a především nutnost jejího zachování, čímž ve veřejnosti účinně vyvolávala a neustále umocňovala strach i zášť zároveň.

Lexiku komunistického období se věnuje rovněž *Slovník komunistické totality* (Čermák, Cvrček a Schmiedtová 2010), jenž upozorňuje na hojně užívaný prostředek k docílení vlivu propagandy, kterým je neustálé *opakování* žádoucích tvrzení. Tento jev je velmi dobře patrný i v lexiku článků Rudého práva pojednávajících o procesu s Miladou Horákovou, používané lexikum se zde svým způsobem neustále opakuje v nejrůznějších variacích, slovní zásoba se v zásadě nemění – k nejfrekventovanějším lexémům (nikoliv expresivním, ovšem velmi emocionálně působícím) spjatých s procesem tak patří např. *spiknutí*, *špionáž*, *zrádci národa*, *zločiny*, *rozvracet*, *špioni* apod. Uvedená strategie neustálého opakování je jasným dokladem jednoho ze základních rysů totalitního jazyka a systému, jak jej formuluje Váňa (2013, s. 84) v publikaci *Jazyk a totalitarismus*: „Totalitní jazyk není složitý. Vytváří jednoznačná hesla, která obvykle vybízí k jednání, a o nichž není nutno přemýšlet. (...) Černobílé vidění reality je pro něj typické a uklidňující.“

Články pojednávající o procesu a jeho souvislostech se vyznačují zřetelným rozlišováním na *my* a *oni*: „ (...) polarizovalo se zde rozdělní zúčastněných komunikantů na pozitivně hodnocenou širokou skupinu nás a negativně hodnocenou skupinu jich, v daném kontextu přesněji s námi versus proti nám.“ (Svobodová 2016, s. 61) V jazykovém materiálu se tato zřetelná dichotomie nachází hojně, například v následujících titulcích:

(23) Proces s vedením záškodnického spiknutí **proti republice a jejímu lidu** (RP, 31. 5. 1950)

(24) Chtěli válku **proti republice**, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid. (RP, 1. 6. 1950)

(25) **Nepřátelé** našeho lidu (RP, 2. 6. 1950)

O světě „našem“ a světu nepřátelském hovoří rovněž Šebesta (2001, s. 268–273), adekvátně tomuto rozlišení je přizpůsobeno i podávání informací: „pozitivní informace o totalitním režimu jsou krajně zesilovány, informace o jeho neúspěších jsou zamlčovány, redukovány a zeslabovány (opak platí o informacích o protivníkovi).“ (Tamtéž, s. 270) V článcích reflektujících průběh a okolnosti procesu lze očekávat výraznou intenzifikaci při podávání informací o všech obviněných protivnících, maximálně reprezentujících svět „jejich“. Intenzifikace může být dosaženo řadou výrazových prostředků – například Váňa (2012, s. 67) dle Šlosara (srov. Šlosar 1993, s. 111) uvádí jako nejužívanější prostředky totalitní jazykové manipulace hyperboly, eufemismy či fixní obraty. Jako výrazný intenzifikující prostředek lze uvést vybrané hodnotící lexémy. Negativní intenzifikaci obsahující hyperbolu a intenzifikující hodnotící lexémy lze dobře pozorovat na následujícím příkladu:

(26) Zatím co **milionové** masy pracujících naší republiky s **nezměrným** a stále větším úsilím budují socialismus, zatím co s **nevyčerpatelnou** obětavostí bojují za udržení trvalého míru, skupina imperialistických služebníků připravovala válku proti vlastnímu lidu. (RP, 4. 6. 1950)

V souladu s těmito poznatky lze texty pojednávající o vykonstruovaném procesu a jeho doznívání s nadsázkou charakterizovat právě jako jednu velkou perifrázi – tatáž myšlenka je permanentně předkládána nejrůznějšími opisy. Fixní obraty společně s klišé Nový encyklopedický slovník češtiny (Šlosar 2017) vnímá jako nejcharakterističtější rys totalitní češtiny (nejen obecné fráze, ale i obraty oficiálně dané). V příslušném jazykovém materiálu Rudého práva lze do skupiny fixních obratů zařadit např. následující: „banda špiónů a velezrádců“, „vedení záškodnického spiknutí“, „vykořisťování pracujících lidí“ a mnoho dalších. Jak podotýká NESČ (Šlosar 2017), důsledkem fixních obratů byla „významová prázdnota politických textů; novinové texty nepřinášely téměř žádné informace kromě oné manifestace ortodoxních postojů.“ Negativního působení frází si je velmi dobře vědom Jelínek (1957, s. 41–42), který o frázích hovoří jako o prostředcích snižujících přesvědčivost

textu. O to více se proto museli novináři uchýlovat hojněmu k užívání co nejefektivnějších emocionálních slov, nahrazujících absenci poskytnutí nové informace.

Onu významovou vyprázdněnost lze pozorovat na následujícím příkladu – v pouhém jednom souvětí je dvěma variacemi předkládáno totéž, uvedená informace byla v článku zaznamenána i v řadě dalších obdobných výskytů. Čím četněji se daná myšlenka v textu vyskytuje, tím nižší výpovědní hodnotu má:

(27) Nenávidí socialistický společenský řád, který zaručuje lepší život pracujícího lidu, protože chtějí zabezpečit blahobyt pouze **úzké vrstvě vykořisťovatelů a příživníků**, mezi něž také sami náleží, **na úkor vykořisťování širokých lidových vrstev.** (RP, 9. 6. 1950)

Váňa (2013, s. 84) ve své publikaci zdůrazňuje (ač v této souvislosti nehovoří o emocionalitě jako takové), že „slova jsou buď kladná, nebo záporná, mají tento hodnotící prvek, a interpretace reality se tak pohybuje v rámci přesně vymezených ideologických a nepružných hodnotových schémat. Týká se to dokonce i zdánlivě neutrálních, totalitním jazykem zaváděných termínů.“

3 Vztah emocionality a expresivity

V lingvistické praxi není vždy snadné zcela zřetelně stanovit vztah, případně rozdíly mezi expresivitou a emocionalitou (označovanou též jako *emocionálnost* či *emotivnost*). Termíny jsou si totiž natolik blízké, že mohou být směřovány, zaměřovány, případně užívány nesprávně.⁹ Například Mikulová (2010, s. 113) s pojmy nejprve operuje jako s termíny stejného významu na stejné úrovni: „Stojím-li před úkolem vymezit stručně pojem emocionalita *neboli* expresivita (...)“, později však k pojmosloví přistupuje obezřetněji: „Je tedy expresivita a emocionalita totéž? Přestože se domnívám, že jsou si obě kategorie velmi blízké, jistý rozdíl mezi nimi je. Spatřuji jej v tom, že lze expresivitu chápat jako jev širší zahrnující všechny jazykové projevy, jimiž mluvčí vyjadřuje svůj (mnohdy velmi vyhocený) subjektivní postoj ke sdělení, (...) emocionalita je naproti tomu výrazem citů.“ (Tamtéž, s. 113)

Nejisté hranice mezi termíny panují také v publikaci *Současná stylistika* (Čechová 2008, s. 260): „Informační a persvazivní působení žurnalistických textů je výrazně podtrženo záměrným uplatněním výrazů emocionálních, expresivních. Užitá **emocionalita/expresivita** se jeví jako inherentní (častá deminutiva, a to i v neobvyklém kontextu), adherentní i kontextová.“¹⁰ Publikace uvádí rovněž podnětnou myšlenku: expresivita vnáší do textu emocionalitu.

Nový encyklopedický slovník češtiny (Křístek 2017) vymezuje rozdíl mezi expresivitou a emocionalitou následovně: „*Expresivita* se chápe jako pragmatická složka významu příslušného výrazového prostředku daná postojem mluvčího; u konkrétních výrazových prostředků se může mluvit o existenci expresivního příznaku. (...) Příbuzným pojmem je **emocionálnost**, ta se však obvykle vztahuje jen k vyjádření pozitivních n. negativních emocí, a má tedy užší význam než expresivita.“

Přestože emocionalita nepatří v lingvistice k příliš rozšířeným pojmům, lze se s ní setkat i v pracích starších (např. Zima, Bečka). Zima (1961, s. 41) podřizuje emocionalitu expresivitě – v této souvislosti užívá termín *expresivní příznak emocionální*. Bečka (1992, s. 57) staví k termínu *emocionální* ekvivalentní pojem *citový*, ten ovšem dává do souvztažnosti s expresivitou – užívá pojmu *citová (emocionální) expresivita*. Bečka (1992, s. 58) v rámci *citové exprese* vyjadřuje jinými slovy současné pojetí emocionality, jak jej chápe např. NESČ – příkladům typu *bolest* či *páchnout* Bečka přisuzuje následující: „Jde tu spíše o impresi, tj. o dojem, jaký vzbuzují ve vnímateli.“ (Bečka 1992, s. 58)

⁹ O komplikovanosti vymezení pojmu viz Mrázková 2013, s. 199–207.

¹⁰ Expresivita inherentní, adherentní a kontextová jsou termíny Jaroslava Zimy.

3.1 Emocionalita

Ve srovnání s expresivitou představuje emocionalita v lingvistice zdatelně řidčeji užívaný termín – např. Schwarz-Freiselová (2013, s. 7–12) hovoří o řeči a emoci v lingvistice jako o zanedbávaném tématu.

Specifikem emocionality je skutečnost, že ji lze vztáhnout nejen na slova expresivní, ale i na slova neutrální. Jako příklad ze zkoumaného materiálu lze uvést např. titulky „Odsuzujeme zrádce a špiony“ (RP, 8. 6. 1950, s. 6) Všechna tři nakumulovaná autosémantika jsou považována za slova neutrální, která s sebou ovšem nesou silný citový příznak, lze je tedy označit za lexémy emocionální.

O vnesení emocionality do textu neutrálními výrazy hovoří *Současná stylistika* (Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 324): „Emocionalitu vnáší do textu i kumulace výrazů, které sice samy expresivní nejsou, ale mají negativní konotace: O jedenácté barva opilosti v kořalně zhoustla, přikrývající šarlatem devět nuzáků, již dosud řvali.“

Diplomová práce emocionalitu slova chápe jako jeho jistý příznak, jenž u jedince vyvolá a vyjádří určitou emoci či psychické rozpoložení. Tento emoční stav ovšem nemusejí způsobovat nutně pouze slova expresivní, ale rovněž slova neutrální. Emocionalita je tedy každý projev emoce, který však nemusí být nutně uskutečněn expresivem.

Vzhledem ke skutečnosti, že i v novodobých publikacích je expresivita dávana do souvislosti s city, lze předpokládat, že většinu expresiv lze považovat zároveň za slovo emocionální, tedy slovo vyvolávající emoce – jedná se o dvě charakteristiky téhož slova, které se ovšem navzájem nevylučují. Zatímco každé expresivní slovo lze pravděpodobně většinou označit zároveň za emocionální (ovšem ne vždy), nikoliv každé emocionální slovo musí být zároveň expresivní.

Emocionální stránce se věnuje rovněž Váňa (2012, s. 54): „Když tedy totalitární režim zavádí novou skutečnost, má dvojí volbu. Buď vytvoří nový znak, nebo změní význam již existujícího znaku, aby označil novou skutečnost. A zvolí takovou emoční nebo hodnotící kategorii, aby to splňovalo daný účel.“ Jazyk totalitního režimu se tedy uchyluje ke změnám ve významu lexika, jimiž docílí požadované emoce, již daný komunikát vyvolá. Jako příklad mohou posloužit v totalitním režimu velmi frekventované lexémy *ostrážitost* a *bdělost*, u nichž došlo právě ke změně významu již existujícího znaku.

3.1.1 Emocionalita v pojetí Rudolfa Šrámka

Emocionalitě jakožto spojenci psychoonomastiky a stylistiky věnuje svou studii Rudolf Šrámek (2013, s. 57–69). Ve své práci založené na výzkumu partnerských vztahů propojuje

emocionalitou s intenzitou a upozorňuje rovněž na dvojí kvalitu kategorie emocionality, a sice pozitivní a negativní, přičemž obě dvě kategorie mají své stupně intenzity.

Ve zkoumaném jazykovém materiálu lze nalézt vyjadřovací prostředky obojí kvality emocí – primárně negativní (výrazové prostředky užívané v textech o odsouzení obžalovaných, o odporu, nenávisti, urážející výrazové prostředky apod.), ale také pozitivní (prostředky k vyjádření spokojenosti s vynesným rozsudkem, vděčnosti bezpečnostním složkám, které „uchránily“ republiku apod.).

I intenzita měla proměnlivý charakter odvíjející se od řady faktorů (emocionální rozpoložení pisatele, závažnost průběhu procesu, časové hledisko – informace uvedené s odstupem mohou mít tendenci ve své intenzitě slábnout, umístění v rámci periodika ad.). Emocionální výrazové prostředky tak mohly mít charakter jednotek méně (28), či naopak více intenzivních, a to jak svým obsahem (29), tak formou (30):

(28) Spolu s nimi je zde souzena naše **zrádná** emigrace, s níž obžalovaní byli nejtěsněji svázáni a spojeni (RP, 2. 6. 1950)

(29) Mrzí ji jedině, že byla zatčena, že nemůže rozvracet a podvracet dál, že jí bdělost našich státních orgánů zabránila pokračovat v **d'ábelském díle**. (RP, 2. 6. 1950)

(30) Horáková dávala v podzemí dohromady nepřátelské bandy ke **z n i ě n í** naší republiky. (RP, 9. 6. 1950)

V rámci intenzity je třeba mít na zřeteli rozdílnost v jejím vnímání. Zatímco určitý negativně emocionální výrazový prostředek může na jednu skupinu příjemců působit velmi intenzivně, na druhou skupinu méně intenzivně, na další případně i neutrálně. Lze tedy konstatovat, že emocionalita představuje na základě jazykového povědomí jednotlivce velmi obtížně uchopitelnou kategorii. V jazykovém materiálu Rudého práva se ovšem vyskytují emocionální lexémy nasycené tak vysokým stupněm intenzity (např. *záškodníci*, *rozvraceči*, *velezrádci* apod.), že lze usoudit, že budou negativně působit prakticky na každého čtenáře.

3.1.2 Emocionalita v pojetí Moniky Schwarz-Frieselové

V souvislosti s emocionalitou nelze opomenout německou publikaci *Sprache und Emotion* autorky Moniky Schwarz-Frieselové (2013). Ačkoliv se jedná o publikaci lingvistickou, autorka ve svém pojetí emocionality v jazyce výrazně přihlíží také k oblasti psychologie.

Pozitivum knihy spočívá ve formě výkladu – své poznatky, mnohdy poměrně komplikované, vysvětluje autorka pro snazší porozumění na četném množství konkrétních příkladů, které uvádí v kontextu.

Pro praktickou část diplomové práce se jeví jako velmi podnětné aplikovat v analýze autorčino rozlišení tzv. pocitových slov¹¹ (Schwarz-Friesel 2013, s. 144, přel. MŽ), u nichž rozeznává dva druhy: 1. slova označující emoce¹² (Schwarz-Friesel 2013, s. 144, přel. MŽ) a 2. slova zprostředkovávající emoce. (Schwarz-Friesel 2013, s. 151, přel. MŽ).¹³ Jejich společnou charakteristikou je status pocitového slova¹⁴, liší se ovšem způsobem, jakým emoci sdělují. Zatímco slova označující emoce zobrazují (popisují) emoci explicitně, naopak slova vyjadřující emoce zprostředkovávají emoci implicitně.

Slovům pocitovým se ve své práci věnuje rovněž Hradilová (2015, s. 28), která upozorňuje na rozlišení expresivních slov od slov popisujících emoce s použitím kritéria lexikálního významu. Většinový lingvistický názor zde připisuje pocitovým slovům nociónální složku lexikálního významu, kdežto slovům expresivním složku pragmatickou. Lingvisté tedy uvádějí, že u slov pocitových (slov popisujících emoce) je emoce vyjádřena pojmovou složkou lexikálního významu. „I přes tuto prokazatelnou strukturní odlišnost pochybuje M. Schwarz-Friesel (2007, s. 147) o smysluplnosti naznačeného dělení; konstatuje, že i lexémy explicitně popisující emoce jsou schopny je vyjadřovat (v recipientovi i producentovi komunikátu) a že jejich užití vypovídá o emočním rozpoložení mluvčího.“ (Hradilová 2015, s. 28)

Diplomová práce k analýze článků Rudého práva přistupuje v souladu s námitkami Schwarz-Frieselové, v jazykovém materiálu se totiž vyskytla řada případů, v nichž slova popisující emoce emoci zjevně vyjadřují, ba dokonce mají za úkol emoci v recipientech vzbudit (např. titulky z Rudého práva ze dne 8. 6. 1950: *Hněv pracujících stíhá zrádce*). Zda slovo popisující emoce dokáže emoci vyjádřit, či nikoliv, závisí do značné míry na daném kontextu. V uvedeném příkladu podporuje vyjádření emoce silně negativní kontext (*stíhat, zrádci*). Jiný případ s pojmenovanou emoci *hněv* však nastává v této výpovědi: „*Hněv patří k základním lidským emocím*.“ V daném bezpříznakovém kontextu již slovo *hněv* emoci nevyjádří, ale pouze poskytne popis.

3.1.2.1 *Emotionsbezeichnete Wörter*

Termínem *Emotionsbezeichnete Wörter* označuje Schwarz-Frieselová takové lexémy, které emoci explicitně pojmenovávají, tj. slova popisující emoce (Schwarz-Friesel 2013, s. 144, přel. MŽ)¹⁵. Podle autorky jsou ve slovníku opatřeny příznakem „součást pocitové

¹¹ Původní znění: „Gefühlswörter“ (Schwarz-Friesel 2013, s. 144)

¹² Původní znění: Emotionsbezeichnete Wörter (Schwarz-Friesel 2013, s. 144),

¹³ Původní znění: Emotionsausdrückende Wörter (Schwarz-Friesel 2013, s. 151)

¹⁴ Citová slova pojmenovávající citové stavy (např. radost, láska) byla od slov citově zbarvených odlišována již v roce 1961 v publikaci Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie (Filipec 1961, s.113)

¹⁵ Původní znění: Emotionsbezeichnete Wörter (Schwarz-Friesel 2013, s. 144)

slovní zásoby“ či „emocionální slovní zásoby“¹⁶ (Schwarz-Friesel 2013, s. 144, přel. MŽ). Do této skupiny řadí Schwarz-Frieselová (2013, s. 144–145) např. následující lexémy: *strach, láska, přátelství, štěstí, nenávist* apod.

S uvedeným konceptem koresponduje i výklad Čechové (1996, s. 49) pojímající emoce jako pojmenování: „Pojmenování označující skutečnosti nezávisle na subjektu toho, kdo pojmenovává, mají význam pojmový, označující pojmy. K nim patří i výrazy označující bez subjektivního zaujetí i city (emoce). Např. slova *cit, láska, nenávist, štěstí* jsou rovněž slova pojmová.“

V jazykovém materiálu se jedná o poměrně hojně zastoupenou skupinu jazykových prostředků sloužících k manipulaci veřejnosti. Vzhledem ke skutečnosti, že emoci je pouze omezený počet, slova pojmenovávající emoce se neustále opakují, např. čteně užívaný lexém *hněv* či *odpor*:

(31) Tím větší **hněv** pracujících obrací se proti těmto zrádcům, kteří zneužili jejich důvěry. (RP, 3. 6. 1950)

(32) Spontánní je rozhořčení, **odpor** a **hněv** nad skupinou velezrádců našeho národa, kteří stojí před státním soudem v Praze. (RP, 4. 6. 1950)

(33) Rozhořčený **odpor**, nejhlubší opovržení a spravedlivý **hněv** – to jsou pocity, které v našem lidu vyvolávají odhalené zločiny. (RP, 6. 6. 1950)

Slova označující emoce v určitých případech mohou emoci vyvolat (tj. lze je označit za emocionální), nicméně z hlediska lexikálního jsou chápána jako slova neutrální, jež tedy nelze přiřadit ke skupině slov expresivních.

Vydělení této skupiny slov umožní v analýze vyslovit závěry nad četností explicitního pojmenování emoci a s ní související mírou ovlivnění. V případě negativních emoci jejich explicitní vyjádření zesiluje emocionální složku slova a zároveň i z ní plynoucí persvazivní účinek na čtenáře.

3.1.2.2 *Emotionsausdrückende Wörter*

K charakteristice slov zprostředkovávajících emoce¹⁷ se vyjadřuje Schwarz-Frieselová (2013, s. 151, přel. MŽ) následovně: „Od slov označujících emoce je třeba, jak již bylo krátce vysvětleno, odlišit slova zprostředkovávající emoce (...). V tomto případě stojí v popředí nikoliv funkce popisná či referenční, ale expresivní vyjádření emotivního postoje

¹⁶ Původní znění: Gefühls- oder Emotionswortschatz (Schwarz-Friesel 2013, s. 144)

¹⁷ Původní znění: Emotionsausdrückende Wörter (Schwarz-Friesel 2013, s. 151)

mluvčího.¹⁸ Nejedná se tedy o slova, jež by označovala emoce explicitně, ale o lexémy, které vyjadřují citové rozpoložení mluvčího i recipienta implicitně.

Slova zprostředkovávající emoce sice vždy určitou emoci vzbudí, nicméně obdobně jako v případě slov popisujících emoce ani zde není pravidlem, že musejí být zároveň slovy expresivními.

V souvislosti s tímto druhem pocitových slov uvádí Schwarz-Frieselová (2013, s. 151–173) jazykové prostředky, prostřednictvím nichž lze tento druh slov vyjádřit – jedná se např. o pejorativní konotace, např. *fňukat*; modální slova, např. *konečně*, *bohužel*, dále také deminutivní sufixy či hodnotící prefixy. Emocionální rozpoložení mluvčího se nachází rovněž ve větách zvolacích a ve slovesném způsobu optativu. Velmi zřetelně je tento druh slov rozpoznatelný v případě citoslovce i interpunkčního znaménka vykřičníku. Autorka uvádí konkrétní příklady substantiv, adjektiv, verb, modálních částic či nadávek.

Jako příklad z jazykového materiálu může posloužit užití silně emocionálních, nicméně lexikálně neutrálních slov *odporné*, *zrádce*, *záškodníky* (34) či *zločince*, *hnus* (35).

(34) Budou moci vyprávět o těchto pravicových sociálních demokratech, z nichž nenávidí k socialismu učinili **odporné zrádce** věci dělnické třídy, **záškodníky**, a spojila s ostatními zločinci. (RP, 6. 6. 1950)

(35) Měli jsme dnes možnost vidět zblízka **zločince**, jakým není rovno, Ať se přiznávají, anebo zapírají, pohled na ně vyvolává v člověku **hnus**. (RP, 7. 6. 1950)

3.2 Expresivita

Termín *expresivita* představuje v jazykovědě ve srovnání s emocionalitou výrazně užívanější pojem. V lingvistice se tímto fenoménem zabývala řada badatelů – předně je však třeba jmenovat Jaroslava Zimu a jeho publikaci *Expresivita slova v současné češtině* z roku 1961, na niž se ve výkladu expresivních výrazů odvolává i kolektiv autorů publikace *Současná česká stylistika* (Čechová, Krčmová, Minářová a Chloupek 2003), a to i v jejich novější publikaci *Současná stylistika* (Čechová, Krčmová, Minářová 2008).

3.2.1 Expresivita v pojetí Jaroslava Zimy

Jaroslav Zima již na samém počátku knihy hovoří o nedostatečně propracované problematice expresivních slov – s obtížemi ohledně vysvětlení podstaty pojmu se tedy expresivita potýká již desítky let. Ve své lexikologicky a stylisticky orientované práci *Expresivita slova v současné češtině* (1961) vymezil Zima expresivitu trojího druhu,

¹⁸ Původní znění: „Von den emotionsbezeichnenden Wörtern sind, wie bereits kurz erläutert, die emotionsausdrückenden zu unterscheiden. (...) Nicht die deskriptive, referenzielle Funktion steht hier im Vordergrund, sondern der expressive Ausdruck der emotiven Einstellung des Sprachproduzenten.“ (Schwarz-Friesel 2013, s. 151)

a sice expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou, v rámci expresivity inherentní a expresivity adherentní přitom může v některých okruzích pojmenování docházet k jejich pronikání.

Samotný expresivní výraz chápe Zima (1961, s. 51) jako projev osobního zaujetí člověka na skutečnosti, kterou slovem vyjadřuje, přičemž se vyznačuje nápadností v systému jazyka, a to ve dvojitým aspektu: formálním a významovém – u výrazů inherentně expresivních, a jen významovém – u lexémů adherentně expresivních.

Pro stanovení expresivity hraje důležitou roli synonymie, o níž Zima (Tamtéž, s. 42) tvrdí, že „předpokladem vzniku lexikální expresivity slova je existence synonymického výrazu neutrálního (...)“.

V souvislosti s expresivitou se v publikaci objevuje i termín emocionálnost, který je dáván do souvislosti převážně s expresivitou inherentní a kterou vedle úsilí volního chápe jako „psychický základ expresivní významové složky slova.“ (Zima 1961, s. 51) Expresivní výraz přitom vnímá jako „pojem širší než jazykový projev emocionálního zaujetí člověka na skutečnosti.“

Zimovy výklady byly využity jako metodologické východisko k analytické části diplomové práce – pro jednoznačné určení statusu expresiva byla využita Zimova zevrubná klasifikace expresivních výrazů, obsažených ve třech již zmíněných skupinách expresivity.

3.2.1.1 *Expresivita inherentní*

Expresivita inherentní se vyznačuje rozpoznatelností bez kontextu, nevzniká přitom „významovou změnou slova, nýbrž je – pokud nemizí častým jejich užíváním – stálou součástí jejich významu.“ (Zima 1961, s. 12)

Příslušnost k expresivitě inherentní indikuje v řadě případů již samotná formální stránka – vydělována je tak např. **expresivita hláskového skladu slova** (Tamtéž, s. 12–13), např. hláskové skupiny *-ajs-/-ajz-*; *cv-/čv-*; *ň*; střídání *t-t'*, *d-d'*). Jako formálně zřetelnou uvádí Zima (1961, s. 14–21) velmi hojně zastoupenou **expresivitu danou příponami slova**, např. u adjektiv sufixy deminutivními (*-ičký*, *-ičkatý*, *-inký* ad.) i augmentaivními (*-ánský*, *-anánský* ad.). Expresivita daná příponami slova představuje nejobsáhlejší skupinu expresivity inherentní, rozlišována je přitom na základě rodů, resp. jejich sufixů. V materiálu lze očekávat hojný výskyt záporných označení obviněných – k samotnému označení budou zřejmě využity nejhojněji tvary substantiv maskulin, řidčeji feminin (označení Horákové či jiných žen), jež mohou být zakončeny formálně zřetelnými sufixy a plnit tak roli prostředků expresivních. V případě neuter uvádí Zima (1961, s. 21) pouze jeden formálně výrazný sufix, a to *-isko* signalizující augmentativnost.

Nejhojněji zastoupené jsou sufixy substantiv maskulin, jimž Zima (1961, s. 15–20) věnuje ve srovnání s ostatními rody největší prostor. Jména nositelů vlastností, odvozená od adjektiv, signalizuje sufix *-ák*, např. *drsňák*; dále *-áč* a *-ec* u jmen nositelů negativních vlastností, např. *břicháč*, *pitomec*). Jazykový materiál obsahuje negativní označení obžalovaných právě pojmenováním zakončených v lemmatu sufixem *-ec* (36):

(36) A právě nyní, kdy náš lid odsoudil ty, kteří vždy zrazovali svůj národ, ty – kteří jsou nestvůrnými **zplozenci** zla (...) (RP, 10. 6. 1950)

Dalším sufixem maskulin je přípona *-ek* u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv dějových se základem trpného přičestí na *-n*, např. *mazánek*; dále *-och* (*-ouch*) u nečetných jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, např. *tlust'och*; *-ouš* u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv označujících osoby, např. *drahouš*; *-oušek* u jmen typu *drahoušek*, *-as* u jmen typu *mlad'as*; *-an* u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, např. *suchan*, příp. s dloužením, např. *suchán*, *-oun* u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv, např. *čiloun*; *-our* u denominativ označujících bytosti mužské, např. *dědour*; *-ous* u jmen bytostí mužských v řeči nářeční, např. *mrňous*; *-a* u názvů nositelů vlastností odvozených od adjektiv u jmen činitelských aj., např. *ňouma*; *-ula*, např. *dědula*; *-out* u nečetných deverbativ a denominativ, např. *žrout* ad., *-era*, *-ěra*, *-ura* u maskulin lidového jazyka a spontánních mluvených projevů, např. *trumbera*. Na znak expresivity upozorňuje Zima i u jednotek typu *fňukal*, jejich ženských protějšků typu *fňukalka* a u jejich deminutiv typu *fňukálek*.

Ze sufixů substantiv feminin (Zima 1961, s. 20–21) signalizují expresivitu následující: *-na* označující ženské osoby podle jejich příznačné činnosti, např. *šklebna*; *-anda* u obecných, slangových a argotických pojmenování odvozených od sloves, např. *šuškanda*; *-inda*, např. *pacifinda*, *-enda*, např. *treperenda*; *-izna*, např. *babizna*; *-ajzna*, např. *šťabajzna*; *-ule*, např. *ochechule*.

Expresivitu přisuzuje Zima (1961, s. 21–22) rovněž **výrazům hybridním**, taktéž zakončeným charakteristickými sufixy: *-ista*, např. *kořalista*; *-ant*, např. *hrubant*; *-átor*, např. *vědátor*; *-ián*, např. *hrubián*; *-ius*, např. *milius*.

Součástí inherentní expresivity tvoří rovněž **expresivita daná změnou neživotnosti v životnost** (záměna rodu) – děje se tak u slovtvorného typu substantiv se zakončením na *-ina*, např. *vychrtlina*, *vyzáblina*, u neuter na *-dlo*, *-lo*, např. *třeštidlo*, *čumidlo*. (Zima 1961, s. 22–23).

Zima (1961, s. 23) dále uvádí **expresivitu vznikající významovou změnou slovtvorného typu**, realizovanou sufixem *-árna* označujícím projevy vlastností,

např. *sprostárna*, *ulejvárna* apod. Dílčí skupinu představuje **expresivita působená reduplikací** (Tamtéž, s. 23) vztahující se k adjektivním deminutivním příponám, např. *maličičký*. Uvedený druh expresivity v jazykovém materiálu očekáván není, nicméně zcela vyloučit jej nelze.

V jazykovém materiálu lze však očekávat **expresivitu v oblasti kompozice** slova, Zima (1961, s. 24) přitom upozorňuje na expresivní složeniny s prefixem *vele-*, jenž se ve zkoumaném jazykovém materiálu uplatňuje opakovaně formou lexému *velezádci* (37) a *velezada* (38):

(37) Tím po osmidenním jednání končí proces s bandou **velezádců** a špiónů. (RP, 9. 6. 1950)

(38) Vzhledem k tomu, že průkazní materiál, výpovědi svědků i samotných obžalovaných naprosto jasně potvrzují jejich vinu zločiny **velezrady** a vyzvědačství, měla obhajoba těžkou úlohu. (RP, 9. 6. 1950)

Značný prostor věnuje Zima (1961, s. 25–30) **expresivitě substantivních deminutiv**. Vzhledem k charakteru zkoumaného materiálu lze vyloučit jakýkoliv výskyt kvalitativního deminutiva, jež by vyjadřovalo kladné citové hodnocení (pokud by se takové označení vyskytlo, pak by bylo užito za účelem ironie), hypoteticky však lze brát v úvahu kvalitativní deminutiva mající pejorativní funkci. Uvažovat lze i o expresivitě deminutiv vytvořených od substantiv abstraktních typu *náladička*, v jazykovém materiálu v příkladu (39). Vyloučit nelze ani deminutiva čistě kvantitativní či kvantitativně-kvalitativní (40), působící na city:

(39) S úžasem vidíme z procesu do všech podrobností hrůzný obraz duševní bídy části inteligentů a řemeslných politiků starého stranictví, spojených se sprostými kapitalistickými vyděrači, nepoučených historickým vývojem, ba ani Mnichovem, ale vidících jen svůj žok osobního zisku, zjištěné **službičkování** tomuto žoku, zvráceně toužících po vlastní kariéře za každou cenu. (RP, 11. 6. 1950)

(40) Mladá svářečka rozložila své noviny, a kolem obou se vytvořily **skupinky** dělníků, kteří nahlíželi do novin (RP, 6. 6. 1950)

Zima (1961, s. 30–40) dále vyděluje rovněž **expresivitu citoslovcí a výrazů onomatopoických**, výskyt tohoto typu expresivity však v jazykovém materiálu není očekáván.

3.2.1.2 *Expresivita adherentní*

Expresivita adherentní se vztahuje k lexémům, jež jsou ve svém základním významu neutrální, avšak sémantickou změnou mohou nabýt ustáleného významu expresivního. (Zima 1961, s. 43)

Pro expresivitu adherentní je typické, že „vzniká záměnou pojmenování z různých okruhů skutečnosti.“ (Zima 1961, s. 74)

Expresivitu adherentní nelze rozpoznat na základě formálních znaků (jako v případě expresivity inherentní), o to větší důležitost má pro její identifikaci okolní kontext.

V souvislosti s expresivitou adherentní hovoří Zima (1961, s. 55–63) nejprve o **expresivitě vznikající přesuny pojmenování uvnitř oblasti jevů lidského života**. Tento druh expresivity je reprezentován řadou různých typů pojmenování – obsáhlou skupinu představují *pojmenování z oblasti biologie, fyziologie a patologie člověka* (např. *strávit* ve významu *pochopit*). (Zima 1961, s. 55–56) Expresivního označení z této oblasti bylo v jazykovém materiálu využito k charakteristice města:

(41) Ostravsko, průmyslové **srdce** republiky, které uskutečňuje gigantické plány výstavby, mělo být napadeno cizími letadly, aby byla uspokojena tížádost několika desperátů a těch, kteří sedí na lavici obžalovaných. (RP, 9. 6. 1950).

Do skupiny uvedeného druhu expresivity spadají rovněž *jména příslušníků národů, křestní jména, příjmení a apelativa* (např. *nána* ve významu *hloupá žena*, z apelativ např. *recept na štěstí, atentát na nervy* ad.). (Zima 1961, s. 56–58) Apelativum transponované ze svého základního významu do významu spadajícího do jiné oblasti lidských jevů bylo využito v jednom z komentářů následovně:

(42) Když Kopecký odpovídal na otázku, jak to bylo po únoru 1948, řekl jasně, že část vysokých funkcionářů bývalé nár. soc. strany, odhozených lidem na **smetiště** dějin, záměrně, plánovitě připravovala na záškodnickou činnost, na rušení výstavby socialismu k připravování na novou válku. (RP, 7. 6. 1950)

K danému druhu expresivity přiřazuje Zima (1961, s. 58–59) rovněž *jména osob a pojmenování jevů z kulturní historie člověka* (např. *kyklop* ve významu *silný člověk*, *barbar* ve významu *nevzdělaný, hrubý člověk*).

Do uvedeného typu expresivity náleží také *pojmenování z okruhu náboženských představ, náboženského kultu a liturgie* (*mesias* ve významu *zachránce*, *anděl* ve významu *ušlechtilý, dobrý člověk*, *dábel* ve významu *zlý člověk*, *zpovídat se* ve významu *svěřovat se* apod.). (Zima 1961, s. 59–60) Pojmenování náboženského charakteru volili novináři v článku komentujícím vynesení rozsudek:

(43) Ta píseň je neodvolatelným **umíráčkem** pro všechny, kteří vztáhnou ruku na naši republiku. (RP 6. 6. 1950)

Do uvedené skupiny patří rovněž *pojmenování z oblasti jevů pohádek a bájí* (např. *čert* ve významu *divoký člověk*, *vykouzlit* ve významu *vytvořit něco neobyčejného* apod.). (Zima 1961, s. 60–61)

V jazykovém materiálu je tento typ expresivity reprezentován přirovnáním k hydře, ohyzdné obludě z řeckého bájesloví:

(44) Zákeřné **hydře**, která se chystala uloupit našemu lidu to, co díky osvobození Sovětskou armádou a svým obětivým bojem a nesmírně obětavou prací vydobyl a vybudoval, této hydře byla sražena hlava. (RP, 10. 6. 1950)

Dalším reprezentantem uvedeného typu expresivity jsou *pojmenování sociálních jevů minulých* (oblast lidské práce, např. *loupit* ve významu *pouhého odnímání*) a *pojmenování z okruhu vojenství a společenského života, názvy činností odborné povahy a činností specifických pro úzký okruh lidí* (např. *zdecimovat* ve významu *silně poškodit*, *lovit* ve významu *získávat* apod.). (Zima 1961, s. 61)

Výskyt pojmenování z oblasti vojenství byl zaznamenán v následujícím případě:

(45) A v těchto písemnostech je daleko strašlivější **nálož**, než v rukách záškodníků. (RP, 11. 6. 1950)

Název činnosti odborné povahy spadající do oblasti lékařství, resp. název používané lékařské metody se projevil následovně:

(46) Jako **roentgenem prosvícení** stojí obžalovaní před soudem takoví, jací skutečně jsou. (8. 6. 1950)

Druhou stěžejní skupinu tvoří **expresivita vznikající pojmenováním skutečností z oblasti lidského života výrazy z okruhu života živočišného** (Zima 1961, s. 63–67). V rámci tohoto druhu expresivity zdůrazňuje Zima výrazy označující zánik lidského života pojmenováními pro tuto skutečnost z oblasti živočichů (*pojít*, *zcepenět*, *scípnout* ad.). V jazykovém materiálu Rudého práva hraje zánik života, resp. poprava odsouzených klíčovou roli, v tomto ohledu lze tedy očekávat, byť marginální, aktualizaci výrazu označující tuto skutečnost. Lexém vztahující se k zániku života z živočišné oblasti využila ve svém článku *Vlastníma očima* Cekotová:

(47) O přestávce vycházeli dělníci na chodbu vedle soudní síně a debatovali. Pociťovali odpor a hnus tvořícího a pracujícího člověka, který uviděl ohavnou, rozkládající se **zdechlinu**. K čemu je tato **zdechlina**? Jen otravuje vzduch. Zneškodnit ji, aby již nikoho neotravovala, je jen přirozený požadavek zdravých lidí i zdravé lidské společnosti. (RP, 11. 6. 1950).

Důležitost přikládá Zima (1961, s. 64) rovněž označování lidských hlasů hlasy zvířecími, upozorňuje (Tamtéž, s. 66) také na symbolické výrazy expresivní formou pojmenování zvířat (např. *zmije* ve významu *zlý člověk*, *zejm. žena*). Výrazy z oblasti zvířecí vyjadřují velmi často negativní expresivní hodnocení – v jazykovém materiálu dochází k tomuto typu expresivity například v následujícím případě:

(48) **Smečka** záškodníků je nyní pohromadě. Tak jako byla pohromadě při svých zločinech. (RP, 6. 6. 1950)

Související skupinou je **expresivita vznikající přesunem pojmenování z oblasti živočišstva, rostlin a přírodních jevů do jiných oblastí** (Zima 1961, s. 67–68) Tento druh expresivity reprezentuje skupina *pojmenování hlasů zvířecích (motor předl)*, *pojmenování názvy činností příznačných pro určitý živočišný druh (vyklubal se zápal plic)*. Jevy lidského života jsou pak označovány také *pojmenováními z oblastí rostlinného světa*, nezřídka s negativním hodnocením (*přezrálí chlapi*).

Specifickou skupinu této expresivity představují *pojmenování přírodních jevů a úkazů* (např. *záplava* ve významu *velké množství*, *propast* ve významu *velký rozdíl* apod.). Pomocí pojmenování z oblasti přírodních jevů komentovali novináři závěr procesu:

(49) V **bahně zrady**, stíhání opovržením všeho pracujícího lidu, končí rozbíječi jednoty dělnické třídy (RP, 6. 6. 1950)

(50) Obžalování klesli až **na dno zločinu**. (RP, 7. 6. 1950)

Jako třetí klíčový druh expresivity uvádí Zima (1961, s. 69–74) **expresivní záměny pojmenování mezi oblastí neživé hmoty a oblastí lidského života**. V rámci této expresivity upozorňuje Zima na výskyt pojmenování negativních vlastností hmotnými jevy (*tyčka* ve významu *hubený člověk*; *bečka* ve významu *tlustý člověk*; *balvan* ve významu *neohrabaný člověk* atd.). K expresivním jazykovým prostředkům řadí Zima pojmenování z oblasti hmotných jevů užitých pro označení jevů lidských, př. hlavy pánů jsou *zapuštěny* (...), naopak pojmenování z oblasti lidských jevů užitých pro označení dějů hmotných (ve stylistice *personifikace*) za expresivní prostředky zpravidla považovány nejsou, v případě neustálených personifikací se jedná maximálně o expresivní obrazné aktualizace.

V rámci adherentní expresivity věnuje Zima (1961, s. 74–81) dále prostor **dvojitmu aspektu výrazů: intenzifikaci a konkretizaci; expresivní konkretizaci ve vývoji jazyka**.

Intenzifikace vyjádření spočívá v tom, že v podstatě neutrální skutečnosti jsou označeny slovem nesoucím znaky nadměrnosti, možný je však tentýž, avšak opačný postup, a sice označení znakově méně obsáhlým, slabším slovem. (Zima 1961, s. 43–45)

Lexikální intenzifikace využili novináři např. v následující výpovědi:

(51) Obnoveným fabrikantům mělo být Hejdovým programem umožněno, aby cestou soukromého zahraničního obchodu **>ulejvali<** miliony korun, vydřených z československých pracujících, za hranice. (RP, 3. 6. 1950)

V případě potřeby vyjádřit představu málo konkrétní (obecnější, abstraktní) výrazem konkrétnějším bývá užita konkretizace, která nezřídka přímo souvisí s intenzifikací – např. „*ta barva řve*“ je zřetelná svojí intenzifikací, nicméně i konkretizací upřesňující abstraktní představu nápadnosti. V rámci konkretizace upozorňuje Zima (1961, s. 78) na užívání

adjektiv typu *úžasný, báječný, skvělý, nádherný, fantastický, senzační* apod. ve spojeních typu *úžasný plat* (označení expresivní představy velikosti) apod. Nadměrnou kvantitu lze vyjádřit i negativním určením kvalitativním, jako příklad je uveden *rabiátský* výkon ve smyslu veliký. Tendenci ke konkretizaci spatřuje Zima (1961, s. 79–80) u předponových sloves pohybu, např. *přihupsat, přilézt*, familiární *přicupitat*, vulgární *přištrachat se* apod. Zima (1961, s. 81) hovoří rovněž o expresivních okruzích zahrnujících členy rodiny, např. expresivní označení neutrálního lexému otec výrazy familiárními, hypokoristiky, slovy obecnými, nářečními atd. V jazykovém materiálu se tento jev objevil v následujícím případě:

(52) Soudr. Zadrobílková, drobná modrooká žena, dělnická **máma** s obličejem plným dobroty, se první hlásí o slovo. (RP, 6. 6. 1950)

3.2.1.3 *Expresivita kontextová*

Expresivita kontextová (Zima 1961, s. 84–108) se nevztahuje na oblast lexikologie, ale je záležitostí stylistickou. Jako základní rys kontextové expresivity uvádí Zima rozdílnost prvků, která zároveň znamená nápadnost. Podstata kontextové expresivity spočívá v tom, že „autor užívá v určité stylistické vrstvě způsobu vyjádření ze stylistické vrstvy jiné nebo uvádí ve větný vztah výrazy z různých významových oblastí, spojuje prvky jazykové nápadně odlišné, nebo uvádí ve vzájemný vztah výrazy vyjadřující představy výrazně rozdílné.“ (Zima 1961, s. 93)

4 Analýza vybraných komunikátů

Vzhledem k rozsahu diplomové práce je analýze podroben pouze výběr nejrelevantnějších článků, pro úplnost a objektivitu jsou ovšem v přílohách uvedeny všechny články, které se procesu nějakým způsobem dotýkají (viz příloha č. 1), a to ode dne 31. 5. 1950 do 11. 6. 1950 včetně. Součástí přílohy tvoří popis umístění a rozsahů jednotlivých článků, z nichž vyplývá jejich důležitost, a také titulky konkrétních vybraných článků. V případě problematických slov byla expresivita ověřována ze slovníku.

4.1 Metodika analýzy

Zásadní kritérium výběru vhodných komunikátů představovala příslušnost daného článku ke stylu, tj. zda se analyzovaný komunikát blíží spíše publicistickému, či zpravodajskému stylu v dnešním pojetí. K analýze byly proto s určitým časovým rozestupem vybrány nejprve ty články, v nichž lze spatřovat prvky zpravodajství, tj. články vytvářející dojem objektivního pojetí skutečnosti (ryze zpravodajský charakter není očekáván vůbec).

Tomuto kritériu vyhovují dvě dílčí skupiny komunikátů – články líčící přímo průběh procesu (celá znění titulků v příloze č. 2 pod čísly 1. 2. – 1. 5.) a články pojednávající o emocích pracujícího lidu (celá znění titulků v příloze č. 2. pod čísly 1. 6. – 1. 10). Skupina článků líčících průběh procesu je v analýze zastoupena čtyřmi rozsáhlými články, pokrývajícími zpravidla téměř dvě strany světového formátu. Konkrétní články pocházejí z dat 1. 6. 1950, 4. 6. 1950, 6. 6. 1950 a 7. 6. 1950.

Články uvedeného charakteru zahrnují částečně výpovědi obžalovaných, ovšem především zachycují atmosféru procesu a podsouvají „správnou“ interpretaci výpovědí obžalovaných, svědků, příp. představitelů justice, a to jazykem evokujícím „objektivnost“.

Pro vyslovení co nejrelevantnějších výsledků je zapotřebí od sebe zmíněné vrstvy, tj. výpovědi obžalovaných, případně svědků vs. výpovědi představitelů justice, oddělit. K výpovědím obžalovaných, případně svědků je však třeba přistupovat obezřetně – ačkoliv se na první pohled jeví jako doslovně reproduované pasáže, dle potřeb režimu a tisku byly modifikovány, vždy byly použity (doplněním, vypuštěním apod.) tak, aby co nejlépe splnily účel ovlivnit adresáta. Výpovědní pasáže tedy v žádném případě nelze považovat za doslovný spolehlivý přepis výroků bez jakýchkoliv zásahů.

Samostatně byl analýze podroben článek ze dne 31. 5. 1950 nazvaný *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice a jejímu lidu*, seznamující čtenáře s monstrprocesem. Předpokládáme, že uvedený článek, který oproti článkům ostatním disponuje výhodou novosti tématu, využije svých možností zapůsobit na recipienty co nejefektivněji a zvýšit

tak účinnost manipulace – takto zvýhodněné články mají pro recipienta vyšší výpovědní hodnotu, díky novosti tématu jsou čtenáři k jejich obsahům vnímavější a pravděpodobně k nim přistupují s vyšší důvěrou.

Pro porovnání byla zvolena také skupina článků se zřetelnou snahou o manipulaci se čtenářem, charakteristická nezřídka velmi emotivními titulky i vlastním obsahem. Jedná se o články názorové, v dnešní terminologii zařaditelné ke komentářům, případně úvodníkům. Tato skupina článků je v analýze reprezentována šesti komunikáty, pokrývajícími téměř celé období probíhajícího a doznívajícího procesu, tj. ze dnů 2. 6. 1950, 3. 6. 1950, 7. 6. 1950, 8. 6. 1950, 10. 6. 1950 a 11. 6. 1950, celá znění jejich titulků jsou opět uvedena v příloze.

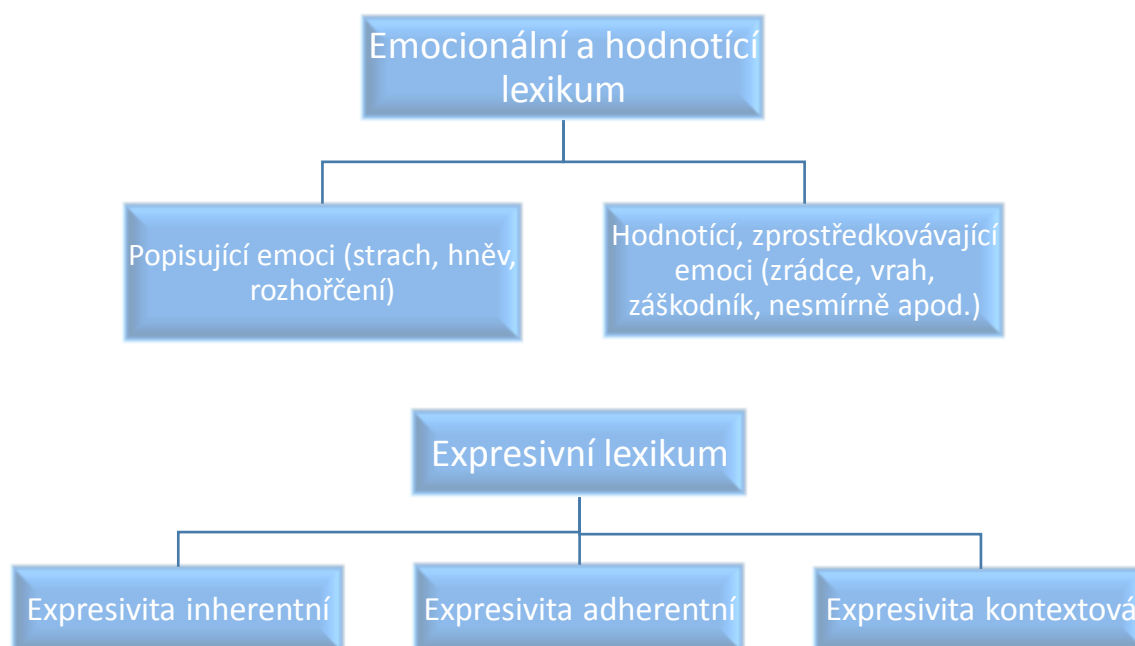
Z důvodu výzkumu lexémů popisujících emoce byla vyčleněna rovněž skupina článků pojednávajících o údajných reakcích a emocích lidu na průběh procesu – ostatně tímto způsobem dávali autoři lidu najevo, jaké emoce údajně prožívá většina, a tedy jaké mají přirozeně prožívat i oni. Tyto články jsou v textu reprezentovány pěti články ze dnů 3. 6. 1950, 4. 6. 1950, 7. 6. 1950, 8. 6. 1950 a 10. 6. 1950, konkrétní názvy titulků jsou uvedeny v příloze. V rámci všech výše popsaných skupin budou zkoumány lexikální jednotky emocionální a lexikální jednotky expresivní. Interpretován bude jejich počet, charakteristika, vzájemné porovnání a jejich pravděpodobný účinek na veřejnost. Analýze bude podrobena celkem 16 komunikátů. Vzhledem k obsáhlosti materiálu byly články voleny z výtisků vždy s určitými rozestupy, a to tak, aby bylo zčásti pokryto období od 31. 5. 1950 do 11. 6. 1950. Vybrané příklady emocionálních i expresivních jednotek budou pro úplnost uvedeny v kontextu.

Vzhledem ke skutečnosti, že články se velmi liší svým rozsahem (články charakteru zpravodajského reflektující průběh přelíčení pokrývají mnohdy téměř celé dvě strany světového formátu, články publicistické či články pojednávající o reakcích lidu jsou naopak výrazně kratší) bylo pro vyslovení relevantních závěrů zapotřebí uvádět kvantitativní výsledky v přepočtu na jednu stranu světového formátu.

4.1.1 Zkoumané aspekty

K zodpovězení výzkumných otázek budou analýze podrobeny lexémy pěti druhů, jejichž společný rys spočívá v tom, že ve většině případů vyvolávají určitou emoci. V rámci expresivního lexika bude v souladu se Zimovou koncepcí zkoumáno zastoupení expresivity inherentní, adherentní a kontextové, v rámci emocionálního a hodnotícího lexika pak lexémy popisující emoci, lexémy hodnotící a lexémy zprostředkovávající emoci, jež jsou ovšem z hlediska lexikálního výrazy neutrální. Pro přehlednost uvádíme model zkoumaných aspektů strukturovaně.

4.1.1.1 Model zkoumaných aspektů

4.2 Cíl analýzy a výzkumné otázky

Cíl analýzy spočívá v zodpovězení základní výzkumné otázky a dvou dílčích podotázek, jež byly stanoveny pro vyslovení závěrů problematiky emocionality a expresivity. Data získaná z analýzy budou interpretována z hlediska kvantitativního i kvalitativního. Výzkumné otázky zní následovně.

1. Doloží výsledky analýzy prokazatelné a systematické užívání lexikálních prostředků emocionality a expresivity pro potřeby manipulace a propagandy totalitního režimu 50. let?
 - 1.1. Naplní se předpoklad, že k čistě expresivním lexémům (spadajícím do Zimovy klasifikace expresiv) sahali novináři spíše sporadicky, kdežto emocionální lexémy (tj. slova popisující emoce a slova zprostředkovávající emoce) se vyskytovaly ve vyšší míře, a představovaly tak jednu ze strategií účinné propagandy? Jaký druh expresivity se přitom bude prosazovat nejvíce?
 - 1.2. Je hojnost výskytu emocionálních a expresivních jazykových prostředků (příp. jejich poměr) ovlivňována příslušností k typu komunikátu – zda tíhne ke stylu publicistickému, či zpravodajskému? Ovlivňují styly nějakým způsobem i podobu slovní zásoby?

4.3 Klasifikace emocí k interpretaci výskytů slov popisujících emoce

Aby bylo možné slova popisující emoce (*zlost, obava, smutek* apod.) v jazykovém materiálu vyhledávat a následně jejich výskyt interpretovat, je nezbytné uvést klasifikaci emocí, na jejímž základě budou slova popisující emoce analyzována. Do množiny slov popisujících emoce budou zahrnuta substantiva a adjektiva.

Emocím se zevrubně věnuje Nakonečný (2012), který podává řadu možností klasifikací emocí napříč historií psychologie. Diplomová práce vychází z Nakonečným preferované klasifikace, a sice „klasifikace základních emocí“ (Tamtéž, s. 65), mezi něž jsou řazeny *strach, hněv, smutek, radost, obava, starost, smutek a naděje*. V publikaci se Nakonečný (2012, s. 264–274) zaměřuje rovněž na emoci *pocit viny, stud* či nejméně negativní emoci *starost*. Nakonečný (2012, s. 238) uvádí rovněž Meesovu celkovou strukturu typů emocí vycházející z řady hledisek, např. z hlediska subjektu, k němuž je emoce ne/žádoucí (*spoluradost, závist, škodolibost, soucit*), z hlediska očekávání (*ulehčení, zklamání, uspokojení, naděje, strach, radost, lítost*), původce (*hrdost, stud, souhlas, hněv*), z hodnot (*obdiv, opovržení*), z hlediska preferencí (*láska, nenávisť*) či atribuce (*sebespokojenost, sebenespokojenost, vděčnost, hněv*).

Jako přínosná se jeví také kategorizace německé autorky Moniky Schwarz-Frieselové (2013, s. 67, přel. MŽ), která definuje jako jednu ze skupin emoce, „s nimiž lidé vymezují jejich vztah ke svým bližním (např. *láska, nenávisť, žárlivost, závist, sympatie, soucit* ad.)“¹⁹ Problematika politických procesů jakožto manipulativní techniky je přitom vystavěna na principu vztahů k „bližním“, zejména na vztahu lid-odsouzení (čtenář-odsouzení), lze tedy předpokládat, že slova popisující emoce budou mít podobu emocí vycházejících ze vzájemných vztahů. Tuto skupinu emocí lze rozšířit pomocí Ekmonovy (2015, s. 200–220) klasifikace o *opovržení, odpor*, pomocí Nakonečným (2012, s. 64) uváděné klasifikace Arnoldové a Gassona pak o *zlost* či *nechuť*.

Úzce související skupinu představují emoce, „které lidé vztahují na sebe sama, jejich vnitřek a/nebo jejich chování, např. hanba (*stud*), lítost, méněcennost, chlouba (*pýcha*).“ (Schwarz-Frieselová 2013, s. 67, přel. MŽ)²⁰ Do této skupiny lze zahrnout např. také *starost, sklíčenost, zoufalství* z klasifikace Arnoldové a Gassona (Nakonečný 2012, s. 64), dle Ekmona (2015, s. 108–135) pak *smutek* či *utrpení*.

¹⁹ Původní znění: Man unterschiedet beispielsweise funktional zwischen Emotionen, „mit denen Menschen ihr Verhältnis zu ihren Mitmenschen deiniieren (wie Liebe, Hass, Eifersucht, Neid, Sympathie, Mitleid etc.“ (Schwarz-Friesel 2013, s. 67)

²⁰ Původní znění: Man unterschiedet beispielsweise funktional zwischen Emotionen, „die Menschen auf sich selbst, ihr Inneres und/oder ihr Verhalten beziehen (wie Scham, Reue, Minderwertigkeit, Stolz)“ (Schwarz-Friesel 2013, s. 67)

Schwarz-Frieselová (2013, s. 67, přel. MŽ) dále určuje emoce, které „jsou vyvolány skrze určité situační faktory (např. *smutek, radost, zlost, trápení* ad.)“²¹ V případě jazykového materiálu mohou být takovým situačním faktorem zlomové okamžiky během procesu a emoce z nich vyplývající. Tuto kategorii emocí je možné rozšířit o emoce jako *opovržení, odpor, překvapení*, zařadit lze rovněž *rozhořčení, zlost, naštvaní, zklamání* nebo *údiv*. Jako poslední skupinu vyčleňuje Schwarz-Frieselová (2013, s. 67, přel. MŽ) emoce, „které vznikají jako reakce na nějaké ohrožení a způsobují silné tělesné symptomy (např. *panika, úlek, strach*).“²² Kladné emoce jsou v jazykovém materiálu očekávány pouze marginálně, přesto je však jejich uvedení vhodné. Vedle již zmíněné *lásky, radosti a naděje* lze zahrnout do skupiny pozitivních emocí na základě Nakonečným (2012, s. 64) uvedené klasifikace Arnoldové a Gassona tyto emoce: *touha, potěšení, naděje* a *odvaha*, možné je zařadit rovněž *nadšení, litost* či *soucit*.

Cílem práce není podat podrobnou klasifikaci emocí, rovněž je možné, že analýza zaznamená výskyty i jiných emocí než výše uvedených.

4.4 Publicistika a zpravodajství v dobovém kontextu

Vzhledem ke skutečnosti, že články reagující na soudní proces a jeho okolnosti mají různý charakter (průběh přelíčení, komentáře, hodnocení apod.), nabízí se jejich rozlišení podle příslušnosti ke zpravodajskému nebo publicistickému stylu. V případě této diferenciaci je ovšem nutné brát v potaz, že se jedná o terminologii současnou, s níž je zapotřebí zacházet velmi obezřetně. V padesátých letech se totiž sice s pojmy publicistický styl, příp. publicistika operovalo, nicméně termín zpravodajství či zpravodajský styl v dnešním slova smyslu se v dobových publikacích o stylu nevyskytuje.²³

Analýza článků podle příslušnosti k danému stylu se ovšem jeví jako správný postup, jelikož z emocionálních a expresivních lexémů v textech zpravodajského charakteru lze lépe doložit míru manipulace se čtenářem. Zároveň je ovšem třeba mít na paměti, že se jedná pouze o hypotetickou charakteristiku, protože komunistický režim jako takový se s dodržováním zásad zpravodajského stylu v dnešním slova smyslu naprosto vylučuje. Paradoxem je, že stejně tak se vylučuje i s vlastní charakteristikou publicistického stylu, u nějž apeluje na potřebu pravdivosti, která je s komunistickým tiskem (až na nevýrazné dílčí pravdy) v rozporu.

²¹ Původní znění: Man unterschiedet beispielsweise funktional zwischen Emotionen, „die durch bestimmte situative Faktoren ausgelöst werden (wie Trauer, Freude, Ärger, Sorge) (Schwarz-Friesel 2013, s. 67)

²² Původní znění: Man unterschiedet beispielsweise funktional zwischen Emotionen, „die als Reaktion auf eine Bedrohung entstehen und starke körperliche Symptome bewirken (wie Panik, Erschrecken, Furcht).“ (Schwarz-Friesel 2013, s. 67)

²³ Dobová stylistika vymezovala rovněž styl novinářský (srov. Trávníček 1953), příp. jazyk novinářský spadající do kategorie jazyka praktického (srov. Bečka 1948)

S termínem publicistika se lze v dobové terminologii setkat poměrně běžně, je třeba mít ovšem na paměti, že tento termín zahrnoval všechny novinářské útvary. Předně je třeba uvést publikaci *O jazyku a stylu novin*, vydanou vydavatelstvím ÚV KSČ v roce 1957. Kniha zahrnuje podrobně rozpracovanou stěžejní kapitolu, nazvanou *Vlastnosti publicistického stylu*. K vlastnostem publicistického stylu řadí Jelínek (1957, s. 13–61) následující: obecná srozumitelnost, zřetelnost větné a souvětne stavby, přesnost, výběr přesných slov a slovních spojení, přesnost větné a souvětne stavby, přehlednost, přehlednost útvarů nadvětných, přesvědčivost, rozmanitost.

4.4.1 Publicistický styl

V současnosti je publicistika tradičně dělena do třech dílčích funkčních stylů, a sice publicistický styl v užším slova smyslu neboli styl analytický, publicistický styl beletristický a styl zpravodajský. (Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 262) Každý z těchto dílčích stylů zahrnuje specifické publicistické útvary, z nichž některé lze zpozorovat rovněž v periodiku *Rudé právo* – jedná se především o komunikáty charakteru úvodníku a komentáře, řidčeji beletrizované reportáže.

Jak již bylo nastíněno výše, v analýze budou články publicistického charakteru (tj. články publicistického stylu v užším smyslu neboli stylu analytického společně s články publicistického stylu beletristického), reprezentované celkem šesti články, odděleny od článků charakteru zpravodajského (reprezentovaných článkem ze dne 31. 5. 1950, čtyřmi rozsáhlými články reflektujícími průběh přelíčení a pěti kratšími články pojednávajícími o reakcích lidu). V samotné analýze nepovažujeme dílčí rozlišování stylu publicistického na styl analytický a beletristický za nutný ani nijak přínosný, pro ilustraci kategorizace jednotlivých druhů komunikátů se však dílčímu členění v obecné rovině věnujeme.

Publicistický styl v užším smyslu neboli styl analytický se vyznačuje řadou funkcí, a to zejména funkcí persvazivní (tj. přesvědčovací), získávací, ovlivňovací a formativní. Uvedených funkcí se snaží docílit články umístěné na úvodní straně periodika, v dnešní terminologii označované jako úvodníky: „Obvykle v tisku prezentoval rozhodující stanovisko redakce nebo orgánu, jemuž tisk patřil. Úvodníkem se redakce vyjadřovala ke společensky důležité (event. nejdůležitější) události, kterou též hodnotila.“ (Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 267). Periodikum se k procesu vyjadřovalo na titulní straně pokaždé, pouze kromě prvních dvou dnů (31. 5. 1950 a 1. 6. 1950)²⁴ a dne posledního (13. 6. 1950).

²⁴ Informace o procesu jsou v těchto vydáních obsažena až uvnitř listu – jedná se o jeden z projevů strategie novinářů, kteří chtěli svoji vysokou obeznamenost s procesem zatajit.

Jako dalšího ze zástupců publicistických útvarů lze chápat rubriku *Ohlas dne*, obsaženou v každém vydání periodika. Tato nepřiliš rozsáhlá rubrika, zpravidla složená z krátkých příspěvků více autorů/čtenářů, částečně odpovídá charakteristice komentáře uvedené v *Současné stylistice*: „Kromě faktů a informací zveřejňuje postoj k obsahu komunikace. Někdy jde o názory autora, jindy o stanovisko redakce nebo odvolání na oficiální názory jiných. Některé komentáře se vyznačují rysy individuálního stylu autora (jehož jméno / a dokonce fotografie / je obvykle uvedeno). Silné ovlivňovací a uvědomovací působení úvodníku a komentáře bývá vždy zřejmé.“ (Tamtéž, s. 267) Nejzřetelněji je charakteristika komentáře naplňována ve výrazně rozsáhlejších článcích nikoliv už údajných čtenářů, nýbrž průkazných autorů periodika. Tyto obsáhlé články představují svojí silnou vyhraněností vhodný materiál k analýze. V článcích uvedeného charakteru je očekávána vyšší míra emocionality i expresivity než ve článcích bezprostředně komentujících průběh procesu.

Vzhledem k obsáhlosti materiálu a ke skutečnosti, že jiné publicistické útvary tohoto dílčího stylu se v jazykovém materiálu vyskytují pouze sporadicky (např. interview) či v případech nesouvisejících s procesy (např. reklama), budou analýze podrobeny články charakteru úvodníku a komentáře, tedy vybrané články umístěné na úvodních stranách a rozsáhlé články předkládající silně vyprofilovaný postoj k procesu. Rubrika *Ohlas dne* vzhledem ke své stručnosti analýze podrobena nebude.

V článcích periodika se objevují rovněž útvary typické pro publicistický styl beletristický – v rámci tohoto dílčího stylu lze v jazykovém materiálu registrovat útvary, jež bychom mohli v současné terminologii označit za reportáže. Dle *Současné stylistiky* (Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 262) reportáže představují útvary stojící na pomezí mezi publicistickými a zpravodajskými útvary. Přináležitost k vhodnému stylu se odvíjí od míry informativní či estetické funkce, reportáže s vyšší uměleckou hodnotou jsou řazeny právě mezi útvary publicistického stylu beletristického. O beletrizované reportáži lze hovořit například v případě článku spisovatelky Jarmily Glazarové *Nad procesem* z vydání dne 11. 6. 1950.

4.4.2 Zpravodajský styl

V literatuře padesátých let zabývající se stylistikou a jazykem novin termín *zpravodajství*, jak je chápán v současnosti (Srov. Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 244–247) nefiguruje, nicméně i v těchto dobových publikacích se mohou vyskytovat charakteristiky textu, u nichž lze s dnešním pojetím zpravodajského stylu jistou podobnost vypořádat. O jazyku novin hovoří Jelínek (1957, s. 5) takto: „Plní tedy periodický tisk tři

základní funkce: informační, agitační a výchovnou. (...) Především je třeba, aby informační a agitační fakta uveřejňovaná v novinách byla pravdivá, spolehlivá a pokud možno úplná a aby jejich zpracování bylo přesné a přesvědčivé. Při výběru materiálu nutno vyhovět požadavku aktuálnosti. “

Současná stylistika (Čechová, Krčmová a Minářová 2008, s. 262–266) přiřazuje zpravodajskému stylu charakteristiky, jež korespondují s výše uvedenou citací Jelínkovy publikace, konkrétně např.: funkce informativní, funkce zpravovací, referování o aktuálních jevech, rychlost podání informací, novost tématu apod.

V kontextu všech článků pojednávajících o monstrprocesu tvoří články zpravodajského charakteru poměrně hojnou část – jedná se popis průběhu přelíčení zahrnující zmanipulované výpovědi obžalovaných i svědků, kterým předchází informativně pojatý, nicméně emocionálně výrazný úvod. Samotné výpovědi jsou proloženy informacemi o činnostech obžalovaných a politických souvislostech – tyto informace vyvolávají dojem objektivní pravdy, nicméně i v těchto pasážích se budou vyskytovat projevy emocionality, příp. expresivity. Doložení přítomnosti a potažmo četnosti emocionality a expresivity pomůže vyslovit závěr o zmanipulování zdánlivě objektivních informací prostřednictvím užití těchto výrazových prostředků.

5 Analýza emocionálních lexikálních jednotek v textech Rudého práva

V rámci zkoumání emocionálních jednotek budou analýze podrobeny lexémy dvou zásadních skupin – lexémy popisující emoce a lexémy zprostředkovávající emoce. Navzdory vysokému počtu existujících emocí předpokládáme, že okruh emocí užívaných v komunikátech bude omezenější. Naopak v případě slov zprostředkovávajících emoce očekáváme jejich zvýšený výskyt, lexémů, které dokážou jakýmkoliv způsobem emoci vyvolat, je totiž prakticky nekonečné množství.

5.1 Emocionální lexikální jednotky v titulcích zkoumaných článků

Zvláštní pozornost si zaslouží titulky zkoumaných komunikátů – právě jejich prostřednictvím jsou totiž adresáti do značné míry ovlivňováni. Lexémy popisující emoce se nacházely ve třech případech titulků:

(53) V bahně zrady, stíhání **opovržením** všeho pracujícího lidu, končí rozbíječi jednoty dělnické třídy.
(RP, 4. 6. 1950, popis přelíčení)

(54) **Hněv** pracujících stíhá zrádce (RP, 8. 6. 1950, publicistika)

Lexémy zprostředkovávající emoce se ve zpravodajských člancích (všech člancích vyjma publicistických) nacházejí ve výrazně vyšší míře než lexémy emoce popisující. Zároveň se vyznačují velmi dlouhými titulky, které se snaží co nejvýstižněji shrnout obsah článku. Zaznamenány byly následující lexémy a spojení: *záškodnické spiknutí, válka, vykořisťovat, bdělost, zmařila spiknutí záškodníků a špionů, spolčených s imperialistickými, opovržením, končí rozbíječi, o nejtěžších zločinech velezrádců a špionů, přísný a spravedlivý trest zrádcům, rozvracet, bandu špionů a velezrádců, hněv stíhá zrádce, nad zrádci a špiony.*

Články publicistické se vyznačují naopak úderností – jsou proto velice krátké, ale zato do značné míry emocionální, a tedy pravděpodobně účinné (z důvodu krátkého rozsahu jsou uvedeny v celém znění):

(55) **Nepřátelé** našeho lidu (RP, 2. 6. 1950)

(56) Chtěl **válku**, aby mohl být opět **milionářem** (RP, 3. 6. 1950)

(57) **Jménem** republiky – **jménem míru** (RP, 10. 6. 1950)

5.2 Lexikální jednotky popisující emoce

Jazykový materiál obsahuje celou řadu slov popisujících emoce, přičemž při analýze jejich výskytu lze zcela zřetelně vysledovat pravidelné opakování vybraných lexémů – ve

srovnání s výrazy zprostředkovávajícími emoce se jedná o relativně omezenou skupinu slov, inklinace k opakování je v tomto případě silnější. Názvy emocí hrají specifickou úlohu v článcích, které pojednávají o údajných reakcích lidu na průběh procesu, jsou svým způsobem jakýmsi návodem k tomu, jak se má čtenář „správně“ dle obecně platného názoru na proces cítit. Vyvolání dané emoce posiluje rovněž vědomí, že tyto pocity údajně sdílí všichni pracující, a tudíž je člověk (aby se nijak neodlišoval od ostatních) nepřímou nucen emoci prožívat také. Ačkoliv se v textu vyskytují slova popisující především záporné emoce, zaznamenán byl i výskyt emocí kladných. Na základě popisovaných emocí lze velmi dobře spatřovat velmi odlišné postavení kategorie *my*, tj. pracujícího lidu, od opoziční kategorie *oni* reprezentované obžalovanými. Pracující lid pociťuje na jednu stranu výrazně negativní emoce vůči obžalovaným, na stranu druhou však také emoce ryze pozitivní, které z pracujících činí ušlechtilé jedince (58). V komunikátech Rudého práva lze spatřovat projevy úzkého sepětí ideálního jedince, tj. příslušníka pracujícího lidu, s režimem, stavějícím se do role ochránce lidu v ideální společnosti – předkládáním vzorného jedince cítícího vhodné emoce (59) si tak nepřímou vynucoval kladný postoj každého občana.

(58) Pro **lásku** k této překrásné zemi, pro **lásku** k dětem, květinám, polím a lesům, pro horoucí víru ve šťastnou budoucnost vlasti bděme nade vším, co by toto vše mohlo ohrozit. (RP, 11. 6. 1950)

(59) Jsem zavázána (pozn. traktoristka) velkou **vděčností** všem těm, kteří nám ženám umožnili pracovat a propracovat se do prvních řad lidí, o kterých bude psát historie. Denně čítám v tisku o obrovském **nadšeném** boji milionů za světový mír. (RP, 10. 6. 1950)

5.2.1 Lexikální jednotky popisující negativní emoce

Negativní emoce hrají v množině popisovaných emocí dominantní roli, ve veškerém materiálu bylo nalezeno celkem 98 těchto druhů lexémů. S přihlédnutím k typu komunikátů lze konstatovat, že nejvíce lexémů popisujících negativní emoce se nacházelo v článcích pojednávajících o údajných reakcích lidu (celkem 34), články publicistického charakteru čítaly 25 lexémů popisujících negativní emoce, 30 výskytů bylo nalezeno ve čtyřech článcích líčících průběh procesu (z toho 22 v „objektivních“ zpravodajských pasážích, 6 v samotných výpovědích). V článku uvozujícím problematiku procesu (31. 5. 2017) bylo zaznamenáno celkem 9 lexémů popisujících negativní emoce. V souvislosti s těmito údaji je nezbytné přihlédnout k rozsahům: ačkoliv se v článcích reflektujících přelíčení vyskytuje 30 lexémů, v přepočtu připadají na stejný rozsah, jakého dosahuje článek ze dne 31. 5. 1950, přibližně pouze lexémů 5. Naopak v případě článků sdružujících údajné reakce pracujících připadá na totožný rozsah 27 příslušných lexémů, v článcích publicistických pak lexémů 25.

Cíl všech lexikálních jednotek popisujících negativní emoce spočívá ve snaze vyvolat ve čtenáři jasně definovanou emoci, a to především vůči obžalovaným, ale také jejich jakýmkoliv příznivcům či jejich činnosti. K nejčastěji užívaným negativním slovům popisujícím emoce patří bezesporu *nenávist* (celkem 29 výskytů), *hněv* (celkem 11 výskytů), *opovržení* (celkem 9 výskytů), adjektivum *nepřátelský* (9 výskytů), *odpor* (8 výskytů) a *rozhořčení* (celkem 7 výskytů, všechny výhradně v člancích pojednávajících o reakcích lidu).

Všem těmto lexémům, nezdá se umocněným emocionálním adjektivem, je společné jasné vymezení postoje zejména vůči obžalovaným. Nezdá se, že uvedené lexémy jsou do určité míry kumulovány, čímž se jejich účinek na veřejnost značně násobí:

(60) Spontánní je **rozhořčení, odpor** a **hněv** našeho lidu nad skupinou velezrádců národa, kteří stojí před státním soudem v Praze (RP, 4. 6. 1950, reakce lidu).

Lexém *nenávist* je zaznamenán v řadě kombinací: *zavilá* *nenávist*, *hluboká* *nenávist*, *nenávist* k *lidově demokratickému zřízení*, k *lidově demokratickému zřízení*, *ke státu*, k *lidu* (*vlastnímu/pracujícímu*), k *socialismu*, k *republice* v rámci adjektiv pak *nenávistné živly* či *nenávistný pohled*.

V úvodním, v rámci procesu zásadním článku ze dne 31. 5. 1950 se lexém *nenávist* objevuje celkem 6×. V komunikátech reflektujících průběh přelíčení celkem 9× (7× v „objektivních“ interpretačních pasážích, 2× ve vlastních výpovědích, ve všech případech jsou přitom původci *nenávisti* obžalovaní). V člancích pojednávajících o údajných reakcích lidu byly zaznamenány celkem 3 výskyty, původci *nenávisti* byli ve všech případech obžalovaní. Novináři nechtěli upozornit ani tak na svoji *nenávist* vůči obžalovaným (k tomuto účelu – k popisu vlastních emocí – sloužily téměř výhradně lexémy *opovržení*, *odpor*, *hněv* a *rozhořčení*), ale prezentovat obžalované jako bytosti *nenávidějící* režim, *lidově demokratickou republiku* apod., podávali tedy značně negativní odsouzeníhodný obraz obžalovaných, kteří představují pro republiku nebezpečí a pro pracující lid jsou ohrožením. Lexémem *nenávist* tedy novináři soustavně cílili na nejnižší pudy, a sice zachování vlastní existence. Použití lexému se jeví z pohledu režimu jako velice účinné, adresáti totiž byli značně sevřeni strachem, a proto ke všemu nebezpečnému zastávali negativní postoj. V textech publicistického charakteru se nacházel zvýšený počet lexému *nenávist* (celkem 11), v textech popisujících reakce lidu byl v souladu s pozorovanými poznatky nalezen velmi nízký počet příslušných lexémů (3× *nenávist*). Cílem textů popisujících reakce lidu není podat obraz obžalovaných (není tedy nutné uvádět jejich *nenávistný* vztah), ale naopak poukázat na emoce lidu. Proto jsou v člancích

o reakcích lidu výrazněji než lexém *nenávist* užívány lexémy *hněv* (9×), *rozhořčení* (7×), *odpor* (4×), *opovržení* (4×).

(61) Hluboké **opovržení** těm, kteří chystali zvrát šťastného života pracujícího lidu, zní z každého jejího slova (pozn. ze slova údernice). (RP, 3. 6. 1950)

(62) Není jim lehký proto, že i v soudní síni cítí **hněv** pracujících, **rozhořčení** pocitových vlastenců, kteří odsuzují tyto hanebné zrádce a špiony. (RP, 8. 6. 1950)

(63) S hnusem a **odporem** se dozvídáme stále o **špinavějších** metodách (...) (RP, 4. 6. 1950)

Lexémy popisující negativní emoce jsou sice lexémy neutrálními, emoci však zpravidla vyvolávají. Ať už se jedná o silněji negativní lexémy (*vztek*, *zášť*, *opovržení*, *odpor*, *nenávist* apod.) či o lexémy mírnější (*nepřátelství*, *zoufalství*, *strach*, *nesouhlas*), ve všech případech čtenářovy emoce ovlivní.

5.2.2 Lexikální jednotky popisující pozitivní emoce

Výskyt lexikálních jednotek popisujících pozitivní emoce je ve srovnání s jednotkami popisujícími emoce negativní nižší. Celkově se v materiálu oproti předchozím 98 výskytům emocí negativních objevilo 64 výskytů lexémů popisujících emoce pozitivní, tedy přibližně dvě třetiny předchozích 98. Tento výsledek není nijak překvapivý – mnohem pravděpodobněji vzbudí emoci slovo popisující emoci negativní, obzvláště v případě zesílení příslušným adjektivem/substantivem, kterým se vyznačuje markantní většina zkoumaných lexémů.

První článek ze dne 31. 5. 1950 čítá celkem 6 příslušných lexémů v tomto rozložení: 1× *šťastný*, 2× *radostný*, 1× *nadšení*, 2× *souhlas*. Ostatní články reflektující průběh procesu čítají celkem 14 výskytů slov popisujících pozitivní emoce, a to v této podobě: ve zpravodajských pasážích nejvíce 3× *souhlas*, 2× *přátelství*, 2× *láska*, 2× *radostný*; v pasážích výpovědních nejvíce 1× *láska* a 1× *touha*. Při přepočtu na jednotnou stranu bylo dosaženo výsledku 1 lexém/stranu. Do článků pojednávajících o procesu neměli novináři zapotřebí vkládat až na výjimky žádné pozitivní emoce, snahou bylo odnést si z procesu ryze negativní dojem.

Články hovořící o reakcích lidu byly na zkoumané lexémy nejbohatší. Lexémy popisující pozitivní emoce se vyskytovaly vesměs pokaždé ve spojení s kategorií *my*. Při přepočtu celkového výskytu 23 lexémů čítala jednotná strana 18 lexémů. Níže uvedené sporadicky užívané lexémy popisující pozitivní emoce jsou dokladem jedním z dalších účelů procesu – zvýšit pracovní výkonnost lidu, předkládat ji jako odpověď na činnost velezrádců:

(64) Odpovědi sokolovských jsou nové pracovní závazky, ještě větší **rozhodnost** bojovat proti všem pokusům imperialistů poškodit budování socialismu v naší zemi, ještě větší **odhodlání** tvrdě stát za požadavkem Světového výboru obránců míru. (RP, 3. 6. 1950)

Články publicistické čítají po přepočtu nejvíce příslušných lexémů, a sice 25, tj. 25/stranu. V publicistických člancích se nacházely výskyty lexémů popisujících pozitivní emoce, jejichž úkolem bylo předložit adresátům jediný možný „správný“ vztah k Sovětskému svazu:

(65) Pracující lidé těchto zemí (pozn. zemí, kde dle RP kapitalistické vykořisťování ještě trvá) se dívají proto na Sovětský svaz s **obdivem a láskou**. (RP, 10. 6. 1950)

(66) S jakou **láskou** vyslovuje náš lid jména představitelů mírumilovného lidstva: Stalina, Mao Ce-tunga, Togliattiho, Thoreze, Piecka, Rakosiho, Bieruta a mnoha jiných. Vidí v nich představitele stamilionů bratří v boji za mír, za socialismus. (RP, 10. 6. 1950)

Nejčastěji užívanými lexémy popisujícími pozitivní emoce byl lexém *šťastný* a lexém *láska*, tvořící svým totožným výskytem (10×) dohromady třetinu všech zkoumaných lexémů. Adjektivum *šťastný* bylo používáno nejčastěji ve spojeních typu *budoucnost, zítřek, lidé, život* apod., sloužilo přitom k idealizaci života v lidově demokratickém režimu. Adresáti, jimž bylo soustavně lexémy *šťastný, láska, štěstí, spokojenost* apod. předkládáno, v jak ideální republice s bezchybným režimem žijí, bylo de facto znemožněno projevit jakoukoliv formu odporu – ve šťastné společnosti člověk přeci podle režimu nemůže být nespokojený a budoucnost toho, kdo by náhodou nespokojený byl, byla v plné míře ukázána právě na obžalovaných. Potlačování odpůrců a z něj plynoucí uvedení do maximální pasivity ostatních občanů bylo tedy v totalitním režimu velice účinné.

5.3 Lexikální jednotky zprostředkovávající emoce

Na rozdíl od lexikálních jednotek popisujících emoce je repertoár lexémů zprostředkovávající emoce výrazně širší, ovšem i zde lze zpozorovat řadu pravidelně se opakujících lexémů. Do skupiny lexémů zprostředkovávajících emoce spadají rovněž hojně užívaná slova hodnotící.

V souladu s již uvedeným postupem bylo při analýze přistupováno samostatně ke článku ze dne 31. 5. 1950, separátně ke skupině článků pojednávajících o reakcích lidu, následně k článkům reflektujícím vlastní přelíčení (odlišována je část zpravodajská a část vlastních výpovědí) a v neposlední řadě k článkům publicistického charakteru.

Analýza je strukturována podle druhů emocí, které mohou příslušné lexémy vyvolat. Do skupiny lexikálních jednotek zprostředkovávajících emoce byla zahrnuta také slova hodnotící. Pro dosažení objektivních výsledků byly výsledky přepočteny na jednotný rozsah jedné strany světového novinového formátu.

Problematika slov zprostředkovávajících emoce si před samotným rozdělením do tematických celků žádá uvést v materiálu pravidelně se opakující hojně zastoupený jev všech typů komunikátů, a sice nadměrnou kumulaci slov zprostředkovávajících emoce v rámci jedné věty/souvětí. Mísí se tak nejčastěji slova hodnotící s nejrůznějšími hanlivými označeními. Jako příklad nadměrné kumulace mohou posloužit následující případy:

(67) Z jejich vlastních úst, ze slov, která pronášejí před soudem, přesvědčuje se náš pracující lid, kam až **klesla proradná, podlá banda zrádců a špiónů, horlivě sloužící imperialistickým osnovatelům války**. (RP, 6. 6. 1950)

(68) Kolik je míst v republice, **ztrásněných krví** pracujících, kterou **prolévali v bojích s vykořisťovateli** za první republiky, kdy dnes obžalovaní **politici ztroskotanci a kariéristé** dávali souhlas k **střelbě do dělníků**, kdy staří **rozbijejí** jednoty dělnické třídy vpadali **těžce zápasícímu** pracujícímu lidu **do zad**. (RP, 7. 6. 1950)

(69) Proti **zločineckým, nelidským** cílům, které prosazují **váleční štváči** a jejich **přísluhovači**, souzení nyní před státním soudem, stojí **pevněji semknuté** řady **všech poctivých** pracujících, kteří mají za cíl vybudovat **šťastný** život – socialismus, posílit světovou frontu míru. (RP, 3. 6. 1950)

Velmi emocionálně působí na adresáty rovněž lidsky jímavé pasáže, jejichž úkol spočíval ve vyvolání soucitu s ohroženou skupinou (70). V jazykovém materiálu byly nalezeny rovněž případy, jimiž autoři adresátům předkládali obraz ideálního stavu společnosti (71). Tento údajně bezchybný stav společnosti byl zároveň pojistkou proti jakékoliv formě kverulantství.

(70) Co oni věděli o **bídě v chatrčích**, o **nešťastných** matkách, o **malých nadaných** dětech s jasnými talentovanými mozky, co věděli o horníkovi, který v antracitových dolech (...) (RP, 11. 6. 1950)

(71) Pro **lásku** k této **překrásné** zemi, pro **lásku k radostným** lidem práce, pro **lásku k dětem, květinám, polím a lesům**, pro **horoucí víru ve šťastnou** budoucnost vlasti bděme nade vším, co by toto vše mohlo ohrozit. (11. 6. 1950).

5.3.1 Vyvolání nenávisti vůči obžalovaným a jejich příznivcům

Vyvolání nenávisti vůči obžalovaným a de facto komukoliv stejného smýšlení patřilo k zásadním úkolům konstruktérů procesu. Proto je analyzovaný materiál velmi bohatý na pejorativní lexémy označující všechny jedince jakýmkoliv způsobem spadající do skupiny „oni“. V jazykovém materiálu byla v nejvyšší míře nalezena tato hanlivá označení: *velezrádci, vlastizrádci, zrádci, štváči, zaprodanci, špióni, agenti, rozvratníci, spiklenci, záškodníci, zločinci, ztroskotanci, podvodníci, vykořisťovatelé, nepřátelé*, nejrůzněji kombinovaná s adjektivy jako *uprchlí, hanební, všeho schopní, politici, trockisti, odhalení* ad. Široký inventář hanlivých označení umožňoval novinářům využívat více těchto hanlivých označení v jediné větě/souvětí:

(72)Minulost těchto stran – toť celá nekonečná řada zločinů a zrad na zájmech dělnické třídy, a ta okolnost, že se nyní ocitli na téže lavici s **kapitalisty, rabiátskými vrahy, trockistickými zločinci a vatikánskými škůdci**, jest jen přirozené vyústění. (RP, 8. 6. 1950)

V úvodním článku je k nalezení celkem 51 těchto negativních označení, přičemž jednoznačně dominuje označení *agenti* (30×), po němž následuje označení *zrádci* (8×). V komunikátech interpretujících přelíčení bylo nalezeno celkem 189 těchto výrazů, tj. 34/stranu. Dominovala přitom označení *agenti* (celkem 54 výskytů), *zrádci* (21 výskytů) a *velezrádci* (13). Komunikáty věnující se reakcím lidu zahrnovaly celkem 99 těchto negativních označení, tj. v přepočtu 79/stranu. V publicistických textech bylo zaznamenáno celkem 93 příslušných lexémů, tj. přibližně 93/stranu.

5.3.2 Vyvolání dojmu maximální organizace skupiny

Předložit obžalované jako skupinu, jejíž členové se důvěrně znají a mají propracovaný špionážní systém, byl jeden ze stěžejních kroků konstruktérů procesu. Vytvořením dojmu maximálně organizované skupiny posílili výrobci nezpochybnitelnou vinu obžalovaných a účinně vůči nim zvýšili nenávist adresátů. K „organizaci“ skupiny se vyjadřuje následovně Kaplan (1995, s. 132): „V dubnu 1950 výrobci procesu *sestavu* obviněných definitivně dokončili. Z několika desítek možností vybrali třináct hlavních obětí, bez ohledu na to, že někteří se vůbec neznali nebo se po únorovém převratu přestali stýkat. Zkonstruovali z nich ilegální vedení, jehož členy vybírali velmi pečlivě.“ V souvislosti s vykonstruovanou skupinou hovoří Kaplan (Tamtéž, s. 137) rovněž o tzv. pavouku: „Bylo to schéma, graficky zobrazená představa o struktuře a vzájemných spojeních ilegálních skupin a o jejich stycích se zahraničím a diplomaty.“ Pavouk představoval důkladně promyšlenou a provázanou síť vzájemných vztahů. Předložení skupiny vyvolávalo ve čtenářích dojem nebezpečného „gangu“, u něhož bylo téměř nemožné připustit nevinu – ostatně přirozeným jevem je, že větší nebezpečí vnímá člověk ze skupiny než z jednotlivců.

V jazykovém materiálu lze nalézt řadu emocionálních přízvisek neutrálního lexému *skupina*, které dojem vysokého stupně organizovanosti zesilují: *záškodnická, rozvratnická, rozvratná, pučistická, teroristická, zločinná, podzemní, ilegální, špionážní, emigrantská, trockistická, vlastizrádná* ad. V článku ze dne 31. 5. 1950 bylo nalezeno celkem 40 výskytů lexému *skupina*, nejmarkantněji ve spojení s adjektivy *ilegální* (12) a *teroristická* (10). V člancích reflektujících průběh přelíčení bylo nalezeno celkem 27 lexémů *skupina* (nejčastěji opět ve spojení s adj. *teroristická*), v přepočtu se jedná o 5 výskytů/stranu, tedy pouhou osminu ve srovnání s článkem úvodním. Zároveň je třeba podotknout, že spojení *teroristická skupina* (8 výskytů), které zní velmi emocionálně, bylo použito 7× v jediném

dni (4. 6. 1950), a to přímo ve výpovědích – v soudní síni bylo toto spojení jistě velmi efektní a účinné.

(73)Obžalovaný: Ano, je to tento plán. Zhotovili ho členové **mé teroristické skupiny**. (RP, 4. 6. 1950)

Uvedený konkrétní příklad užití sousloví *teroristická skupina* ve spojení s posesivním zájmenem *mé* působí velmi neobvykle a nepřírozně, je ovšem přímým dokladem předem připravených výpovědí, které se museli obžalovaní učit zpaměti (vlastní výstup byl vyloženě nacvičován). K již předem daným formulacím, které se v politických procesech sovětským konstruktérům tak osvědčily, se vyjadřuje následovně Kaplan (1995, s. 122): „To už se zpracovávaly jen otázkové protokoly s perspektivou jejich použití u soudu. Jejich konečné texty upravovali vyšetřovatelé, jejich nadřízení a sovětští poradci a objevovaly se v nich už formulace typické pro politické procesy padesátých let: moje protistátní činnost, já agent, já nepřítel apod.“

V člancích pojednávajících o reakcích lidu bylo nalezeno celkem 13 výskytů zmíněného lexému *skupina*, tj. přibližně 10/strana. V textech tohoto charakteru již není zapotřebí informovat o organizovanosti a nebezpečnosti skupiny – tohoto cíle dosahují novináři v „objektivním“ zpravodajství. V publicistických komunikátech byl lexém *skupina* zaznamenán dokonce pouze jedinkrát – ani v případě názorových článků není potřeba nijak výrazně podávat informace o organizovanosti skupiny, ale naopak projevit vlastní názor na proces.

K organizovanosti odkazuje dále lexém *podzemí* (74), spojovaný s adjektivy *reakční, zločinecké, zločinné, ilegální, soustředěné* aj. (nejvyšší počet výskytů opět v článku ze dne 31. 15. 1950, celkem 14), lexém *banda* (75), dále lexém *spiknutí* (76), nacházený téměř výhradně ve spojení s adj. *záškodnické*, v mírně nižší míře pak *vedení, organizace, hnutí, banda* nebo *sít'*:

(74)Toto zločinecké **podzemí** vědomě sledovalo zničení historických revolučních vymožeností pracujícího lidu i za cenu rozbití jednotnosti státu, likvidace samostatného, nezávislého Československa, nového Mnichova a nové nepřátelské okupace. (RP, 31. 5. 1950)

(75)Bděllost našeho lidu zmařila spiknutí **bandy záškodníků a špiónů**, spolčených s imperialistickými diplomaty. (RP, 4. 6. 1950)

(76)Také jejich řízení, jejich pomoc domácímu vedení **záškodnického spiknutí** byla zaměřena k jednomu cíli: k útočné válce. (RP, 3. 6. 1950)

5.3.3 Vyvolání šoku z údajné činnosti a zločinů a z toho plynoucí nenávisti vůči obžalovaným

Obžaloba nebyla vystavena na reálném podkladě, na základě sovětských vzorů proto bylo potřeba činnost „vyrobit“. Údajná činnost ve vykonstruovaném procesu, u něhož byly již předem dány rozsudky a proběhl pouze pro účely zmanipulovat adresáty (v případě méně odolných jedinců až zfanatizovat), byla předkládána v těch nejzločinnějších formách. Konstrukteři procesu tak recipienty úspěšně nasměřovali k nenávisti vůči obžalovaným, ale také ke strachu.

Jak uvádí Kaplan (1995, s. 130): „Byl definován cíl ilegálního hnutí: nastolit vládu buržoazie a obnovit kapitalismus.“ Snaha o nastolení vlády buržoazie a obnovu kapitalismu byla předkládána jako pokus o rozvrat a zradu proti vlastnímu lidu. Lexém *činnost*, vyskytující se v jazykovém materiálu v hojném počtu, je sám o sobě sice neutrální, ovšem ve spojení s příslušnými silně emocionálními adjektivy dokáže v adresátovi vyvolat požadovaný pocit, v případě Rudého práva vlivem častého opakování přesvědčení o podvratné činnosti a o vině obžalovaných. S uvedeným lexémem se v jazykovém materiálu pojí řada velmi emocionálních slov: *ilegální, rozvratnická, rozvratná, špionážní, velezrádná, vlastizrádná, podvratná, vyzvědačská, zrádcovská, špinavá, zločinná, zločinecká, teroristická, záškodnická, podkopná* ad.

(77) Ano, podobně jako Arno Hais i Dundr nebyl za protektorátu proti nacistům a naopak s nimi kolaboroval. Kdežto po únorovém vítězství lidu začal s **podvratnou zločineckou činností** proti vlastní zemi. (RP, 6. 6. 1950)

V nejmarkantnější míře se tato spojení nacházejí v prvním článku ze dne 31. 5. 1950. V komunikátu se vyskytlo celkem 34 uvedených spojení, nejčastěji přitom ve spojení s adj. *rozvratný* (10×). V člancích komentujících reakce lidu se dané spojení vyskytlo pouze 3×, v komunikátech publicistických pak pouze 1×.

Značný kvantitativní rozdíl signalizují zřejmé odlišné funkce jednotlivých typů komunikátů – zatímco články popisující průběh procesu, velmi nasycené danými spojeními, slouží k věcnému ovlivňování čtenářů (předložený „reálný“ podklad souvislostí), články pojednávající o reakcích lidu se na samotnou problematiku procesu zaměřují výrazně méně, mnohem více se orientují na adresátův „správný“ výklad procesu.

5.3.3.1 Zločin, zločinný/zločinecký

Vedle *zrady* a *rozvratu* provázela celý proces i další označení pro veřejnost neodpustitelné činnosti: ve zvýšené míře byl užíván lexém *velezrada* a adj. *velezrádný* (viz níže kap. 6.2.), lexém *zločin*, nejčastěji v plurálu ve spojení s adj. *nejzávažnější, nejtěžší,*

hanebné, vyzvědačské, velezrádné, sprosté, nejhnusnější apod. Lexém *zločin* se nacházel nejhojněji v článku ze dne 31. 5. 1950 (6/strana), v člancích vztahujících se k průběhu procesu 3/strana, v člancích o reakcích lidu v množství 6/strana, silnou zaujatost článků publicistických pak potvrzuje vysoký výskyt 12 lexémů *zločin* na stranu. K šokování byla hojně užívána rovněž adj. *zločinný/zločinecký* ve spojení se substantivy *komplot, plán, cíle, skutky, živly, pikle, válka, zbraně, úmysly, reakce, emigrace, útok, metody, agent, hra, činy, špionáž* ad. Spojení opět dominují v případě článku ze dne 31. 5. 1950 (14 výskytů), v ostatních člancích reflektujících průběh procesu 3/strana, v člancích pojednávajících o reakcích lidu 6/strana, v člancích publicistických pak 9/strana.

Adjektivum *zločinecký* v kombinaci s dalšími emoce zprostředkovávajícími slovy předkládá následující příklad:

(78) Ano, podobně jako Arno Hais i Dunder nebyl za **protektorátu** proti **nacistům** a naopak, s nimi **kolaboroval**. Kdežto po únorovém vítězství lidu začal s **podvratnou zločineckou** činností proti **vlastní zemi**.

5.3.3.2 Špionáž, špionážní, špioni

Úvodní článek ze dne 31. 5. 1950, který měl díky svému prvenství jeden z nejsilnějších vlivů (zvýhodněný novostí), obsahoval adjektivum *špionážní* celkem 53×, primárně ve spojení se substantivy *zprávy* (18×), *služba* (9×) a *materiál* (6×), dále pak např. se substantivy jako *činnost, obsah, akce, ústředna, informace, síť* ad. Lexému *špionáž* bylo užito 11×, a sice ve spojení s adjektivy *americká, vojenská, rozsáhlá*, lexému *špion* pak 2×. Jediná strana tedy obsahovala v součtu 66 výskytů těchto příbuzných slov:

(79) K provedení těchto cílů a podle směrnic agentů anglo-amerických imperialistů Zenkla, Ripky a dalších, měla obžalovaná skupina za úkol **s o u s t ř e d i t r e a k č n í p o d z e m í v** Československu a prováděním **špionáží**, sabotážními a teroristickými akcemi a připravovaným ozbrojeným pučem usnadnit ozbrojený útok anglo-amerických imperialistů proti Československu, útok, v němž podle válečných imperialistických plánů má být předvojem novonacistické západní Německo. (RP, 31. 5. 1950)

Podobně vysoký počet se nacházel i v ostatních dnech zprostředkovávajících čtenářům přelíčení: po celkovém součtu obsahoval materiál celkem 33 výskytů lexémů *špionáž* (tj. 6/str.), 21 výskytů lexému *špion* (tj. přibližně 4/str.) a 111 výskytů lexému *špionážní* (tj. 20/str.), a to nejčastěji ve spojení s lexémem *zprávy* (71 případů). Přestože se jedná o výskyt velmi četný, ve srovnání s emocionálními slovy přesyceným článkem ze dne 31. 5. 1950 se je výskyt poloviční. Z celkového součtu 165 příbuzných slov (tj. 30/str.) byla většina údajně vyřčená (71 případů).

V souladu s doposud pozorovanými tendencemi byl i tentokrát v člancích pojednávajících o reakcích lidu (omezený výskyt lexémů charakterizující činnost obžalovaných, zaměření naopak na vlastní dojmy z procesu) v rámci zkoumané slovní zásoby nalezen obdobně nízký počet: 5× lexém *špion*, 3× lexém *špionka*, 2× lexém *špionážní*, a to ve spojení se substantivy *činnost* a *skupina*. V přepočtu na jednotnou stranu obsahoval materiál tedy pouze 8 daných lexémů, ve srovnání s texty líčícími průběh procesu tedy necelou čtvrtinu.

K obdobnému rozvrstvení inklinují také články spadající do oblasti publicistické, v nichž bylo zaznamenáno celkem 17 výskytů navzájem příbuzných slov, a sice v následujícím rozložení: 6× lexém *špionáž* a 11× lexém *špioni*, tj. celkem 17 výskytů/strana. Absence adjektiva *špionážní*, odpovídající charakteru názorového komunikátu, signalizuje nepotřebnost duplikovat již řečená fakta o činnosti obžalovaných, ale prostor článku využít spíše k podsunutí „správného“ dojmu z procesu.

5.3.3.3 *Illegální, illegalita*

K dalším hojně zastoupeným lexémům patří zcela jistě lexém *illegální*, opět jednoznačně kvantitativně i množstvím kombinací dominující v úvodním článku *Proces s vedením záškodnického hnutí proti republice a jejímu lidu* – v součtu adjektiv a substantiv bylo zaznamenáno celkem 52 lexémů, s výraznou převahou adjektiv (45 vs. 7). Hojně užívané adjektivum *illegální* se pojilo nejčastěji se substantivem *skupina* (13×), *činnost* (7×), *podzemí* (6×), *vedení* (6×) či *organizace* (5×), příležitostně pak se substantivy *ústředí*, *práce*, *přechod*, *útěk*, *spoje*, *útěk*, *leták*, *sít*, *důvěrníci* ad.

V ostatních člancích líčících průběh procesu bylo dosaženo následujících výsledků: celkem 25 výskytů lexému *illegální* (tj. přibližně 4/str.) v obdobných kombinacích jako v článku ze dne 31. 5. 1950, tentokrát však s převahou *illegální hnutí* (3×). Lexému *illegalita* bylo užito celkem 7×, ve čtyřech případech přitom ve spojení s adjektivem *ozbrojená*. V celkovém součtu všech uvedených lexikálních jednotek připadá na jednu stranu přibližně 6 lexémů, opět výrazně méně než v článku prvním.

Články registrující údajné reakce lidu neobsahovaly žádný výskyt zkoumaných lexémů, články publicistické pak pouze dva: *illegální činnost* a *illegální útěk*. Obdobně jako adjektivum *špionážní* a substantivum *špionáž* představují i lexémy *illegální* či *illegalita* hojně využívaný prostředek v omezeném počtu opakujících se kombinací.

5.3.3.4 *Rozvrat, rozvratný*

Lexém *rozvrat*, adjektiva *rozvratný/rozvratnický*, ale rovněž *rozvracení*, *rozvratnictví* patří v analyzovaném materiálu k četným jevům, jako v ostatních případech opět zvláště

v prvním článku ze dne 31. 5. 1950, v němž se nacházelo v součtu celkem 29 takovýchto lexémů s dominancí sousloví *rozvratná činnost* (11×). Ostatní články reflektující průběh procesu čítaly celkem 31 těchto lexémů, tj. přibližně 5/stranu, tedy přibližně šestinu ve srovnání s úvodním článkem. Snaha o rozvrat lidově demokratického zřízení, tedy snaha o záměrnou změnu poměrů, představovala část viny obžalovaných, uvedená v rozsudku: „Rozsudek. Jménem republiky! (...) Obžalovaní (...) jsou vinni, že v době od jara roku 1948 až do svého zatčení v Praze a na jiných místech na území republiky mimo ně: I. spojili se jednak navzájem, jednak s dalšími osobami k pokusu o zničení samostatnosti republiky a o zničení a **rozvrácení** jejího lidově demokratického zřízení a společenské a hospodářské soustavy republiky (...). (Ivanov 1991, s. 247–248). Obdobnou funkci plnil i lexém *zvrát*, nezřídka konkretizovaný adjektivem *násilný* (článek ze dne 31. 5. 1950 obsahoval lexém *zvrát* 5×, ostatní články reflektující průběh procesu pak 26×). V článcích pojednávajících o reakcích lidu i v článcích publicistických se tento údaj nacházel v minimální míře (dohromady pouze 1× *zvrát*, 2× *rozvrat* a 1× *rozvratnictví*). Byť jen pokus o jakoukoli formu rozvratu lidově demokratického zřízení znamenal pro adresáty jistotu trestu. Režim tímto způsobem dával lidu poselství, že se v žádném případě nevyplatí, byť minimálně, s režimem nesouhlasit. Obzvláště účinně dosahovali novináři požadovaného účinku na veřejnost kumulací více lexikálních jednotek zprostředkávajících emoce:

(80) Pro **výstrahu** ostatním **zrůdám**, které by v budoucnu chtěly podobným způsobem **mařit**, žádáme pro všechny členy **záškodnické** skupiny **nejvyšší tresty**. (RP, 4. 6. 1950)

5.3.3.5 *Imperialismus, imperialistický*

Termíny *imperialismus* a *imperialistický* se výrazně podílely na vyvolání pocitu hrozícího nebezpečí ze strany nepřátelských velmocí. Na problematice imperialismu bylo vystaveno samotné obvinění – „spojenectví“ (nejrůznější měrou a nejvíce různými způsoby) s nepřátelskými mocnostmi, a tedy „zločin velezrady“. Uvedené lexémy mohly čtenáře podněcovat k nenávisti vůči těmto mocnostem. Velmi četně užívané spojení *agent imperialistů* přitom velmi efektivně plnilo účel zobrazení obžalovaných jako vlastizrádců, kteří podvedli svůj lid.

Imperialismus byl zaznamenán v obdobně četném množství i kombinacích jako předcházející případy. Kvantitativně se nejvíce prosadil opět v prvním článku ze dne 31. 5. 1950, a to celkovým výskytem 41 případů (23× *imperialisté*, nejčastěji ve spojení s adj. *západní*, 12× *imperialistický*, nejčastěji ve spojení se substantivou *chlebovárci*, *mocnosti*, *stát*, *plány*, *válka*, *podněcovatelé* ad., a 6× *imperialismus*, v 5/6 případů ve spojení s adj. *anglo-americký*).

Ostatní články reflektující přelíčení čítaly celkem 32 výskytů lexému *imperialisté* (28 ve zpravodajských pasážích, pouhé 4 údajně ve výpovědích), 14 lexémů *imperialistický* (nejčastěji ve spojení se substantivou *agenti* a *štváči*), lexém *imperialismus* pak byl užit pouze 3×. Na jednu stranu přitom vychází průměrně přibližně 9 zkoumaných lexémů, tj. pouhá čtvrtina ve srovnání s úvodním článkem.

V publicistických komunikátech byl lexém *imperialismus* nalezen 6×, jeho adjektivum 7×, a to v kombinacích se substantivou *reakce*, *paliči*, *agenti*, *chlebdárci* ad. Články pojednávající o reakcích lidu obsahovaly celkem 13 těchto lexémů (10× *imperialisté*, 2× *imperialismus* a 1× *imperialistický*).

Zvláště zřetelný je účinek nadměrného opakování lexika, patrný z komparace následujících dvou souvětí – obsažená jsou v jediném článku, přičemž jejich sdělení je prakticky totožné. Oba případy obsahují mj. právě lexém *imperialistický*:

(81) Historická zkušenost učí, že čím beznadějnější je věc **imperialistické** reakce, tím je tato reakce zběsilejší, tím víc vzrůstá nebezpečí válečných dobrodružství. (RP, 10. 6. 1950)

(82) Odhalení a zneškodnění nebezpečné bandy zločinců v lidově demokratickém Československu učinilo věc **imperialistické** reakce věci ještě beznadějnější. (RP, 10. 6. 1950)

Vyvolávání emocí prostřednictvím volby „vhodných“ slov, resp. činů dokládá Kaplan (2018, 43:55): „Základním znakem monstrprocesu je, že musí šokovat společnost čili musí se v něm nahromadit tolik zločinů a tolik trestných činů, které tu společnost ohromí: velezrada, špionáž, příprava dokonce k zabití, terorismus, příprava války, ty nejhroznější trestné činy musí být v něm zahrnuty. Když někoho žalujete za tyto trestné činy, tak mu nemůžete dát měsíc věznice. Musí mít jedinou smrt nebo doživotí.“ Je tedy nepopíratelné, že poměrně široká, avšak de facto uzavřená slovní zásoba měla sloužit cíleně k manipulaci s emocemi.

5.3.4 Vyvolání pocitu strachu z potenciální budoucí války

Jedné ze základních lidských emocí, jíž chtěli výrobci u příjemců prostřednictvím celého procesu dosáhnout, byl strach plynoucí hned z několika podnětů. Jak poznamenává Pernes (2018, 7:24) „proces s Miladou Horákovou měl zastrašit československou veřejnost, zahnat všechny skutečné i potenciální odpůrce komunistického režimu do defenzivy, zbavit je všech nadějí, přimět je k tomu, aby se stáhli do pasivity.“ V adresátech se šok a z něj plynoucí strach o vlastní existenci vystupňoval při vynesení rozsudku, v němž byla Milada Horáková odsouzena k trestu smrti.

Výrazným podnětem k vyvolání strachu byla hrozba možné války – od druhé světové války ještě stále neuplynula dostatečně dlouhá doba, a proto již samotný lexém *válka*,

zpravidla umocněný výrazy *nová, světová, nezřídka* pleonasmem *útočná*, dále např. *imperialistická* či *občanská* fungoval jako účinný prostředek k vyvolání strachu z jejího možného vypuknutí. V prvním příkladu (81) je síla výpovědi umocněna použitím rétorického prostředku, a sice opakováním, příklad druhý (82) explicitně ukazuje na pro režim důležitou striktní separaci *my vs. oni*:

(83) Oni *chtějí válku*. *Chtějí* znovu rozbít naši továrnu, na kterou v roce 1945 shodili Američané 113 bomb (...) (RP, 3. 6. 1950)

(84) *Oni chtějí válku*, *my* si vybudujeme mír. (RP, 3. 6. 1950)

Obdobnou funkci plnilo taktéž adjektivum *válečný*. Výrobci procesu se však neomezovali pouze na lexém *válka*, ale uváděli také konkrétní válečné situace, které veřejnosti oživovaly poměrně nedávné vzpomínky – využívány tak byly např. lexémy *atomový, bombardovat, puma, granáty* aj. Poněkud specifickým jevem, který se vyskytl v souvislosti s lexémem *granát*, ovšem i v řadě jiných případů, je použití emocionálního výrazu ve formě odporující přirozenosti českého jazyka:

(85) Dr. Vieska: Pane obžalovaný, na co **ty granáty**? Obžalovaný: **Ty granáty** nebyly určeny pro povstání.

Je zcela zjevné, že použití subjektu je ve druhé výpovědi zcela nadbytečné, jeho druhé, fakultativní použití na čtenáře (příp. posluchače v soudní síni) takto zapůsobí efektivněji.

Obžalování prezentování jako strůjci války se přirozeně stali přímými nepřáteli většiny publika. V celém jazykovém materiálu byl lexém *válka* zaznamenán ve zvýšeném výskytu. V článku ze dne 31. 5. 1950 bylo nalezeno 9 výskytů lexému *válka* a 6 adjektiv *válečný* ve spojení se substantivy *tábor, útok, plány, cíle*. V rámci všech čtyřech komunikátů reflektujících průběh přelíčení byl vysledován obdobně vyšší výskyt daných lexémů, *válka* se vyskytl celkem 56×, tj. přibližně 10 lexémů/strana, ve 26 případech se přitom jednalo o výpovědi, ve zbylých pak o zpravodajské pasáže. Adjektivum *válečný* se však objevovalo zřetelně řidčeji, a to pouze v 6 případech. V článcích předkládajících reakce lidu bylo zaznamenáno celkem 20 lexémů *válka*, tj. cca 16/str., lexém *válečný* pak v 11 případech, tj. 9/str. V článcích publicistických se lexém *válka* nacházel celkem 34×, tj. 34 lexémů/str., lexém *válečný* potom v 10 případech.

5.3.4.1 *Připomínka války jako forma zastrašování*

Jak již bylo zmíněno výše, síla emocí spočívá v tom, že dokážou připomenout, jak se již jedinec někdy cítil – obzvlášť zřetelné je obnovování vzpomínek na hrůzy druhé světové války. Adresáti nabývali dojmu, že mohlo dojít k opakování dějin (*nový Mnichov, nová válka*), upozorňováni byli na její obávané vůdčí osobnosti (*Hitler, Heydrich*) a ve značné

míře na samotný nacismus. Komunisté si tak zároveň prezentací sebe sama jako ochránce pracujícího lidu upevňovali jeho náklonnost.

V mnoha případech byli obžalovaní přirovnáváni k nacistům:

(86) Je až zarážející, že vyslýchané ženy se vyjadřují o válce právě takovým způsobem, jako bývalí **nacističtí okupanti**. (RP, 4. 6. 1950)

(87) A není náhodou, že reakční spiklenci osnují své plány podle **nacistického** vzoru, že používají jejich slovníku i method. Vždyť také jejich dirigenti za oceánem jsou v každém směru **horlivými následovníky Hitlera**. (RP, 3. 6. 1950)

V článku ze dne 31. 5. 1950 se nacházel 7× lexém *nacistický*, a to v kombinaci se substantivy *kolaborant*, *pásmo*, *okupace*. V člancích sdružujících reakce lidu byl zaznamenán jediný výskyt lexému *nacistický* (*okupace*), v člancích publicistických se jednalo celkem o 11 výskytů s převahou jména *Hitler* (5× Hitler, 1× hitlerovci). Komunikáty reflektující průběh přelíčení obsahovaly dohromady 28 těchto lexémů, tj. v přepočtu 5 na jednotnou stranu. Nejčteněji byl přitom užit lexém *nacisté* (11×).

Ačkoliv se tato část slovní zásoby neužívala v nijak markantní míře, její značné působení je zjevné – lze konstatovat, že se jedná o jedny z nejemocionálnějších slov, jež svou jednoznačnou vymezeností nejsou vágním pojmem, ale přesně poukazují na konkrétní osoby, konkrétní události (Mnichov, nacistická okupace, Protektorát), konkrétní válečné skutečnosti. Všechny tyto složky přitom fungují jako zdroje pocitu strachu.

5.3.5 Vyvolání pocitu strachu užitím výrazů s tematikou smrti

Výrazů s tematikou smrti není příliš mnoho, o to silnější emoce však dokážou vzbudit. Lexémy tohoto druhu nejsou v komunikaci běžně užívány, pokud jsou tedy vysloveny (předloženy v textově fixované podobě), působí velmi úderně, obzvláště v případě smrti násilné (*vraždění*, *vrazi*, *vraždy* apod.). V materiálu Rudého práva se nacházelo celkem 41 výrazů vztahujících se ke smrti, mezi nimiž dominoval společně s odvozenými slovy lexém *vražda*. Všechny lexémy typu *vražda*, *vrazi*, *vraždění*, *zavraždění* apod. značí nejhorší čin, jakého se jedinec může v lidské společnosti dopustit – jeho provedením se jedinec automaticky stává zavrženíhodným a je de facto nemožné jej vnitřně neodsoudit. K zavržení stačí i souhlasný postoj obžalovaných k těmto aktivitám.

V článku ze dne 31. 5. 1950 bylo užit 1× lexému *smrt*, 2× pak lexému *vraždy*. V následujícím případě je emocí dosaženo rovněž kumulací příslušných lexémů:

(88) Potřené pučistické skupiny, špionážní a otevřené teroristické akce, sabotáže i vraždy byly inspirovány a řízeny emigrantskými skupinami na západě (...). (RP, 31. 5. 1950)

(89) Spiklenci byli odhodláni ke všemu, včetně **vraždění** a výzev k přepadu své země. (RP, 4. 6. 1950)

V komunikátech pojednávajících o průběhu procesu bylo užito slovní zásoby tematiky smrti celkem v 17 případech, a to v následujícím rozložení: *vraždy* (8×, v jednom případě umocněné adj. *zákeřné*), *vrazi* (4×), *vražďení* (1×), *zavraždění* (1×) a *vraždit* (2×). Z celkového výskytu osmi lexémů *vraždy* bylo pět užito ve výpovědích, kde měly silný persvazivní účinek (obzvlášť s přihlédnutím k intonaci).

Lexém *smrt* se v materiálu nevyskytl ani jednou, uvažovat lze pouze o odvozeném adjektivu *usmrcovány*, jehož působení je zintenzivněno zvolením slabší cílové skupiny (ženy a děti):

(90) Ano. Horáková počítala i s tím, že by v zájmu návratu hrstky kapitalistů do továren byla bombardována i Praha, byly **usmrcovány** ženy i děti. (RP, 2. 6. 1950)

V publicistických komunikátech bylo nalezeno celkem 18 lexémů s tematikou smrti v následujícím rozložení: *vraždy* (4×), *vrazi* (4×), *vrahové* (1×), *zavraždění* (2×) a *vražďené* (1×), *zavražděný* (1×), *smrt* (2×) a *umírat* (1×).

V komunikátech pojednávajících o reakcích lidu byly ze zkoumané slovní zásoby zaznamenány pouze tři výskyty, a to 2× *vrazi* (jedenkrát ve spojení s adjektivem *uprchlí*) a 1× lexém *vražďení*. Uvedený nízký výskyt daných lexémů potvrzuje charakter článků, jejichž cílem již není ani tak poukazovat na obžalované (dostatečně vystrašení již byli čtenáři v nejrozsáhlejších člancích tvořících jádro listu), ale cílit naopak na dojem z procesu.

5.3.6 Vypěstování negativního vztahu k emigraci

Osmého dne procesu vypovídal u soudu Josef Vávra Stařík, jehož úkolem nebylo útočit na skupinu obžalovaných, ale, jak hovoří Koura, „on zde má odsoudit celou skupinu, a sice lidi, kteří emigrovali po roce 1948 do západních demokratických států“. Koura dodává, že „v jednom z dokumentů, ve kterém se plánuje tento proces, se hovoří o tom, že tedy ti lidé, kteří budou poslouchat přenosy z procesu a reportáže, tak si musí zošklivit právě československou emigraci (...). Má to být i takový vzkaz veřejnosti, aby tedy si lidé rozmysleli odcházet na západ a emigrovat, takže je to výpověď, která je obrácená vůči těm lidem, kteří budou poslouchat záznamy ze soudní síně nebo číst reportáže o tomto procesu.“ Zřejmá snaha o zošklivení československé emigrace se nevztahovala pouze na osmý den procesu, čtenáři byli tomuto tlaku vystavováni soustavně.

Již v úvodním článku se nacházelo 6 spojení zaměřených proti emigraci, dominoval přitom ve spojení *zrádná emigrace* (2×) a *zločinná emigrace* (2×), dále byla zaznamenána spojení *zahraniční emigrace* či *emigrantská skupina*. V člancích reflektujících průběh procesu bylo nalezeno celkem 22 příslušných lexémů, nejčastěji opět ve spojení *zrádná emigrace* (8×), na jednotnou stranu tak připadaly 4 lexémy. Přesně polovina všech

zjištěných jednotek byla údajně přímo vyřčena, druhá polovina byla obsažena v „objektivních“ interpretujících pasážích. V komunikátech publicistických se nachází 5 těchto lexémů, na jednu stranu tedy připadá 5. Výrazně nižší počet uvedených slov byl zaznamenán v komunikátech hovořících o reakcích lidu (2×), tj. přibližně 1/strana. Na základě nízkého výskytu slovní zásoby týkající se emigrace se potvrzuje, že v člancích pojednávajících o reakcích lidu, ať už stylizovaných či spontánních nestylizovaných²⁵, není účelem hovořit o problematice samotné, v tomto případě tedy o emigraci, nýbrž o reakcích a dojmech z ní.

(91) Při své protistátní, podvratné činnosti byli oba ve spojení se **zrádnou emigrací**, zvláště s kolaborem Arno Haisem, který službu Hitlerovi změnil za činnost agenta ve službách západních imperialistů. (RP, 6. 6. 1950)

5.3.7 Ostatní slovní zásoba

V jazykovém materiálu se nachází řada lexémů vyskytujících se v nadměrně hojném počtu a stejně nadměrném počtu kombinací. Tato slova se již po čase mohla stát vyprázdněným znakem a po jisté době již emoce vzbuzovat nemusela. Jejich obsah byl však vlivem nesčetného opakování pravděpodobně přijat za pravdivý a nezpochybnitelný. Cílem diplomové práce není podat kvantitativní výsledky veškerých těchto pravidelně se opakujících lexémů, pro úplné postihnutí dobové slovní zásoby a její ucelený obraz však považujeme za nezbytné další opakovaně užívané lexémy uvést. Vedle již zmíněných emoce zprostředkovávajících slov užívali novináři hojně rovněž lexém *trest* (především v člancích předkládajících údajné reakce lidu na průběh procesu) v kombinaci s adjektivy hodnotícího významu, např. *nejtvrďší, nejpršnějšší, nejvyšší, pršný, spravedlivý, těžký* ad. Opakovaně bylo užíváno rovněž adjektiva *záškodnický* ve spojení se substantivy typu *skupina, povaha, akce, činnost, spiknutí, dokumenty, síť, činnost* ad. Opakovaně byli čtenáři vystavováni také lexémům *kapitalismus (anglo-americký, americký ad.), kapitalisté* a adj. *kapitalistický (vykořisťovatelé, státy, země, systém, reakce ad.)*. Do konfrontace s kapitalisty bylo publikum stavěno de facto permanentně. Ideální řadový občan, pracovitý dělník, zaujímal diametrálně odlišnou pozici než údajní kapitalisté, obzvláště v této oblasti je tedy zřetelná opozice *my vs. oni*. Do kontrastu bylo dáváno bohatství kapitalistů a jejich sobecké, vlastní zájmy oproti zájmům pracujícího lidu. Předkládaný ryze negativní obraz kapitalismu vzbuzoval v občanech nenávisť a zášť vůči jeho příznivcům a jejich vykonstruovaným vykořisťovatelským zájmům. Opomenout nelze ani četné užívání označení vyšší vrstvy

²⁵ U spontánních nestylizovaných reakcí je třeba mít na paměti, že i tyto články, tvářící se jako doslovné přepisy nestylizovaných reakcí, mohou být obdobně jako výpovědi v případě přelíčení, výrazně modifikovány. Dokonce lze předpokládat, že v případě spontánních reakcí je pravděpodobnost modifikace výpovědi vyšší než v případě výpovědi v průběhu procesu.

buršoasie/velkoburšoasie a příslušného adjektiva ve spojeních jako *buršoasní elementy, agenti, živly, zájmy, spřeženci* ad. Na sobecké sledování pouze vlastních zájmů upozorňovali novináři pravidelně, jako příklad může posloužit následující komentář:

(92) My traktoristé sledovali jsme pozorně průběh procesu, v němž byla souzena všechna ta podlost bídých hnusných lidí, kteří by rádi uvrhli svůj národ do válečných běd a strastí, do nejhoršího pekla zoufalství, jen aby ukojili své zcela **sobecké** zájmy. (RP, 10. 6. 1950).

5.3.8 Hodnotící výrazy

Vedle tematicky zařaditelných lexémů obsahuje materiál množství hodnotících výrazů, nejčastěji kvalifikačních adjektiv, o jejichž významu hovoří *Nový encyklopedický slovník* následovně: „význam těchto adjektiv je velmi vágní a kontextově vázaný“. Právě výrazná vágnost významu a absence jakýchkoliv pravidel či usměrňování v používání těchto výrazů může být jednou z příčin, která dovoluje novinářům užívat tyto výrazy prakticky neomezeně. Adjektiva kvalifikační hodnotí danou skutečnost velmi subjektivně. V jazykovém materiálu lze pozorovat dvě výrazné tendence v hodnocení: vedle výrazně četnějšího velmi negativního hodnocení obžalovaných a veškeré jejich činnosti (93), (94) obsahuje materiál řadu kvalifikačních adjektiv přesvědčujících adresáty o síle a neohrožené existenci socialismu, lidově demokratickému režimu a systému společnosti vůbec (95):

(93) Na konci této dráhy – je lavice obžalovaných, na kterou spolu s druhými usedl jako **sprostý** špion a agent imperialistů, **ohavný** nepřítel lidu. (RP, 4. 6. 1950)

(94) Žádáme proto, aby byli přísně potrestáni tak **těžkými** tresty, jak **těžká** je jejich vina, ke které se sami přiznávají. (RP, 4. 6. 1950)

(95) Vidí **mohutnou** sílu své země, **pevné** součásti neustále **silícího** světového tábora míru, vedeného Sovětským svazem, **spolehlivou** zárukou porážky (...) (RP, 3. 6. 1950)

K obrazu ideálního stavu společnosti sloužila stejně dobře kvalifikační adjektiva cílicí přímo na citovou stránku člověka:

(96) Pro lásku k této **překrásné** zemi, pro lásku k **radostným** lidem práce, pro lásku k dětem, květinám, polím a lesům, pro **horoucí** víru ve **šťastnou** budoucnost vlasti bděme nade vším, co by toto vše mohlo ohrozit. (RP, 11. 6. 1950)

Do celkového počtu slov zprostředkovávajících emoce byla zařazena rovněž hodnotící substantiva (97), adverbia (98) i hodnotící verba (99):

(97) Komunisté jsou v tomto boji nezlomní a nepřemožitelní vědomím, že jejich věc je spravedlivá, že za nimi pevně stojí **miliony** pracujících. (RP, 8. 6. 1950)

(98) **Nesmírně** opovrhuje všemi těmi, kdož se postavili mimo svůj národ a je rozhodnut **tvrdě** a **nemilosrdně** zúčtovat se všemi (...). (RP, 10. 6. 1950)

(99) Vidí (pozn. lid) zároveň svou mohutnou sílu, která je s to **rozdrtit** v zárodku každý zločinný plán těch, kteří se pokoušejí připravit je o **ovoce** jeho práce a jeho úsilí. (RP, 3. 6. 1950)

Hodnotící výrazy mají v rámci slov zprostředkovávajících emoce velmi silné postavení – hodnotit vnější podněty (osoby, věci, skutečnosti, události, názory apod.) totiž patří k přirozenosti lidské povahy, a právě z tohoto důvodu pronikají hodnotící slova do slovní zásoby Rudého práva tak intenzivně. Repertoár lexikálních jednotek s významem hodnotícím je výrazně širší než již analyzované lexémy typu *illegální, špionážní, rozvratnický*, které se pojily s omezeným počtem lexémů. Pro ilustraci uvádíme nejrůznější příklady užití hodnotících slov, z nichž je patrný prakticky neomezený záběr těchto jednotek:

(100) Jako **nezadržitelný, bouřlivý** příval nastupuje **nový, lepší** život a smetá a smete všechno **mrtvé a shnilé**, všechnu veteš minulosti. (RP, 10. 6. 1950)

(101) Tento **bohatý** výběr různých stran, který buržoasie předkládala lidu a voličům při volbách, měl pro ni **neocenitelný** význam. (RP, 8. 6. 1950)

(102) Hospodářské poměry horníků byly **nesnesitelné**. Byla **hluboká** krize, těžba se omezovala. **Tisíce** nezaměstnaných bloudily v revírech. (RP, 8. 6. 1950)

6 Analýza expresivních lexikálních jednotek v textech Rudého práva

V rámci analýzy lexikálních jednotek expresivních se jeví jako vhodnější přístup rozčlenit příslušné lexémy na základě příslušnosti k typu expresivity – na rozdíl od slov popisujících emoce a zprostředkovávajících emoce se totiž až na nečetné výjimky lexikální zásoba vesměs neopakuje. V rámci analýzy bude přihlédnuto ke skutečnosti, že ne všechny expresivní jednotky musejí být nutně zároveň jednotkami emocionálními. Kvantitativní výsledky výzkumu expresivity jsou v rámci jednotlivých článků uvedeny v příloze.

Zvláštním zdrojem expresivity jsou frazémy – i tato ustálená spojení slov byla v jazykovém materiálu nalezena. Byť se jedná o v materiálu nepříliš četné jednotky, jejich expresivní funkce je zřejmá. Z důvodu zaměření práce však nejsou interpretovány, pro ilustraci pouze uvádíme některé příklady:

(103) Necht' **hrají** velezrádci před soudem **komedii**, nevěříme jim a nic nás nezmýlí, žádné řeči i pokání. (RP, 4. 6. 1950)

(104) Dr Vieska: Tento pokyn dostává do ruky Vojtěch Dundr, který proti okupantům **nehnul ani prstem**. (RP, 6. 6. 1950)

6.1 Expresivní lexikální jednotky v titulcích zkoumaných článků

Ve srovnání s emocionálními lexikálními jednotkami se v titulcích nacházel výrazně nižší výskyt jednotek expresivních, navíc se jeden lexém objevoval opakovaně. Celkově byly nalezeny 3 expresivní výrazy, z toho 1× výraz expresivity adherentní (105), 2× pak lexém *velezrádce* (106), (107):

(105) V **bahně** zrady, stíhání opovržením všeho pracujícího lidu, končí rozbíječi jednoty dělnické třídy (RP, 6. 6. 1950)

(106) Svědecké výpovědi novým dokladem o nejtěžších zločinech souzených **velezrádců** a špiónů (RP, 7. 6. 1950).

(107) V tisících resolucí odsuzuje náš lid bandu špiónů a **velezrádců** (RP, 7. 6. 1950)

6.2 Expresivita inherentní

Expresivita inherentní představuje v jazykovém materiálu druhý nejméně zastoupený typ expresivity.

V rámci expresivně inherentních lexémů je třeba zaměřit se speciálně na lexém v oblasti kompozice slova, a sice lexém *velezrádce* společně se substantivem *velezrada* a odvozeným adjektivem *velezrádný*. Tyto lexémy získávají status expresivity užitím prefixu *vele-*. Jako jeden z mála expresivních lexémů představuje *velezrádce* včetně

příslušného adjektiva jednu z pravidelně se opakujících expresivních jednotek, a to napříč všemi styly.

- (108) **Velezrada**, sabotáž, špionáž, vražda, takové byly jejich bojové prostředky, před žádným, ani nejtěžším zločinem necouvli. (RP, 8. 6. 1950)
- (109) Ještě jedna skutečnost dokresluje pravou tvář těchto **velezrádců**, které v první den procesu representovala Horáková. (RP, 2. 6. 1950)
- (110) Předseda: Sbíral jste také nějaké **velezrádné** zprávy za tím účelem, aby byly předány dále? (RP, 6. 6. 1950)

V úvodním článku ze dne 31. 5. 1950, nejhojněji zastoupeném emocionálními výrazy, byl zaznamenán dvojitý výskyt lexému *velezrada*, v obou případech v sousloví *zločin velezrady*. V rámci všech čtyř článků zpravodajského stylu reflektujících průběh přelíčení bylo vysledováno 13× označení *velezrádce*, 6× substantivum *velezrada* a 5× adjektivum *velezrádný* (4× ve spojení se substantivem *činnost*, 1× *skupina*), po sečtení a přepočtu tedy 4 lexémy tohoto druhu na jednotnou stranu. V rámci publicistického bylo nalezeno celkem 10 výskytů lexému *velezrádci*, jediný výskyt adjektiva *velezrádný (banda)*, lexém *velezrada* pak 6×. V článcích pojednávajících o reakcích lidu bylo nalezeno 10 výskytů označení *velezrádci*, 1× se objevilo adj. *velezrádný (činnost)*.

V celkovém součtu všech analyzovaných článků bylo zaznamenáno celkem 33 lexémů *velezrádce*, 14 lexémů *velezrada* a pouze 7 lexémů *velezrádný*, nejčastěji ve spojení se substantivem *činnost*. V přepočtu na jednotný formát jedné strany bylo užito přibližně 7 těchto navzájem příbuzných lexémů. Lexémy *velezrádce*, *velezrada* a *velezrádný* jsou používány ve středním měřítku, spíše než k inherentně expresivním lexémům s prefixem *vele-* se novináři uchýlovali k užívání lexému *zrádce*. Lexémy *velezrádce*, *velezrada* či *velezrádný* lze považovat zároveň za slova emocionální.

Za pozornost jistě stojí, byť sporadický, výskyt kvalitativních deminutiv (ve veškerém materiálu zanedbatelných 4 výskytů) plnících pejorativní funkci či působících na city (111):

- (111) Jedenadvacitiletý soudruh Šimánek, místopředseda výboru ČSM na závodě, se ještě pamatuje na >blahé< doby první republiky. Pamatuje si, jak jeho **maminka** prala prádlo, které ušpinila rodina milostpánů za šest neděl a ona dostala za tu dřinu 10 korun. (RP, 3. 6. 1950).

Zaznamenána byla však také deminutiva kvalitativně-kvantitativní (např. *maličká místnost*), deminutiva čistě kvantitativní nebyla nalezena vůbec. Ve veškerém materiálu byl zaznamenán minimální výskyt deminutiv, a sice 10. Většina deminutiv patří mezi lexikální jednotky spadající do skupiny emocionálních slov, jako emocionální však nelze označit například deminutivní formy s lexikalizovaným významem.

6.2.1 Zpravodajství – článek uvádějící monstrproces

Jak již bylo doloženo, článek *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice a jejímu lidu* seznamující čtenáře s případem obžalovaných, vyniká nadměrným počtem emocionálních výrazů. V případě expresivity inherentní však tento materiál na výskyty bohatý nebyl – v celém článku, který pokrývá veškerý prostor třetí strany, se nacházejí pouze 3 expresivně inherentní lexémy (2× *velezrada*, 1× *velezáradný*). Lexém *velezrada* se vyskytl ihned v první větě celého článku, která čtenáře seznamuje s předmětem obžaloby:

- (112) Zástupci ministerstva spravedlnosti dali na konferenci, konané v úterý 30. května, tisku text žaloby státní prokuratury v Praze proti členům rozvratné protistátní organizace, kteří se spojili k zločinům **velezrady** a vyzvědačství. (31. 5. 1950)

6.2.2 Zpravodajství – průběh přelíčení a zachycení jeho atmosféry

Průběh přelíčení lze rozčlenit na dvě vrstvy – na text „objektivního“ zpravodajského charakteru popisujícího průběh líčení a na reprodukci vlastních výpovědí. Popis průběhu zmanipulovaného procesu čtenářům jasně předkládá jedinou možnou interpretaci výpovědí obžalovaných – čtenář zde tedy nemá prostor pro vlastní úsudek, výpovědní pasáže jsou průběžně interpretovány v souladu s pojetím *my vs. oni*. Popis průběhu líčení je pojat tak, aby ve čtenářích vyvolával dojem objektivnosti, pravdivosti, nenapadnutelnosti a jediné možné interpretace.

Ve všech čtyřech zkoumaných člancích (1. 6. 1950, 4. 6. 1950, 6. 6. 1950 a 7. 6. 1950) se v součtu nacházelo dohromady pouze 24 inherentně expresivních lexémů v „objektivních“ částech, ve vlastních výpovědích pak pouze 5. Vzhledem k rozsáhlosti materiálu (celkově přibližně 7 stran velkého formátu) se jedná o zanedbatelný počet, v přepočtu 5 lexémů na jednotnou stranu.

6.2.3 Zpravodajství – reakce a emoce lidu

Články reflektující údajné emoce a reakce lidu na průběh procesu užívaly expresivně inherentních lexémů obdobně zřídka. V celkovém součtu se ve zkoumaných 5 člancích jednalo o pouhých 13 výskytů – v přepočtu na jednotnou stranu (10 výskytů) se však jedná o dvojnásobný počet ve srovnání s komunikáty předchozími.

6.2.4 Publicistika

V člancích publicistického charakteru, které jsou výrazně kratší než články předchozí skupiny, se nachází v součtu 22 inherentně expresivních jazykových jednotek. Celkový prostor těchto článků přitom tvoří méně než sedminu rozsahu článků předchozích, články dosahují v součtu velikosti právě jedné strany, na jednu stranu tedy připadá čtyřnásobek expresivně inherentních lexémů ve srovnání s komunikáty reflektujícím průběh přelíčení

a dvojnásobek ve srovnání s texty pojednávajícími o reakcích lidu. Výsledky jsou v souladu s charakterem textu – publicistické komunikáty jakožto nejvíce názorové články zahrnují nejvyšší výskyt jednotek inherentně expresivních.

6.3 Expresivita adherentní

Expresivita adherentní představuje kategorii úzce spjatou s estetickým cítěním pisatele. Lze konstatovat, že čím umělečtějšího vyjadřování je autor schopen, tím více se bude uchýlovat k přeneseným výrazům. Jako příklad lze uvést komunikát v rámci publicistiky, a sice názorový článek významné české spisovatelky Jarmily Glazarové, která využívá řadu expresivně adherentních obrazných pojmenování:

(113) Tady je máme ve světle reflektorů, v **lučavce** neúprosných otázek, které je z řečnických vytáček bezpečně vedou k jasnému Ano, ano, Ne, ne. (RP, 10. 6. 1950)

Vzhledem k možnosti větší volnosti ve vyjadřování lze očekávat vyšší výskyt jednotek expresivně adherentních v komunikátech publicistických, sloužících nikoliv k podávání faktických údajů, ale primárně ke konečnému zpracování adresáta.

Obdobně jako v případě expresivity inherentní i výrazy expresivně adherentní nemusejí být zároveň jednotkami emocionálními. Mnohé z nich slouží pouze k ozvláštňení textu, v určitých případech ke zvýšení estetické hodnoty článku, ovšem bez jakéhokoliv emocionálního působení:

(114) V pátek se nádvoří závodu ČKD Sokolovo v Praze **zamodralo** montérkami dělníků, kteří se společně se všemi zaměstnanci sešli na celozávodní schůzi, aby vyjádřili své rozhořčení, hněv a nenávisť proti skupině protistátních rozvratníků, souzených před státním soudem v Praze. (RP, 3. 6. 1950)

Řada těchto výrazů však emocionálně naopak působí. Jedná se například o obrazná pojmenování s negativním příznakem:

(115) Svůj **upíří spár** a sklony vykořisťovatelských **dravců** nemohli skrýt. (RP, 8. 6. 1950)

(116) (...) dobrovolně a ochotně opustili **jeviště** a udělali místo Hitlerovi. (RP, 8. 6. 1950)

(117) Proces ukázal, že stejná je cesta všech nepřátel lidu do **bahna zločinu** a stejný je i jejich konec. (RP, 10. 6. 1950)

6.3.1 Zpravodajství – článek uvádějící monstrproces

Článek, jímž novináři poprvé předkládají program na následující dny, se vyznačuje značnou měrou expresivně adherentních lexémů, jež v daném typu komunikátu fungují jako účinný prostředek k udržení pozornosti. Ačkoliv se nemusí jednat přímo o emocionální lexémy, svojí nápadností zintenzivňují čtenářův zájem o předkládaný text. Řada z použitých adherentně expresivních výrazů však s sebou negativní citový příznak nese, čímž lze tyto

jednotky zařadit rovněž ke skupině výrazů emocionálních. Jako příklad adherentně expresivních a zároveň emocionálních jednotek lze uvést případ expresivní jednotky vzniklé přesunem pojmenování z oblasti zvířecí do oblasti lidské (118) a velmi hojně zastoupený případ obrazného pojmenování *podzemí* (119), který včetně svého odvozeného adjektiva *podzemní* představuje dominantní adherentně expresivní výraz (18 z celkových 41 expresivně adherentních výrazů).

(118) Zažalované vedení záškodnického spiknutí proti republice představuje komplot zločinných živlů, od vyvlastněných továrníků, přes politické ztroskotance, bezohledné kariéristy a trockistické **škůdce** dělnické třídy, živly, rozhodnuté z nenávisti k socialismu a republice bojovat nejzločinnějšími prostředky proti šťastné budoucnosti československého pracujícího lidu. (RP, 31. 5. 1950)

(119) Toto zločinecké **podzemí** vědomě sledovalo zničení historických revolučních vymožeností pracujícího lidu i za cenu rozbití jednotnosti státu, likvidace samostatného, nezávislého Československa, nového Mnichova a nové nepřátelské okupace. (RP, 31. 5. 1950)

6.3.2 Zpravodajství – průběh přelíčení a zachycení jeho atmosféry

Články zachycující průběh procesu ve srovnání s úvodním článkem obsahovaly v přepočtu na jednotnou stranu (tj. 14/str.) méně adherentně expresivních výrazů, přičemž v pasážích zpravodajského charakteru se jednalo celkem o 65 lexémů, ve vlastních výpovědích pouhých 16 výrazů:

(120) Odpolední část přelíčení doplnila obraz o **galerii** spodiny, která představuje vedení záškodnického spiknutí proti republice. (RP, 6. 6. 1950)

V rámci čtyř zkoumaných článků byla expresivita adherentní rozložena poměrně konstantně (1. 6. 1950: 16 lexémů, 4. 6. 1950: 15 lexémů, 6. 6. 1950: 25 lexémů a 7. 6. 1950 celkem 16 lexémů). Velmi nízký výskyt adherentně expresivních výrazů ve vlastních výpovědích (0, 8, 7, 1) není nijak zvlášť překvapující, adherentně expresivní výrazy mají přeci jen blíže ke komunikátům textově fixovaným než ke komunikátům formy mluvené.

Po přepočtu na jednotnou stranu bylo dosaženo výsledku přibližně 12 lexémů, ve srovnání s článkem úvodním se tedy jednalo přibližně o pouhou čtvrtinu. Tento nepoměr opět potvrzuje specifickou úlohu prvotního článku ze dne 31. 5. 1950, zvýhodněného novostí.

6.3.3 Zpravodajství – reakce a emoce lidu

V člancích reflektujících reakce lidu na proces byl v užití expresivně adherentních výrazů zpozorován výrazný nepoměr. Zatímco v článku ze dne 3. 6. 1950 bylo nalezeno 24 zmíněných výrazů, v ostatních čtyřech analyzovaných člancích již bylo užití značně řidší (celkem 15 výrazů). Tento nepoměr potvrzuje skutečnost, že expresivita adherentní je záležitostí především uměleckých schopností jednotlivce. V konečném počtu 39 expresivně adherentních výrazů připadá na jednotný rozsah jedné strany světového formátu 31 lexémů. Jako příklad adherentně expresivního lexému poslouží z již zmíněného článku (3. 6. 1950) následující:

- (121) Činy, zlepšenou prací, zpevňováním norem, překračováním plánu, socialistickými závazky **pohřbíme** naděje všech těch, kteří by chtěli znovu nastolit kapitalismus v naší zemi, a přejí si proto novou světovou válku! (3. 6. 1950)

6.3.4 Publicistika

Publicistické články představují kategorii, která má ze všech jmenovaných kategorií nejbližší k uměleckému projevu, na základě této skutečnosti lze proto předpokládat zvýšený výskyt expresivně adherentních lexikálních jednotek.

Všech šest analyzovaných článků obsahuje celkem 112 adherentně expresivních výrazů, tedy 112 lexémů na jednotnou stranu. Zvlášť bohatý na expresivně adherentní lexikální jednotky je článek Jarmily Glazarové *Nad procesem* (41 lexémů), v němž se nachází řada emocionálních expresivně adherentních výrazů, jako příklad může posloužit následující:

- (122) Soudruzi, řeknu to za sebe, ačkoli vím, že to říkám za přemnohé: Z nejhlubších hlubin bytostí, z nejhlubších hlubin srdce se vzdouvá úzkostná láska, zvedá se **alarm** všeho nervstva a všeho cílu. (RP, 11. 6. 1950)

6.4 Expresivita kontextová

Jak již bylo uvedeno výše, expresivita kontextová je záležitostí stylistickou, v materiálu proto byly hledány prvky charakteristické nápadnou rozdílností – autor v takovém případě zasazuje do textu určité stylistické vrstvy lexikální jednotky ze stylistické vrstvy jiné. V jazykovém materiálu se jedná o jev zastoupený zcela minimálně, o systematickém užívání této expresivity za účelem vlivu na čtenáře proto nelze hovořit.

6.4.1 Zpravodajství – článek uvádějící monstrproces

Článek *Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice a jejímu lidu* ze dne 31. 5. 1950 obsahuje 5 případů expresivity kontextové, jako příklad lze uvést zvolení knižního výrazu do stylově neutrální vrstvy:

- (123) Reakční **exponenti** z vedení bývalé strany národně socialistické, kteří – odhalení – ztratili důvěru lidu, scházejí se brzy po únoru 1948 k poradám (...) (RP, 31. 5. 1950)

6.4.2 Zpravodajství – průběh přelíčení a zachycení jeho atmosféry

V materiálu článků komentujících výpovědi obžalovaných bylo shledáno naprosto minimální množství expresivity kontextové – v celkovém součtu pouze výskyty 2:

- (124) Cynicky se přiznává, jak spolu s trockistou Kalandrou **spřádali** zločinné plány a otevřeně prohlašuje, k čemu měly sloužit. (RP, 4. 6. 1950)
- (125) Takovým zákeřným způsobem trockistický záškodník s bývalým uhlobaronem **nahrávali** americkým imperialistům. (RP, 4. 6. 1950)

O prvním případě lze tvrdit, že jde rovněž o emoce zprostředkovávající lexém. Ačkoliv je v druhém případě zvolen lexém odlišné stylistické vrstvy, emoce v adresátovi nevyvolá.

6.4.3 Zpravodajství – reakce a emoce lidu

V komunikátech zachycujících emoce lidu byly zaznamenány 4 případy expresivity kontextové, ve všech přitom formou pronikání knižních výrazů do neutrální vrstvy:

- (126) Tváře montérů, frézařů, zámečnicků, tváře lesknoucí se v slunci olejem strojů **tvrdnou** (...) (RP, 3. 6. 1950)
- (127) My traktoristé sledovali jsme pozorně průběh procesu, v němž byla souzena všechna ta podlost bídých hnusných lidí, kteří by rádi uvrhli svůj národ do válečných béd a strastí, do nejhoršího pekla zoufalství, jen aby **ukojili** své zcela sobecké zájmy. (RP, 10. 6. 1950)
- (128) (...) připravovala zločinecká skupina bývalých fabrikantů a spekulantů zavlečení republiky pod kapitalistické **jho**. (RP, 4. 6. 1950)

6.4.4 Publicistika

V případě článků publicistického charakteru bylo nalezeno celkem 12 případů výskytu expresivity kontextové. V článku Jarmily Glazarové *Nad procesem* pronikala do neutrální slovní zásoby slova hovorová (129) i knižní. Případ hovorového slova nastal i v článku Ludmily Cekotové *Tak skončí všichni* (130):

- (129) Ani jediný, jediný dělník **nenaletěl** zoufalcům (...) (RP, 11. 6. 1950)
- (130) Že zaměstnanec amerického velvyslanectví **zašantročil** do zahraničí majetek československého lidu. (RP, 10. 6. 1950)

Závěr

Magisterská diplomová práce si kladla za cíl analyzovat lexikální projevy emocionality a expresivity v komunikátech Rudého práva s přihlédnutím k principům manipulace a propagandy totalitního režimu padesátých let.

Oběma zkoumaným skupinám, lexikálním prostředkům expresivity i lexikálním prostředkům emocionality, byl v rámci analýzy vyhrazen vlastní prostor. V případě emocionality byly rozlišovány lexémy jednak emoce popisující, jednak zprostředkovávající, jejichž součástí tvořily lexémy hodnotící.

Slova zprostředkovávající emoce byla rozlišována dle pravděpodobné emoce, kterou jsou schopna v recipientech vyvolat. K analýze bylo přistupováno s předpokladem dominance lexikálních prostředků emocionálních, zejména pak těch, jež emoci zprostředkovávají.

Lexikální jednotky byly zkoumány na základě příslušnosti ke stylu (články zpravodajské vs. články publicistické), separátně byl zkoumán článek z 31. 5. 1950, u něhož byl očekáván a posléze potvrzen zvýšený výskyt emocionálních lexikálních jednotek.

Jak prokázala analýza, dobové vyjadřovací prostředky, zejména formou slov zprostředkovávajících emoce, byly používány cíleně a systematicky k šokování společnosti, následnému vyvolání strachu a zároveň nenávisti či jiných negativních emocí. K tomuto účelu byl užíván prakticky uzavřený a v nejrůznějších variacích opakovaný okruh používané slovní zásoby schopné vyvolat emoce. Ze všech zjištěných emocí, které dané lexikum dokázalo ve veřejnosti vyvolat, lze vyzdvihnout šok a z něj plynoucí nenávist vůči obžalovaným prostřednictvím hanlivých označení typu *velezrádci*, *škůdci*, *špioni*, *záškodníci*, *zrádci*, *rozbijedci*, *rozvratníci* či popisu jejich zločinů lexémy typu *špionáž*, *velezrada*, *terorismus*, *vyzvědačství*, *vraždy*, nezřídka se objevoval také strach z možné budoucí války způsobovaný lexémy typu *útočná válka*, *bombardování* apod.

Systematické užití za účelem zmanipulovat adresáta dokládá i konečný kvantitativní údaj – na základě konečného výsledku čítajícího 4290 slov zprostředkovávajících emoce (ve všech 16 člancích) bylo vysledováno, že v přepočtu na jednu stranu světového formátu bylo užito 553 lexémů cílících na lidské emoce. Je však třeba zdůraznit, že tento vysoký výskyt je způsoben neustálým opakováním pro režim funkční slovní zásoby. Ačkoliv s každým tímto opakováním výpovědní hodnota lexému značně klesá, nadměrné opakování uvede lexémy, a tedy i výroky ve všeobecně platnou, nepopíratelnou pravdu a jediný možný výklad procesu. Řada z používaných formulací a označení byla navíc již předem dána sovětskými poradci, jejich účinnost tedy byla v sovětské praxi již ověřena. Nadměrný

výskyt emocionálních slov může být dán rovněž jistotou (Sověty již ověřená funkčnost) novinářů, kteří, přesvědčeni o dostatečném účinku textů, tak podvědomě dávají emocionálnímu lexiku ještě větší volnost.

Jak doložily výsledky analýzy, příslušnost k typu článku / ke stylu měla značný vliv na podobu užívání emocionálních jazykových prostředků. Na základě kvantitativních výsledků analýzy lze konstatovat, že mezi všemi články zcela vyniká článek ze dne 31. 5. 1950, který čtenáře seznamuje s procesem (celkem 765 emoce zprostředkovávajících lexémů/strana). Oproti ostatním článkům má výhodu ve vhodném časovém zakotvení, tedy v novosti. Z výsledků analýzy vyplynulo, že novináři prvotní článek maximálně nasýtí emocionálními výrazy (dvojnásobné množství oproti ostatním článkům téměř dvojnásobného rozsahu), a to proto, aby upozornili na jeho důležitost a zpráva se nestala pouze jednou z mnoha řadových zpráv. Extrémně silným emocionálním vyzněním se snažili již v prvopočátku vyvolat ve čtenářích vůči obžalovaným co nejvíce negativismu, ideálně však šok a nenávist, které v následujících dnech neustále podporovali, aby se prohloubily do maximální míry. Společně s rozhlasovým vysíláním a rozhlasem tak pro adresáty nebylo před procesem úniku.

V rámci samotného průběhu přelíčení dominovaly jednoznačně lexémy zprostředkovávající emoce v částech „objektivních“ (67,4 %), zbylých 32,6 % ve výpovědích. Uvedené procentuální výsledky dokládají, že údajné objektivní pasáže představovaly jedny z klíčových míst manipulujících se čtenářem. Vysoké nasycení emocionálními lexémy v pasážích předkládajících „správnou“ interpretaci průběhu přelíčení lze zdůvodnit také tím, že tisk, na rozdíl od rozhlasového vysílání či místních rozhlasů, neměl možnost promítnout do sdělení intonaci, kterou tak musel nahradit jiným způsobem.

V rámci článků popisujících průběh procesu a interpretujících výpovědi se s výrazně nižší hodnotou 273 lexémů zprostředkovávajících emoce (oproti průměru ostatních článků: 433/strana) vymyká článek ze dne 7. 6. 1950 – zřetelný úbytek emocionálních slov je způsoben vyslýchanou skupinou, kterou již nebyli obžalovaní, ale svědci, na něž novináři již neútočili do takové míry. Obdobně se ostatním článkům, tentokrát ze skupiny článků o emocích lidu, vymyká článek ze dne 10. 6. 1950 (75 výskytů oproti průměrným 186). Rozsudek již proběhl, vrchol procesu pominul, lid byl efektivně zmanipulován, účel byl splněn, lid již nebylo potřeba nijak výrazně ovlivňovat. Články uvedené po rozsudku již pouze utvrzovaly adresáty o jeho správnosti (souhlas, spokojenost s rozsudkem apod.). Uvedenou tendenci lze pozorovat celkově v rychle klesajícím počtu článků a poměrně náhlém ukončení jejich publikace – poslední článek byl publikován 13. 6. 1950, čímž veškeré informování o procesu definitivně skončilo. V případě článků hovořících

o údajných reakcích lidu bylo zaznamenáno v přepočtu 655 emoce zprostředkovávajících jednotek na jednotnou stranu, nasycení emocionálními výrazy je tedy značně vysoké. Poslední skupina komunikátů, články publicistické, čítala celkem 1204 slov zprostředkovávajících emoce. Tento vysoký údaj (1204 slov/strana) potvrzuje charakter publicistických komunikátů jako s emocemi a pocity nejvíce manipulujícími texty.

V rámci jednotek popisujících emoce dominovaly emoce negativní, nejčastěji *nenávist* obžalovaných vůči státu, republice, lidově demokratickému zřízení, lidu apod. Četným předkládáním emoce *nenávist*, jejíž původcem jsou obžalovaní, utvrzovali konstruktéři procesu v lidu dichotomii my vs. oni. K hojně se vyskytujícím popisovaným emocím, jejichž původci byl naopak lid, patřil *odpor*, *rozhořčení*, *opovržení*, *hněv* ad. Prostřednictvím těchto lexémů bylo adresátům implicitně nařizováno, jak je „správné“ se chovat. Řidčeji byly zaznamenány emoce pozitivní, které se vztahovaly nejčastěji k lásce k vlasti a ke vzornému příslušníkovi pracujícího lidu.

Zjištěné údaje lexémů popisujících emoce potvrzují jejich předpokládané množství i rozložení. Celkový dojem z procesu měl být ryze negativní, pozitivní emoce proto nebyly pro splnění daného účelu příliš atraktivní. Nejvíce lexémů popisujících kladné emoce se nacházelo v článcích publicistických a článcích pojednávajících o reakcích lidu – v článcích reflektujících průběh procesu i v článku úvodním bylo třeba vyvolat co nejvíce negativních emocí, a proto zde označení kladných emocí neměla mnoho prostoru, jejich užití nebylo v souladu s účelem těchto komunikátů.

Analýza prokázala, že na typu komunikátu / stylu je vedle četnosti výskytu zkoumaných emocionálních jednotek závislé i rozložení slovní zásoby. Zatímco v článcích reflektujících průběh procesu, zachycujících atmosféru v soudní síni a interpretujících výpovědi byly zaznamenány zejména lexémy odkazující k činnosti obžalovaných a veškerým faktografickým souvislostem, naopak články pojednávající o reakcích lidu i články publicistické se již nesoustředily na fakta, která byla ve vysoké míře již předložena, ale na pro režim jedinou „správnou“ interpretaci a celkový dojem z procesu – k tomuto účelu byly používány ve zvýšené míře hodnotící lexémy, v článcích publicistických i článcích pojednávajících o reakcích lidu hojněji i názvy emocí.

Obdobně jako v případě emocionálních jednotek lze i u jednotek expresivních hovořit o vlivu typu komunikátu na hojnost výskytu. V přepočtu na jednotnou stranu dominovaly expresivní jednotky v publicistickém stylu (146/str.), následoval článek ze dne 31. 5. 1950 (49/str.), jehož zvýšený výskyt expresivity je v souladu s vysokým výskytem emocionality, poté následují články pojednávající o reakcích lidu (45/str.), expresivními lexémy nejméně nasycenou skupinou článků byly komunikáty líčící proces (14/str.). Uvedené pořadí plně

koresponduje s pořadím v rámci emocionality. Z této zjištěné skutečnosti lze potvrdit, že typ komunikátů značně ovlivňuje podobu emocionality i expresivity.

Na podobu slovní zásoby však příslušnost ke stylu v případě expresivních jednotek vliv neměla. De facto jako jediné pravidelně se opakující expresivní výrazy lze označit lexémy *velezrada*, *velezrádný*, *velezrádci*. Na základě zjištěných kvantitativních údajů (značný nepoměr 4290 emocionálních jednotek obsažených ve všech analyzovaných článcích vs. 358 jednotek expresivních) nelze potvrdit ani to, že by (snad opět kromě lexémů s prefixem *vele-*) užívání expresivních slov bylo nějakým způsobem promyšlené, systematické a mělo sloužit výhradně pro potřeby manipulace a propagandy, k tomuto účelu sloužila primárně slova zprostředkovávající emoce.

K inherentně expresivním lexémům se novináři uchýlovali spíše zřídka. Obzvláště minimální výsledky lze spatřovat ve skupině lexémů nápadných svým hláskovým sledem, v obdobně sporadické míře se vyskytovala deminutiva. Na základě získaných dat lze vysledovat, že novináři zpravidla nevolili formálně nápadné lexikum, jeho časté užití by totiž mohlo v některých čtenářích vyvolávat dojem nadměrné zaujatosti a z ní plynoucí jisté nevěrohodnosti. Požadovaného efektu dosahovali naopak užitím zdánlivě nenápadných, tj. z jazykového hlediska neutrálních, nicméně velmi emocionálně funkčních lexémů. Expresivně adherentní jazykové prostředky představují výrazně hojněji užívanou kategorii expresivity, která slouží primárně k udržení čtenářovy pozornosti (nápadnost výrazu zajistí čtenářovo zpozornění), částečně ale také k emocionálnímu působení. Ačkoliv nejsou bezpodmínečně všechny adherentně expresivní výrazy zároveň výrazy emocionálními, články ovlivňovacího charakteru, kterými bezpochyby všechny analyzované články jsou, ozvláštňují a činí je tak pro čtenáře přitažlivými a originálními. V největší míře byly výrazy expresivně adherentní zastoupeny v úvodním článku a v článcích publicistických, jejichž autory byli spisovatelé, nikoliv pouze novináři.

Expresivita kontextová zaujímalá v rámci expresivity pouze okrajovou pozici. Její výskyt byl čistě nahodilý, nelze ji tedy pokládat za účelový prostředek k ovlivňování čtenáře. Opět jako v předchozích typech expresivity platí, že status kontextově expresivního slova automaticky nepředpokládá zároveň příslušnost ke slovu emocionálnímu, v některých případech však dané lexémy emoci vzbudit dokážou.

Nadměrné používání emocionálních výrazů dokládá, do jak vysoké míry byly komunikáty prostředkem k manipulaci s adresáty. Jejich užívání nebylo de facto ničím limitováno (na rozdíl např. od expresivity adherentní, jejíž význam musí dávat smysl), pro novináře bylo jejich užívání navíc přirozené. Novináři zde měli prakticky neomezenou volnost ve vyjadřování, dle potřeb také modifikovali údajný doslovný přepis výpovědi

obžalovaných a svědků. Nadměrný výskyt emocionálních slov tedy fungoval jako velmi účinný prostředek propagandy. Informace uvedené v textech navíc adresáti poměrně snadno přijímali, protože tlaku probíhajícího procesu nebyli vystavováni pouze ze strany tisku, ale rovněž například místního rozhlasu či rozhlasového vysílání (obzvlášť emotivním projevem byla závěrečná řeč prokurátorky Brožové znějící v místních rozhlasech i rozhlasovém vysílání).

Domníváme se, že výrazné upřednostňování emocionálních výrazů před výrazy expresivními má také následující příčinu: zatímco expresivní jednotky nejsou pokaždé zároveň jednotkami emocionálními (a novinářům tedy neposlouží k ovlivňování, maximálně k ozvláštnění textu), nevyplatí se novinářům příliš dlouho zamýšlet nad zvolením vhodného expresivního slova (ne všechna by totiž musela působit patřičně). Mnohem snazší je zvolit první emocionální lexém, který novináři přijde z jeho širokého repertoáru získaného životní zkušeností na mysl (zvláště platí u slov hodnotících) a u něhož je efekt manipulace zaručen.

Analýza komunikátů Rudého práva prokázala, že články, které provázely proces, byly nasyceny emocionálními jazykovými prostředky tak, aby co nejefektivněji cílily na lidské pocity a ovlivnily emoce pracujících, a tedy i jejich postoje. Systematické, promyšlené užívání pro režim ideálních jazykových prostředků tak posilovalo dobovou propagandu a účinně ovládalo recipienty, kteří vlivem dennodenního vystavování okolnostem procesu pravděpodobně manipulaci snadno podléhali.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Michaela Žondrová

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta univerzity Palackého v Olomouci,
Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Emocionalita a expresivita mediálního textu (se zaměřením na lexikální jazykové prostředky)

Jméno vedoucího diplomové práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Počet znaků: 166 178

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 36 publikací, 25 elektronických zdrojů

Klíčová slova: expresivita, emocionalita, expresivita inherentní, expresivita adherentní, expresivita kontextová, slova pojmenovávající emoce, slova zprostředkovávající emoce, Rudé právo, propaganda, manipulace

Anotace diplomové práce

Diplomová práce se zabývá jazykovými prostředky expresivity a emocionality a jejich působením v komunikátech Rudého práva v roce 1950. Východisky k analytické části práce jsou teoretické poznatky zaměřené na emocionalitu a expresivitu, ale především konkrétní jazykové prostředky, jimiž se expresivita a emocionalita v komunikátech realizuje. Teoretická východiska se zaměřují rovněž na manipulaci a propagandu v totalitním režimu daného období. Analýza se zaměřuje na různé projevy emocionality a expresivity, z nichž průběžně vyvozuje pravděpodobný účinek procesu na společnost. Data k analýze byla excerpována celkem z 16 článků Rudého práva.

Summary

Master's thesis deals with emotional and expressive lexical means. The theoretical background focuses on the terminological clarification of the notions of emotionality and expressiveness, taking into account not only the current view but also the concept of older works. In terms of emotionality, emotionally speaking words and words describing emotions are theoretically introduced. Words describing emotions are distinguished on whether they fall into the category of negative or positive emotions. The issue of expressivity stems from Zim's distinction to expressivity inherent, adherent and contextual. The theoretical basis, however, also deals with period propaganda and manipulation with the recipient, and the classification of specific emotions.

The Rudé právo periodicals of the period from the end of May 1950 to the 11th of the 1950s served as a material for the units studied. When selecting appropriate communications, their styles were taken into account, the communications that are inclined to the news and journalism are represented in the present linguistic terminology.

The emotion-mediating words are divided into different categories according to the emotion they are able to evoke. This shows the systematicity in using units to create fear, shock, hate etc. Units that emotionally describe were also examined, these emotions supposedly working people during the process were experiencing and wanted to experience.

The analysis puts the basic research question and two sub-research questions. It primarily deals with the question of whether expressive and emotional units are systematically and purposefully used to influence addressees and propaganda in a totalitarian regime, and secondly, the frequency of using emotional and expressive language means. Last but not least, the work also tries to answer whether the influence of style is influenced by this frequency.

Literatura

1. BEČKA, Josef Václav. *Česká stylistika*. Praha: Academia, 1992.
2. BEČKA, Josef Václav. *Úvod do české stylistiky*. Praha, 1948.
3. BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011.
4. ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: Institut sociálních vztahů, 1996.
5. ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
6. ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ, Eva MINÁŘOVÁ a Jan CHLOUPEK. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 2003.
7. ČERMÁK, František, Václav CVRČEK a Věra SCHMIEDTOVÁ. *Slovník komunistické totality*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. Korpusová lexikografie.
8. ČERVENÁ, Vlasta. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 4. Editor Josef FILIPEC, editor Libuše KROUPOVÁ. Praha: Academia, c2005,
9. DOLEJŠÍ, Vojtěch. *Třicet let bojů za socialismus. (Z historie Rudého práva)*. 1951, Svoboda.
10. EKMAN, Paul. *Odhalené emoce: naučte se rozpoznávat výrazy tváře a pocity druhých*. Přeložila Eva NEVRLÁ. V Brně: Jan Melvil Publishing, 2015.
11. FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998.
12. FILIPEC, Josef. *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie: (příspěvek k poznání systému v slovní zásobě)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.
13. HOŘENÍ, Zdeněk. *KSČ o tisku, rozhlasu a televizi: (1945-1975) : [Sborník]*. Praha: Novinář, 1976.

14. HORÁKOVÁ, Milada. *Dopisy Milady Horákové: z pankrácké cely smrti, 24.-27.6.1950*. 3. vyd. Praha: Eva, 2013.
15. HRADILOVÁ, Darina. *Funkční aspekty lexikální expresivity v současné češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.
16. IVANOV, Miroslav. *Justiční vražda aneb Smrt Milady Horákové*. Praha: Betty, 1991.
17. JELÍNEK, Milan. *O jazyku a stylu novin*. Praha: Rudé Právo, 1957.
18. JIRÁK, Jan a Barbara KÖPPOVÁ. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007.
19. KAPLAN, Karel. *Největší politický proces: M. Horáková a spol.*. Brno: Doplněk, 1995.
20. *Komunistická propaganda: otázky teorie a metodiky*. Praha: Svoboda, 1977.
21. KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010.
22. LOTKO, Edvard. *Kapitoly ze současné rétoriky*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.
23. MIKULOVÁ, Anna, 2010. Emocionalita, expresivita a hodnocení - integrace v jazycích a jazykovědných koncepcích. In: KRČMOVÁ, Marie. *Integrace v jazycích – jazyky v integraci*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, s. 113–134.
24. MRÁZKOVÁ, Kamila, 2013. Emotivní funkce a lexikální expresivita v současné české publicistice. In: KLÍMOVÁ, Květoslava, Ivana KOLÁŘOVÁ a Jana Marie TUŠKOVÁ. *Stylistika v kontextu historie a současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, s. 199–207.
25. NAKONEČNÝ, Milan. *Emoce*. Praha: Triton, 2012.
26. RADOTÍNSKÝ, Jiří. *Rozsudek, který otřásl světem*. Praha: Pressfoto, 1990.
27. SCHWARZ-FRIESEL, Monika. *Sprache und Emotion*: 2. Auflage. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG, 2013.
28. SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Manipulace a argumentace v politickém a mediálním diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016.

29. ŠEBESTA, Karel, 2001. Studovat jazyk totality? In: KABELE, Jiří a Lubomír MLČOCH. *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy: přelom druhého a třetího tisíciletí z pohledu společenských věd*. Praha: Karolinum, s. 268–273.
30. ŠEBESTA, Karel. Jazyk a styl propagačních textů: určeno pro posl. fak. žurnalistiky. Praha: SPN, 1983.
31. ŠLOSAR, Dušan, 1993. Jazyk totality a jazyka dneška. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura. Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: Sborník z olomoucké konf.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 110–112.
32. ŠRÁMEK, Rudolf, 2013. Emocionalita – spojnice psychoonomastiky a stylistiky. In: KLÍMOVÁ, Květoslava, Ivana KOLÁŘOVÁ a Jana Marie TUŠKOVÁ. *Stylistika v kontextu historie a současnosti*. Brno: Masarykova univerzita, s. 57–69.
33. TAYLOR, Kathleen E. *Brainwashing: manipulace s myšlením*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006.
34. TRÁVNÍČEK, František. O jazykovém slohu. Praha, 1953.
35. VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013.
36. ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině: studie lexikologická a stylistická*. Praha: ČSAV, 1961.

Elektronické zdroje

1. KRÍSTEK, Michal (2017): EXPRESIVUM. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 13. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/EXPRESIVUM>.
2. ŠLOSAR, Dušan. (2017): TOTALITNÍ ČEŠTINA. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [cit. 28. 3. 2018]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/TOTALITN%C3%8D%20%C4%8CE%C5%A0TINA>
3. SEDLÁČEK, Jan (1995). *Psychologie davu by Gustav le Bon*. [cit. 22. 4. 2018]. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/41131062?seq=2#page_scan_tab_contents

4. VÁŇA, Tomáš. *Jazyk a totalitarismus* [online]. Praha, 2012. [cit. 18. 4. 2018].
Dostupné z:
https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47460/RPTX_2011_1__0_354645_0_113456.pdf?sequence=1. Rigorózní. Univerzita Karlova v Praze.

Periodika

1. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(128).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/5/31/3.png>
2. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(129).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/1/3.png>
3. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(130).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/2/1.png>
4. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(131).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/3/1.png>
5. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(131).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/3/5.png>
6. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(132).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/4/1.png>
7. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(132).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/4/3.png>
8. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(133).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/6/3.png>

9. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(134).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/7/1.png>
10. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(134).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/7/3.png>
11. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(134).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/7/5.png>
12. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(135).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/8/1.png>
13. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(135).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/8/6.png>
14. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(137).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/10/1.png>
15. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(137).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/10/6.png>
16. *Rudé právo* [online]. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950, **30**(138).
[cit. 12. 2. 2018 – 28. 4. 2018]
Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/6/11/4.png>

Slovník

1. HAVRÁNEK, Bohumil, Jaromír BĚLIČ, Miloš HECL a Alois JEDLIČKA (2011).
Slovník spisovného jazyka českého. [cit. 15. 3. 2018 – 26. 4. 2018]
Dostupné z: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

Příspěvky v televizních pořadech

1. SUK, Pavel. Totalita. In: *Fokus Václava Moravce* [televizní dokument]. Moderuje Václav Moravec. ČT24 1. 4. 2018. 42:10. [cit. 12. 3. 2018] Dostupné také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11054978064-fokus-vaclava-moravce/218411030530001/>
2. KOURA, Petr. Den osmý. In: *Proces H.* [televizní dokument]. ČT24 3. 4. 2018. 25:35. [cit. 26. 3. 2018] Dostupné také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10153697395-proces-h/207562268640008-proces-h-den-osmy/>
3. KAPLAN, Karel. Den osmý. In: *Proces H.* [televizní dokument]. ČT24 3. 4. 2018. 43:55. [cit. 14. 4. 2018] Dostupné také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10153697395-proces-h/207562268640008-proces-h-den-osmy/>
4. PERNES, Jiří. Den osmý. In: *Proces H.* [televizní dokument]. ČT24 3. 4. 2018. 7:24. [cit. 14. 4. 2018] Dostupné také z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10153697395-proces-h/207562268640008-proces-h-den-osmy/>

Seznam příloh

Příloha č. 1.: Titulky veškerých článků týkajících se procesu

Příloha č. 2.: Celá znění titulků článků vybraných k analýze

Přílohy

Příloha č. 1: Titulky veškerých článků týkajících se procesu

Titulky ze dne 31. 5. 1950

1. Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice a jejímu lidu – článek pokrývající veškerý prostor strany 3
2. Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice a jejímu lidu – pokračování na straně 4

Titulky ze dne 1. 6. 1950

1. Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid – článek pokrývající veškerý prostor strany 3

Titulky ze dne 2. 6. 1950

1. Nepřátelé našeho lidu – článek kratšího rozsahu na titulní straně, umístěný vlevo
2. Špionáž, rozvrat, návrat ke kapitalismu – program agentů ve službách podněcovatelů války článek pokrývající veškerý prostor strany 3
3. Chtěla, aby byla bombardována Praha – strana 5

Titulky ze dne 3. 6. 1950

1. Pracující ČKD Sokolovo žádají přísný a spravedlivý trest zrádcům národa – první článek hovořící o rezolucích, již delšího rozsahu, umístěný na titulní straně přímo uprostřed
2. Dělníci na procesu – článek kratšího rozsahu umístěný na titulní straně)
3. Pracující lid vyjadřuje své rozhořčení nad zločiny velezrádců – dílčí článek kratšího rozsahu rovněž na titulní straně
4. Teroristickými akcemi chtěli zmařit mírovou výstavbu naší země – článek pokrývající veškerý prostor strany 3
5. Třetí den procesu s vedením záškodnického spiknutí proti republice – strana 5, dokončení předchozího článku ze strany 3
6. Chtěl válku, aby mohl být opět milionářem – článek kratšího rozsahu na straně 5
7. Ohlas dne – článek kratšího rozsahu na straně 5

Titulky ze dne 4. 6. 1950

1. Celou zemí zní rozhodný hlas lidu: Republiku si rozvracet nedáme! – text složený z velmi krátkých článků předkládajících rezoluce, umístěný rovněž na titulní straně přímo uprostřed

2. Bdělost našeho lidu zmařila spiknutí záškodníků a špiónů, spolčených s imperialistickými diplomaty – článek pokrývající veškerý prostor strany 3
3. Čtvrtý den procesu s vedením záškodnického spiknutí proti republice – strana 5, dokončení předchozího článku ze strany 3
4. Ohlas dne – článek kratšího rozsahu na straně 7

Titulky ze dne 6. 6. 1950

1. Proces proti velezrádcům a špiónům - škola bdělosti a ostražitosti – třetí článek hovořící o rezolucích, umístěný opět na titulní straně, tentokrát uprostřed, ovšem v dolní části
2. Všechen československý lid je odhodlán bránit mír – článek kratšího rozsahu napravo na titulní straně
3. V bahně zrady, stíhání opovržením všeho pracujícího lidu, končí rozbíječi jednoty dělnické třídy – článek pokrývající veškerý prostor strany 3
4. V bahně zrady, stíhání opovržením všeho pracujícího lidu, končí rozbíječi jednoty dělnické třídy – strana 4, dokončení předchozího článku ze strany 3
5. Galerie zrádců – článek středního rozsahu na straně 5
6. Na besedě o procesu – článek kratšího rozsahu na straně 5
7. Ohlas dne – článek kratšího rozsahu na straně 5

Titulky ze dne 7. 6. 1950

1. V tisících resolucí odsuzuje náš lid bandu špiónů a velezrádců – čtvrtý článek hovořící o rezolucích, umístěný opět na titulní straně, tentokrát uprostřed, ovšem v dolní části
2. Pokrokový tisk o procesu s československými zrádci – článek kratšího rozsahu na straně 2
3. Svědecké výpovědi novým dokladem o nejtěžších zločinech souzených velezrádců a špiónů – článek pokrývající veškerý prostor strany 3
4. Šestý den procesu s vedením záškodnického spiknutí – strana 5, dokončení předchozího článku ze strany 3
5. Tak skončí všichni – článek středního rozsahu na straně 5
6. V tisících resolucí odsuzuje náš lid bandu špiónů a velezrádců – strana 5, dokončení článku ze strany 1
7. Dopis Rudému právu – článek středního rozsahu sdružující údajné reakce čtenářů, strana 5
8. Ohlas dne – článek kratšího rozsahu na straně 5

9. Tvůrčí síla a ostražitost našeho lidu rozbíjí plány rozvratníků a válečných štváčů – článek delšího rozsahu na straně 6

Titulky ze dne 8. 6. 1950

1. Hněv pracujících stíhá zrádce – článek středního rozsahu, umístěný nalevo na titulní straně
2. Dnes bude vynesena rozsudek nad vedením záškodnického spiknutí proti republice – rozsáhlý článek na straně 5
3. Necht' špioni, zločinci a velezrádci jsou přísně a spravedlivě potrestáni! – rozsáhlý článek na straně 5
4. Jejich konec – článek středního rozsahu na straně 4
5. Před soudem lidu – článek krátkého rozsahu na straně 6
6. V bývalé továrně velezrádce Hejdy – článek středního rozsahu na straně 6
7. Beseda v závodě o procesu – článek krátkého rozsahu na straně 6
8. Zničíme reakci i zrádce – článek krátkého rozsahu na straně 6
9. Ničím se neliší od mnichovanů – článek krátkého rozsahu na straně 6
10. Odpovídáme válečným štváčům novými pracovními úspěchy – článek krátkého rozsahu na straně 6
11. Svůj šťastný domov uhájíme – článek krátkého rozsahu na straně 6
12. Hlas vojáka – článek krátkého rozsahu na straně 6
13. Odsuzujeme zrádce a špiony – článek krátkého rozsahu na straně 6
14. ČŠŽ žádá nej přísnější potrestání zrádců – článek krátkého rozsahu na straně 7
15. Ohlas dne – článek kratšího rozsahu na straně 7
16. Mladoboleslavští škodováci rázně odsoudili činnost špionů a zrádců – článek středního rozsahu na straně 8

Titulky ze dne 9. 6. 1950

1. Rozsudek státního soudu dopadl plnou vahou na odpornou bandu velezrádců a špionů – článek pokrývající veškerý prostor strany 3
2. Odporná banda velezrádců a špionů dohrála svou hanebnou roli – článek pokrývající svým rozsahem veškerý prostor strany 4
3. Rozsudek státního soudu – otištění přesného znění rozsudků včetně jejich zdůvodnění – str. 5
4. Nesmírné opovržení našeho lidu stíhá zrádce – článek středního rozsahu na straně 5
5. Ohlas dne – článek kratšího rozsahu na straně 5

Titulky ze dne 10. 6. 1950

1. Jménem republiky - jménem míru – článek středního rozsahu, umístěný nalevo na titulní straně
2. Odsouzení celým národem – článek středního rozsahu, umístěný na titulní straně
3. Odsouzení zrádci dostali zaslouženou odplatu – článek krátkého rozsahu napravo na titulní straně
4. Zahraniční tisk o procesu s československými zrádci – článek kratšího rozsahu napravo na titulní straně
5. Všechn československý lid plně schvaluje spravedlivý rozsudek nad velezrádci – titulek sdružující několik článků krátkého rozsahu na straně 3 (níže uvedené titulky článků 5. 1. – 5. 14.)
 - 5.1. Úderníci závodu Svit v Gottwaldově: Schvalujeme trest, který vynesl státní soud
 - 5.2. Cestu k socialismu uhájíme
 - 5.3. Náš lid trestá spravedlivě každého, kdo zradí
 - 5.4. Každému po zásluze
 - 5.5. Trest je spravedlivý
 - 5.6. Hlas úderníka
 - 5.7. Rozsudek vynesl všechny československý lid
 - 5.8. Budeme ještě ostražitěji stát na stráži
 - 5.9. Rozsudek, který stihne každého rozvratníka
 - 5.10. Zrádce stihl spravedlivý trest
 - 5.11. Chtěli nás vrátit do dob nezaměstnanosti a bídy
 - 5.12. Proces odhalil nebezpečnost zrádců
 - 5.13. Republiku si rozvracet nedáme
 - 5.14. Starý podlý svět
6. Pracující závodů a vesnic souhlasí se spravedlivým rozsudkem nad zrádci a špiony – titulek sdružující několik článků krátkého rozsahu na straně 6 (níže uvedené titulky článků 6. 1. – 6. 6.)
 - 6.1. Slovo horníka
 - 6.2. O 45 dnů dříve splní roční plán
 - 6.3. Do konce října splní druhý rok pětiletky
 - 6.4. Práci, kterou miluji, si nedám ničít
 - 6.5. Závazky vyjadřují souhlas s rozsudkem
 - 6.6. Souhlasíme, rozsudek je spravedlivý

Titulky ze dne 11. 6. 1950

1. Rozsudek nad bandou špiónů a velezrádců vynesl všecken československý lid – titulek sdružující několik článků krátkého rozsahu na titulní straně (níže uvedené titulky článků 1. 1 – 1. 5.)
 - 1.1. Dáme více oceli - odpověď slevačům imperialistům
 - 1.2. Vytvoříme pracovní skupiny na státním statku
 - 1.3. Zvýšíme bdělost a ostražitost
 - 1.4. Proces poučil i zemědělce
 - 1.5. Proces je pobídkou ke zvýšení bdělosti
2. Soud nad bandou rozvratníků a špiónů je velikým vítězstvím v boji za mír – článek kratšího rozsahu na straně 2
3. V žoldu nepřátel lidstva – článek středního rozsahu na straně 4
4. Rozdrtili jsme bandu zrádců, rozdrtíme každého nepřítele lidu! – článek delšího rozsahu sdružující několik článků kratšího rozsahu (4. 1. – 4. 5.)
 - 4.1. Byl to soud míru
 - 4.2. Viděl jsem přelíčení se zrádci a špióny
 - 4.3. Jednali z hluboké nenávisti k lidu
 - 4.4. Dva světy
 - 4.5. Vlastníma očima
5. Nad procesem – článek středního rozsahu spisovatelky Jarmily Glazarové, umístěný na straně 4
6. Logická cesta ke zradě – článek středního rozsahu na straně 5
7. Zrádci dostali zasloužený trest – článek středního rozsahu na straně 6

Titulky ze dne 13. 6. 1950

1. Proč lžou – článek středního rozsahu na straně 2
2. Pracující děkují bezpečnostním orgánům za odhalení 13 velezrádců – článek krátkého rozsahu na straně 5

Příloha č. 2: Celá znění titulků článků vybraných k analýze

- 1.1. Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice a jejímu lidu (31. 5. 1950; rozsah: veškerý prostor strany 3 s dokončením na str. 4)
- 1.2. Chtěli válku proti republice, aby kapitalisté mohli znovu vykořisťovat náš lid (1. 6. 1950; rozsah: veškerý prostor strany 3; článek s výpovědí Milady Horákové)

- 1.3. Bdělost našeho lidu zmařila spiknutí záškodníků špionů, spolčených s imperialistickými diplomaty (4. 6. 1950; rozsah: veškerý prostor strany 3 s dokončením na str. 4)
- 1.4. V bahně zrady, stíhání opovržením všeho pracujícího lidu, končí rozbíječi jednoty dělnické třídy (6. 6. 1950; rozsah: veškerý prostor strany 3 s dokončením na straně 4)
- 1.5. Svědecké výpovědi novým dokladem o nejtěžších zločinech souzených velezrádců a špionů (7. 6. 1950; rozsah: veškerý prostor strany 3 s dokončením na straně 4).
- 1.6. Pracující ČKD Sokolovo žádají přísný a spravedlivý trest zrádcům národa (3. 6. 1950; rozsah: středního rozsahu umístěný na titulní straně)
- 1.7. Celou zemí zní rozhodný hlas lidu: Republiku si rozvracet nedáme! (4. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu umístěný na titulní straně)
- 1.8. V tisících resolucí odsuzuje náš lid bandu špionů a velezrádců (7. 6. 1950; článek středního rozsahu na titulní straně s dokončením na str. 5)
- 1.9. Hněv pracujících stíhá zrádce (8. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu na titulní straně)
- 1.10. PRAŽSKÝ DEN: Pracující závodů a vesnic souhlasí se spravedlivým rozsudkem nad zrádci a špiony (10. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu, s. 6)
- 1.11. Nepřátelé našeho lidu (2. 6. 1950; rozsah: kratší článek na titulní straně)
- 1.12. Chtěl válku, aby mohl být opět milionářem (3. 6. 1950; rozsah: článek kratšího rozsahu na str. 5)
- 1.13. Tak skončí všichni (7. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu na str. 5)
- 1.14. Jejich konec (8. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu na str. 6)
- 1.15. Jménem republiky - jménem míru (10. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu na titulní straně)
- 1.16. Nad procesem (11. 6. 1950; rozsah: článek středního rozsahu na str. 4)